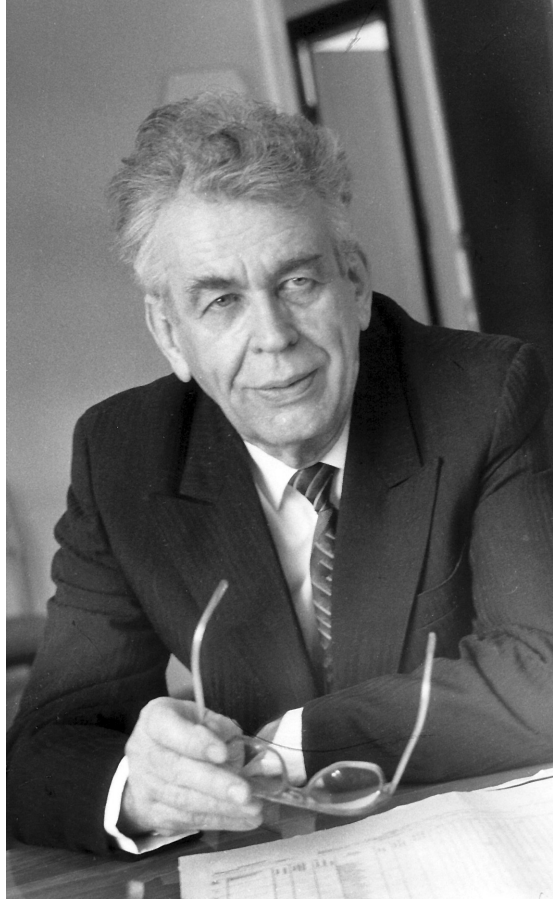

Світлої пам'яті
доктора філологічних наук, професора,
члена-кореспондента НАН України
Юрія Олександровича Карпенка

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

Записки
з ономастики

Випуск 13

Збірник наукових праць

Opera
in onomastica

Fascicullum XIII

Одеса
«Астропринт»
2010

ББК 81.031.4я5

3-324

УДК 801.311/.313(066)

Редакційна колегія:

д-р філол. наук **Ю. О. Карпенко** (*відп. редактор*),

д-р філол. наук **М. І. Зубов** (*заст. редактора*),

ст. викл. **С. П. Павелко** (*відп. секретар*)

д-р філол. наук **О. І. Бондар**,

д-р філол. наук **І. М. Железняк**,

канд. філол. наук **Г. Ю. Касім**,

д-р філол. наук **Т. Ю. Ковалевська**,

д-р філол. наук **І. М. Колегаєва**,

д-р філол. наук **В. В. Лучик**,

канд. філол. наук **Л. Ф. Фоміна**,

д-р філол. наук **Є. М. Черноіваненко**,

д-р філол. наук **Н. М. Шляхова**,

д-р філол. наук **В. П. Шульгач**,

канд. філол. наук **Т. Ф. Шумаріна**

«Записки з ономастики» внесено до переліку № 4 наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата філологічних наук: Постанова Президії ВАК України № 2-02/2 від 9.02.2000 // Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 2. — С. 74.

Збірник зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України 05.07.2004 р. Свідоцтво: серія КВ № 8934.

(Мова видання: українська, російська, болгарська, англійська, польська, чеська)

ВСТУПНЕ СЛОВО

Цей випуск «Записок з ономастики» — останній, упорядкований фундатором Одеської ономастичної школи, членом-кореспондентом НАН України, доктором філологічних наук, професором кафедри української мови Карпенком Юрієм Олександровичем. Видатний учений, блискучий теоретик ономастики, талановитий Учитель пішов з життя, залишаючи невимовний біль у серцях величезної кількості його колег, друзів, учнів...

Народився Юрій Олександрович Карпенко 29 вересня 1929 року у місті Малині Житомирської області. Батько Юрія Олександровича працював бухгалтером на будівництві військових містечок, а тому сім'я часто переїздила. Німецько-фашистська навала застала сім'ю Карпенків у містечку Білославівці. Тоді це була майже прикордонна зона, і сім'я, не встигнувши евакуюватися, так і залишилася поглинутою хвилею окупації. Після звільнення міста радянськими військами 1944 року Юрій Олександрович, який до війни встиг закінчити чотири класи, п'ятнадцятирічним підлітком продовжує навчання у 5 класі. Після повернення з фронту батька сім'я переїздить до Станіслава (тепер Івано-Франківськ). Програму 9-го класу Юрій Карпенко виконує екстернатом і відразу переходить у 10-й клас, який закінчує 1948 р. зі срібною медаллю і вступає на філологічний факультет Львівського університету.

Захоплення мовознавством приводить до бажання знати інші мови. Юрій Олександрович самостійно опановує китайську, німецьку, французьку, чеську, болгарську, польську мови. Університет Юрій Олександрович закінчив 1953 року з відзнакою, потім вступив до аспірантури Чернівецького університету. Тема кандидатського дослідження — «Історія форм кількісних числівників в українській мові». Після блискучого захисту кандидатської дисертації в 1955 р. Ю. О. Карпенко близько двох років веде пошуки лінгвістичної проблеми для подальшої наукової роботи.

Текст докторської дисертації, присвяченої топонімії Буковини, Юрій Олександрович пише на одному диханні. Після захисту дисертації «Топонімія Буковини» в 1967 році наймолодший в Україні доктор філологічних наук стає завідувачем кафедри загального мовознавства Чернівецького університету, а згодом — очолює кафедру загального і

слов'янського мовознавства Одеського університету, пізніше — і кафедру російської мови. Тут він започатковує Одеську ономастичну школу, яка стає потужною складовою частиною не тільки української, але й світової ономастики. Передусім відбувається це завдяки творчому доробку самого Юрія Олександровича. Виходить його монографія «Топонімія Буковини» (К., 1973), двома виданнями в Москві у видавництві «Наука» виходить його монографія «Названия звездного неба» (1981), нещодавно перевидана у Росії, двома виданнями видається підручник «Вступ до мовознавства» (К.; Одеса, 1983, 1991). Визначним явищем у науці стає його монографія «Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови» (Одеса, 1996). На сьогодні список наукових публікацій Ю. О. Карпенка перевищує 500 позицій.

Особливим науковим багатством Ю. О. Карпенка є його учні, кількість яких сягає семи десятків. Серед них понад 60 кандидатів наук та 6 докторів наук, які все своє життя дякуватимуть своєму Вчителю. Багато з нас, його учнів, навіть не знайомі один одному. Та всіх нас об'єднує й буде завжди об'єднувати Юрій Олександрович, який віддав кожному з нас частинку своїх знань, своєї душі, свого серця. І кожен із нас завжди зберігатиме в собі образ свого Юрія Олександровича, образ неповторний в кожному окремому випадку і все-таки образ єдиний.

Юрій Олександрович — талановитий учений, фундатор Одеської ономастичної школи, творець сутнісної концепції власної назви та футурологічних перспектив її розвитку, засад ономастичної етимології, топонімічної й космонімічної систематики, ієрархії слов'янських теонімів, літературної ономастики тощо. Проте наукові праці неперевершеного вченого містять і дослідження з фонетики, фонології, з історії української мови та з історії української літературної мови, з історії мовознавства та українського народознавства, зі славістики, з порівняльно-історичного мовознавства, з орфографії, з діалектології, зі стилістики, з етнолінгвістики, із соціолінгвістики, з етимології та ін., що свідчить про універсальність наукової компетенції видатного Вченого.

Ми, учні Юрія Олександровича, та всі, хто знає цього неймовірно талановитого вченого, цю прекрасну людину, низько вклоняємося його світлій пам'яті, яка назавжди залишиться в душі кожного з нас.

Тетяна Ковалевська від імені колег

ЗВЕЗДА ПО ИМЕНИ КАРПЕНКО...

И когда потеря громом крушенья
Оглушила, полоснула по сердцу,
Не спешите сообщить утешенье,
Что немало есть потерь по соседству.

*Александр ГАЛИЧ
«Уходят друзья»*

Поздним вечером 10 декабря 2009 года, когда в заиндевевшей и быстро темнеющей, по-зимнему неласковой Москве заканчивался этот странный день, непростой и перенасыщенный вроде бы важными, но на деле рутинными хлопотами, встречами и переговорами, от наших украинских коллег и друзей-ономатологов из Одесского национального университета им. И. И. Мечникова пришло трагическое известие: перестало биться сердце Юрия Александровича Карпенко, выдающегося учёного-языковеда, опытнейшего ономатолога, прекрасного и мудрого человека, страстно любившего саму жизнь, людей, неньку Украину, науку, Одессу, море и солнце.

Я не видел его уже много лет, но в памяти моей он остался действительно светлым, солнечным человеком ...

Мы только что обсуждали в электронных письмах с его ученицей Людмилой Фёдоровной Фоминой радостное событие: в Москве переиздана очень полезная книга Юрия Александровича «Названия звёздного неба», давно ставшая библиографической радостью, — и надо помочь мэтру получить в издательстве авторские экземпляры и перенаправить их в Одессу. Буквально на днях это было. А вчера... Вчера на вечернем небосклоне погасла красивая и яркая звезда по имени Карпенко...

«Престало биться сердце» — это не дежурная фраза, залетевшая в Интернет из некрологов советских времён. Оно действительно остановилось в одночасье! Людмила Фёдоровна пишет: «Был на занятиях, но в аудитории ему стало плохо. Вызвали дочь Елену, и они вместе ушли домой. А дома он умер. Других подробностей я пока не знаю...»

Неутомимый труженик, профессор Юрий Карпенко в день своей кончины был там, где и подобает быть верному рыцарю Науки и Пе-

дагогики, — в родном вузе. Он действительно почитал его родным, ибо здесь, в Одессе, и расцвёл, точнее — по-звёздному заблестал его научный и педагогический талант, хотя многие годы жизни Юрия Александровича связаны с известными университетами ещё в двух городах Украины — Львове и Черновцах.

Именно здесь в Одессе, совсем недавно, 29 сентября 2009 года торжественно отмечался юбилей Ю. А. Карпенко — в тот день ему исполнилось 80 лет ... Мы писали об этом событии на нашем сайте Фамилии.Ру и послали Юрию Александровичу свои тёплые, сердечные поздравления, в которые я, буквально по-детски переживая за свои малые знания, постарался вписать несколько слов и на украинском — памятуя, как нежно и заботливо любит родную речь юбиляр...

Всего два месяца назад ученики и коллеги на юбилее Юрия Александровича возгласили ему «Многая лета», а ныне, прощаясь с ним и провожая его в жизнь вечную, мы, дрожащими губами подпевая церковному хору в Одессе, Киеве, Львове, Донецке, Москве, Воронеже, Екатеринбурге и в иных весях, будем возводить ему «Вечную память»...

Боль в сердце. Острая боль утраты. Ведь неумолимо уходит — сначала понемногу, а потом всё больше и больше умножаясь потерями, — поколение, которому довелось прожить трудную, но яркую жизнь.

Это — поколение и моих родителей, и моих наставников в науке. Мои отец и мать — сверстники Юрия Александровича, оба родились тоже в 1929 году. Папы не стало в 1995-м ... Мамин юбилей мы отметили в марте, и до сих пор наш московский дом во многом держится на ней, дай Бог ей здоровья и радостей. В октябре отметили 80-летие Александры Васильевны Суперанской, благодаря которой во многом и сейчас, в кризисные годы, развитие российской ономастики не останавливается. А могло бы и существенно затормозиться. Но ведь сказано мудрыми нашими предками: «Не стоит село без праведника, а город без святого...» Так всегда было на Руси — на той стародавней Руси, когда и мы с нынешними добрыми соседями-украинцами были «один очаг, один язык». Праведниками, святыми и подвижниками спасены были наши земли, дома и дела...

Скорбя о кончине Юрия Александровича Карпенко, вспомним ещё одну звезду из этой же плеяды родившихся в 1929-м... Это Галина Петровна Смолицкая, видный русский топономист, блестящий

педагог, светлой души человек. 30 ноября ей тоже исполнилось бы 80 лет... Галине Петровне я обязан первыми успешными шагами начинающего учёного, как и первой книжкой «Топонимия Москвы», которая вышла в нашем с ней соавторстве. Галины Петровны не стало в 2006-м...

Честно говоря, я очень надеялся уже через несколько месяцев, в марте-апреле, приехать в Одессу, обнять Юрия Александровича Карпенко, привезти ему коробку книжек по ономастике, изданных коллегами в городах России за последние годы, и побеседовать, посоветоваться о многих планах и идеях, в частности о том, как будет работать фактически уже созданная небольшой группой энтузиастов Международная ассоциация ономатологов им. В. А. Никонова... Теперь — не обниму, не поговорю ... Почему же лишь в такие скорбные дни, человек, нам приходит понимание, что нельзя никакие благие дела или даже просто душеполезное общение с коллегами, родными и друзьями откладывать «на потом», «на завтра»?

Смерть хорошего человека всегда заставляет задуматься о бренном и вечном. Думаем об этом и мы, понимая, что прикоснуться к вечности можно только памятью. Юрий Александрович ушёл в иной мир: звезда по имени Карпенко погасла... Нам же остаётся хранить о нём память, продолжая его подвижнические труды и молиться.

Шлю из Москвы родным и близким покойного, его коллегам и ученикам, всей Одесской ономастической школе глубочайшие соболезнования и слова поддержки: крепитесь!

Со святыми упокой, Христе, душу раба твоего Юрия, идеже несть болезнь, ни печаль, ни воздыхание, но жизнь бесконечная. В блаженном успении вечный покой подаждь, усопшему рабу твоему Юрию, и сотвори ему вечную память.

*М. Горбаневский.
Ночь с 10 на 11 декабря 2009 г.*

Національна академія наук України глибоко сумує з приводу смерті одного з провідних мовознавців нашої держави, визнаного фахівця у галузях дослідження української мови в синхронії та діячності, вивчення власних назв, засад ономастичної етимології, автора концепції сутності власної назви і розробника теорії походження української мови й формування її філологічної системи, знаного педагога, члена-

кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка і просить передати щирі співчуття рідним і близьким покійного.

*Президент Національної академії наук України,
академік НАН України Б. Є. Патон*

Колектив Інституту Мовознавства НАН України глибоко сумує від важкої для української філології науки втрати — пішов з життя видатний український вчений, член-кореспондент НАНУ Юрій Олександрович Карпенко. Не стало прекрасної людини, патріота України, глибокого знавця і дослідника української мови, загального мовознавства, ономастики, який залишив свій виразний слід у вітчизняному мовознавстві. Висловлюємо рідним і близьким покійного, колективу Одеського національного університету щире співчуття.

Академік В. Г. Скляренко

Український комітет славістів глибоко сумує від тяжкої для Вітчизняної науки втрати. Закінчив свій життєвий шлях видатний український учений, член-кореспондент Національної Академії Наук Юрій Олександрович Карпенко. Не стало прекрасної людини, вченого-славіста, педагога, глибокого знавця української мови, який збагатив Вітчизняну філологію працями першорядної ваги та значення. Висловлюємо щире співчуття рідним та близьким покійного, колективу Одеського національного університету.

*Голова українського комітету славістів,
академік НАН України О. С. Онищенко
Заступник голови,
член-кореспондент НАН України В. А. Широков*

Колектив журналу «Мовознавство» глибоко сумує за Юрієм Олександровичем — нашим багаторічним автором, членом редколегії, другом і радником, прекрасною людиною. Пам'ять про нього з нами назавжди.

*Від редакції редколегії,
відповідальний секретар журналу Валентин Чумак*

Приміть щирі співчуття від ректорату, викладачів, студентів та співробітників Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов з приводу раптової смерті видатного вченого-мовознавця, досвідченого ономатолога, доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, прекрасної та мудрої людини Юрія Олександровича Карпенка.

Пам'ять про Юрія Олександровича буде жити в наших серцях.

Ректор В. М. Докашенко

Ректорат, Ученый Совет Донецкого национального университета, преподаватели и сотрудники филологического факультета глубоко скорбят в связи с кончиной выдающегося ученого, члена-корреспондента НАНА Украины, профессора Карпенко Юрия Александровича, внесшего огромный вклад в развитие филологической науки Украины, широко известного и высоко ценимого в странах ближнего и дальнего зарубежья, воспитавшего плеяду талантливых учеников.

Юрий Александрович был воплощением уникального сочетания качеств организатора, научного руководителя, Учителя и Человека.

Ушел из жизни ученый, преисполненный страстного желания работать на ниве филологии, чувствовавший потребность воплотить еще множество новых идей.

Мы разделяем горе, постигшее семью Юрия Александровича, скорбь друзей и близких.

Ректор Донецкого национального университета В. П. Шевченко

У ці святкові грудневі дні до нас прийшла сумна звістка про смерть всесвітньо відомого, талановитого українського мовознавця, професора, члена Міжнародної ради ономастичних наук, члена-кореспондента НАН України, академіка АН ВШ України Карпенка Юрія Олександровича.

Усі знали Юрія Олександровича як добру, сердечну, щирю людину, яка несла в собі світлу енергію і щедро ділилася з нею усіма, хто був поруч, як вимогливого науковця, здатного не лише до творчих осяянь, а й до організації перспективних наукових поривів на теренах ономастики, що мало й матиме значення для розвитку української та європейської наукової думки.

Всі ці риси характеру дозволили створити в світі Одеську ономастичну школу, яка виплекала докторів та кандидатів, які продовжують справу свого вчителя — Карпенка Юрія Олександровича. Вічна пам'ять тобі Вчителю. Зі щирими співчуттями і гіркою втратою, учні, викладачі кафедр філологічного Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Ректор О. М. Леbedенко

Шановна Олено Юріівно, висловлюємо співчуття з приводу передчасної втрати Вашого батька, а для всіх нас непересічного науковця, доброзичливого вчителя, справжнього патріота, порядної людини. Глибоко сумуємо разом з Вами.

*Світлана Ковтох від імені факультету філології
та журналістики Кіровоградського педуніверситету*

Ректорат університету, факультет філології та журналістики Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського глибоко сумують з приводу того, що раптово обірвалося життя доктора філологічних наук, професора Юрія Олександровича Карпенка та висловлюють щирі співчуття рідним і близьким покійного.

Пішла з життя високоінтелектуальна, чудова людина — всесвітньовідомий учений у галузі філології.

Юрій Олександрович залишив по собі добру і світлу пам'ять. За життя його поважали і шанували за глибокі знання, принциповість, безкомпромісність. Юрія Олександровича пам'ятатимуть як високоосвічену, непересічну і тим прекрасну людину.

Низький уклін від всіх, хто знав Юрія Олександровича і вічна пам'ять йому.

*Ректор В. Д. Будаєв
Декан факультету філології
та журналістики А. Л. Ситченко*

Професорсько-викладацький колектив Інституту філології та журналістики Херсонського державного університету глибоко сумує з приводу непоправної передчасної втрати Юрія Олександровича Карпенка, визначного мовознавця, талановитого вченого, дослідни-

ка, основоположника української ономастики, який виховав плеяду вчених-послідовників. Висловлюємо щирі співчуття сім'ї та близьким покійного.

Пам'ять про цю талановиту, щедру душею людину назавжди залишиться в наших серцях.

*За дорученням колективу директор
Інституту філології та журналістики
професор В. П. Олексенко*

Філологи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича схиляють у жалобі голови перед світлою пам'яттю Юрія Олександровича Карпенка, талановитого Вченого, мудрого Керівника, щирого Колеги, доброго, щедрого й вимогливого Учителя й Порадника, радість спілкування з яким освітлювала й освітлює життєву дорогу багатьох поколінь буковинських словесників. Хай пухом ляже земля, хай не згасне вічна вдячна пам'ять.

*Колектив викладачів та студентів
філологічного факультету ЧНУ*

УДК 811.161.2'373.23

Н. М. Бербер

**ПРО АКТУАЛІЗАЦІЮ АСОЦІАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
АНТРОПОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ
(на матеріалі роману «Солодка Даруся» Марії Матіос)**

Статтю присвячено розглядові антропонімікону роману Марії Матіос «Солодка Даруся». Проаналізовано семантико-функціональні особливості антропонімів як компонентів художньо-образної системи твору з урахуванням їх асоціативно-сміслових зв'язків. Доведено, що ономастичне письмо цього автора є однією з суттєвих ознак її ідіостилю.

Ключові слова: ідіостиль, онім, власні назви, антропонім, асоціації, апелювання, демінутив.

Як відомо, ономастичний простір в цілому й антропонімікон зокрема посідає чільне місце серед мовних засобів художнього твору. Власні назви у художньому тексті несуть вагоме смислове й емоційне навантаження, не тільки іменують, а й служать вираженням об'єктивної оцінки чи апелювання, виступають засобами характеристики персонажів. Антропоніми, за твердженням А. А. Фоміна, «не являють собою байдужі до їх художньої функції знаки, вони в якомусь відношенні підпорядковуються загальним закономірностям, що визначають смислову структуру тексту» [15: 1]. **Матеріалом** дослідження послугували твори Марії Матіос, письменниці, яка, за словами О. Романенка, «прагне пов'язати бурхливість сьогодення з віковими традиціями, мудрістю рідного народу, його фольклору» [12: 310]. Зазначимо, що художній доробок Марії Матіос сьогодні є недостатньо вивченим. Так, її творчості приділено увагу у літературознавчих працях Т. Гундорової, Р. Харчук, Н. Завертальюк, Т. Гребенюк, Ю. Кушнерюк, Т. Каченко, Г.-П. Рижкової, Я. Голобородька, у мовознавчих дослідженнях Н. Шарманової, І. Тимченко, Т. Беляєва. І чи не єдиною є спроба ономастичного дослідження творів Марії Матіос у статті А. Вегеш «Літературні герої творів Марії Матіос» [2].

Отже, **актуальність статті** зумовлена недостатністю досліджень української літературної ономастики, зокрема присвячених розгляду

дові антропонімікону сучасної української прози, необхідністю висвітлення ономастичного письма Марії Матіос як однієї з ознак її ідіостилю.

М. Крупа зазначає, що «у художньому тексті номінації персонажів виконують функції, що виходять за межі категоріального граматичного значення цих класів слів і, таким чином, беруть участь у формуванні смислового аспекту тексту» [8: 311]. І дійсно, письменник паралельно створює ім'я і образ, які взаємно уточнюють і доповнюють одне одного, наголошує О. Суперанська [14: 133]. Ми схилиємося до думки Л. Шестопалової, яка стверджує, що «ім'я в художньому тексті, на відміну від реального життя, викликає особливі емоції, набуває конотативного забарвлення, що максимально увиразнює його. Внутрішня форма імені так чи інакше співвідноситься з художнім образом, а етимологія імені перегукується з ним» [16: 8].

Метою нашої статті є аналіз семантико-функціональних особливостей антропонімів як компонентів художньо-образної системи твору з урахуванням їх асоціативно-смилових зв'язків у романі Марії Матіос «Солодка Даруся». **Предметом** дослідження є власні назви як цілісна система творчого мікросвіту представниці сучасної української прози, жанрова і тематична різноманітність творів якої служить запорукою стильової багатofункціональності онімів, які вживаються у текстах письменниці.

«Драма на три життя» — так визначає свою трагедію Марія Матіос, проте вміщує ця книга цілу палітру людських доль, позначену багатонаціональним колоритом, що яскраво відбилосся на антропоніміконі твору. Персонажі виразно окреслюють історичну епоху, віддзеркалюють матеріальну і духовну культури Західної України.

Зауважимо, що вже у назві авторка вживає антропонім. Н. Баатар з цього приводу відзначає, що «добре обрані або талановито дані назви твору відразу можуть повністю представити даний твір у свідомості читача» [1: 33]. На нашу думку, сама назва «Солодка Даруся» при всій її структурній типовості виявляє неабияку асоціативну гру, за якої антропоніми «несуть у собі характерологічні проєкції, пов'язані з уявленнями про потенційні властивості носія імені» [5: 235]. Ця назва акумулює в собі загадку, яку читач спроможен буде відгадати, лише перегорнувши останні сторінки роману. На перший погляд, вона є очевидною: винесення оніма у найсильнішу позицію тексту свідчить

про особливу значущість імені у змістовній структурі твору. На це вказує і така його характеристика, як висока частотність (257 вживань), присутність у всіх розділах тексту, вираження ним художнього задуму авторки. Отже, антропонім **Даруся** можна віднести до ключових онімів роману М. Матіос. Відомо, що «поетонім, який називає дійову особу літературного твору, змістовно й інформативно завжди адекватний прагненню автора зробити ім'я персонажа відповідним його внутрішній сутності (незалежно від того, яка із сторін сутності персонажа і яким чином виявляється)» [7: 14]. Логічною буде спроба віднайти лексичні асоціації імені, обумовлені його зовнішньою формою, тобто проаналізувати з точки зору звукосимволіки слова. Безперечно, асоціацією, що організує сприйняття й оцінку імені **Даруся**, є асоціативний зв'язок зі словом *дар*. Зазначимо, що культурний концепт *дар* — один з базових, універсальних і найбільш важливих у парадигмі людської культури. Дослідниця Л. Даниленко запевняє, що для української моделі світу архетипічний концепт *дар* в усій його полісемантичності відіграє надзвичайно важливу роль [6: 19]. Він має, передусім, позитивну конотацію, що засвідчують численні паремії з компонентом *дар*: приносити в *дар*; Божий *дар* (вміння, хист до чогонебудь, талант, здібності, обдарування); що Бог дасть, то все в торбу; усякий *дар* (пожертва) благо [4: 273]. Яскрава аксіологічність цього концепту обумовлює й позитивну оцінку оніма. Марія Матіос, розмірковуючи над образом головної героїні роману, вказувала: «...Даруся — це не лише метафора нашої історії, це іще й ключ до розуміння того, що людина — істота не тільки слабка, але й неймовірно сильна і чиста навіть у своєму каліцтві, бідності, і пожиттєвій приреченості. Подеколи — навіть сильніша від здорових і вдатних. І саме цим — вища» [3: 117]. Ймовірно, ця вищість — душевна — і є *даром*.

Однак концепт *дар* може мати і негативну конотацію: небажаний, нав'язливий, непотрібний, даремний, випадковий. Новий тлумачний словник української мови фіксує такі фразеологізми з лексемою *дар*: *дар* — не купля, не гудять, а хвалять; *дарованому* коневі в зуби не дивляться; *дарованому* коневі зубів не лічать [10;1: 709].

Як стверджує О. Селіванова, антропоцентризм відображається не лише в створених автором іменах героїв, що ономасіологічно пояснюються контекстом, але й у пронизуючій текст модальності [13: 200]. У романі «Солодка Даруся» спостерігаємо асоціативну гру

письменниці, побудовану на омонімії лексем *Даруся*, *дала*, *дурна*, *удар*, *здорова*, *здається*, *згадає*. Вони наче створюють ідейну павутину роману. Зазначимо, що дані лексеми є частотними на невеликому за обсягом уривку тексту: «А то мені солодка *Даруся дала*» [9: 4]; «Вони таки не мають смальцю в голові, а Бога в череві, її сусіди, бо думають, що вона дурна. А *Даруся не дурна* — вона солодка» [9: 5]; «*Даруся роздавала* по селу квіти...» [9: 5]; «Але з людьми вона не хоче говорити, бо тоді вони можуть *дати* їй конфету...Та що про це думати, як нема про що. Люди в селі часом роблять таке, що навіть *Даруся* хапається за голову, але їх *дурними* чомусь ніхто не називає, а про неї, що говорить з деревами і квітами, і живе собі, як хоче, хоч і шкоди не робить нікому, думають, як про *дурну*... А якщо вона таки *дурна*, хоч і не є видима каліка?» [9: 6]; «Вони в селі собі думають, що *Даруся* не розуміє, що, аби не казати *дурна*, вони їй кажуть солодка» [9: 7]; «— *Дурна!!! Дурна*, а щюці не хочеш? ...У селі ніхто розумний не нагадає і не *дає Дарусі* конфет: знає, що від солодкого болить її голова і блює вона дуже» [9: 7]; «Маріїні схлипи *здаються ударами* молота в цигановій кузні» [9: 8]; «А *Даруся* лишалася з розірваною від болю головою у порожній хаті доти, поки щось не *вдаряло* їй ножем у серце — і тоді вставала і йшла, куди очі дивилися» [9: 9]; «Вона стала на коліна, *ударила* чолом раз-другий до льоду — і тихо заскавучала: лід був твердий і не *піддавався*» [9: 10–11]; «Коли вона *здорова* — надолужує той час, як звивається від болю» [9: 14]; «Ще трохи — і *Даруся згадає*, хто їй казав, що будь-яка бесіда може робити шкоду» [9: 15]; «Що з того, що вона не говорить? Німа Катрінка також лиш на мигах показує, і ніхто її *дурною* не називає. А *Даруся* і язик не проглинула, а все одно кажуть за неї *неправду*. Вона не солодка, але й не *дурна*. Та Бог їх бери, *дурні* людські язики». [9: 15]; «Тато взяв тоді свого бука, припрятаного на всяк випадок у хоромах, і *дав Дарусі* такого шміру по сраці, що вона півдня відсиджувалася у барабулинні поза стайнею» [9: 16]; *Даруся дуже добре дотепер* пам'ятає, як тато згодом пояснював їй, що не кожна людина є такою, як про неї кажуть позаочі» [9: 18]; «*Дарусі здається*, що бідна душа на якийсь час залишила її і полетіла на татовий голос» [9: 25].

Отже, Марія Матіос конструює асоціативний фон, що визначає аксіологію імені, в тексті. Ймовірно, асоціація імені *Даруся* зі словом *дар* в реципієнтів враховувалась письменницею при номінації персонажа.

Не випадково Марія Матіос обирає й демінутивну форму номінації головної героїні — **Даруся**, — утворену афіксацією за допомогою форманта -ус- (я), який має експресивне маркування. Наявність у демінутивного деривата емоційних обертонів безперечно: зменшено-пестлива форма імені виражає не пряме значення дружнього, широго ставлення до номінованого образу, а поблажливе, викликане фізичними недоліками героїні. Тут ми погоджуємось з думкою А. Вегеш, що даний прийом сприяє співвіднесенню імені й образу [2: 254].

Однак чому саме епітетизований антропонім — **солодка Даруся** — виноситься в назву твору? На нашу думку, ця епітетизація відіграє у творі провідну роль. Вона обумовлює використання відповідного оніма в назві тексту, тим самим позначаючи основну його художню ідею ономастичними засобами. У «Новому тлумачному словнику української мови» подається таке значення лексеми *солодкий*: 3. Який викликає приємні відчуття, дає насолоду (про запах, аромат і т. ін.) // Приємний для слуху, ніжний (про голос, звуки) // Який дає моральне задоволення, втіху // Який викликає почуттєву насолоду // *розм.* Близький і рідний серцю, милий (про людину — перев. при звертанні) 4. *перен.* Який дає відчуття приємності або виражає задоволення, радість, насолоду (про думки, почуття, стан людини) 5. *перен.* Сповнений достатку, щастя, радості, задоволення; щасливий 6. *перен.* Підкреслено ласкавий, надмірно або нещиро люб'язний, облесливий // Який виражає підкреслену ласкавість, надмірну або нещиро люб'язність, облесливість 7. *перен.* Сердечний, ширий, приємний (про голос, розмову і т. ін.) [10: 294–295]. На нашу думку, таке поєднання в назві роману демінутива з конотативно забарвленим епітетом вступає в певну опозицію зі змістом твору, адже розповідається про зовсім «несолодке», гірке життя неприйнятої суспільством дівчини, що володіє даром-прокляттям глибоко зазирати в душі людей, відчувати тонко, а тому й хворобливо, вади суспільства. Після того, як дія вступає в заключну фазу, читач повертається до назви, збагачений новим знанням, співвідносячи із номінацією **солодка Даруся** художній зміст образу головної героїні. Цікавим видається той факт, що у номінації матері **Дарусі** — **Матронки** — зустрічається той самий ключовий лексичний елемент — прикметник *солодкий*, що і в іменуванні героїні **солодкої Дарусі**: «А що'сте, *бідашко-солодашко*, доброго зва-

рили?» [9: 80]. Ймовірно, в такий спосіб авторка натікає на спільну долю, однакове світосприйняття матері та доньки.

Візія страху є домінантою в осмисленні епітета *солодка*. Це підтверджується наступним мікроконтекстом, який ніби акумулює власне авторський негативний заряд цього слова, підтверджуючи думку Марії Матіос, яка стала вже афоризмом: «Слова можуть робити шкоду» [9: 15]. Наводимо уривки з тексту роману: «*Даруся шепче довго, гаряче, палко, лиш коли-не-коли відривається від хреста, озираючись навкруг, обшарює поглядом усе довкола, і знову припадає до землі, і шепче швидко, ніби боїться, що хтось почує її страшну мову*» [9: 27]; «Але щоразу, коли *Даруся* наближається до могилки, душа її також згортається равликом від *страху*, що її зараз зустрине мертва — без татового голосу — тиша. *Якщо не буде його голосу — не стане і її. Без голосу нащо їй жити?* Ніхто, жодна душа у світі не знає, що *Дарусі* лиш тут розв'язуються уста» [9: 28]; «*Коли вона вперше спробувала заговорити з татом, страшенно перелякалася власного голосу*» [9: 28]; «*Настрашена*, вона довго озиралася, ніби шукала істинного господаря голосу, ходила між сусідніми склепами, зазірала під плити, обмацувала дерева. На цвинтарі панувала *якась особлива тиша*, лиш оте її «тату» все іще вібривало в кронах, у траві, горлі» [9: 28–29]; «Аж чую — від *Довбушевої могили*, а ви знаєте, вона якраз у самому кутикові, при самій дорозі, *нечиста сила говорить*, людським *голосом* говорить, та *страшним* таким, та *грубим*, таким, як би ведмідь крізь малини дерся» [9: 29]. Цікаво, що позитивну конотацію лексеми *солодкий* спостерігаємо далі у тексті, де ці асоціації зміцнюють і об'єктивуються на лексичному й сюжетно-композиційному рівнях: «І лише від голоса батька їй стає *приємно, спокійно, затишно*»; «Їй робиться *якось чудно, дивно, навіть солодко*. Так. Вона чує *чи то солодкість, чи млість* у грудях — але, о чудо! — *від тої солодкості в голові також стає легко*» [9: 25].

Отже, можна стверджувати, що структура образу *Дарусі* будується з активним використанням емотивної лексики, поетичних конотацій, фігур поетичного синтаксису, таких як епітети («І, дай Боже, щоби ти, *солодка* моя дитинко, ніколи не була такою Божою людиною, як *Параска*» [9: 16]), метафори («*Даруся, зів'яла*, геть зовсім безсила, змаліла, як дитинка, мовчки давала себе обертати, а потім сідала, тримаючи голову в колінах, поки *Марія* холодними руками мастила їй тім'я» [9: 8]), порівняння («А *Даруся* якось ніби встидливо дивилася собі під

ноги — і таки пливла поруч з *Іваном*, як княжна, ще й рукою зрідка поправляла волосся під хустками» [9: 60]; «Поки нема *Івана* — *Даруся* розслабається, як розсохла груша на її городі» [9: 57]; «*Іван* носив із довбанки жменями здорову, холодну воду і напував *Дарусю*, як малу дитину, не даючи жодній краплі розлитися, щоб не холодити її груди» [9: 65]; «Другий би давно забув, а вона бідна карається, як та великомучениця *Катерина*...» [9: 69]), перифраза («А ви, пане директоре, як заступитесь за невинну душу, поману будете мати, ви ж християнин, а не безбожник» [9: 54]; «Сожительством займається з *непідсудною*» [9: 52]; «Але хто її після смерті перевіряти буде: дівка — не дівка... Е-е-е... що говорити — *слабе на голову* — воно і є слабе» [9: 58]), полісиндетона («Донесе, що вона *і* не німа, *і* не дурна, *і* не солодка?!» [9: 31]) та ін. Використання демінутива відповідає емоційному маркуванню персонажу. Тому аксіологія в такий спосіб спрямованих асоціацій закономірно визначає сприйняття образу й усього тексту.

Взагалі, номінація в романі здійснюється традиційно, «класичним» способом: твір починається введенням головного персонажа, що номінується у звичайній послідовності апелятивними («Хай тато краще питає, чого їй так довго не було, ніж має кривитися, що *донька* ходить, як фіра без дишла» [9: 22]), ономастичними («А *СОЛОДКА Даруся* сидить у квітнику між айстрами, у трьох кроках від *Марії* з *Василиною*, заплітає-розплітає давно поріділу сиву косу, слухає незлобну розмову про себе, і лиш тихо усміхається» [9: 5]; «А *Даруся* не дурна — вона солодка» [9: 5]) й дейктичними («*Вона*, сирота, носила викопане коріння по селу, як дитину» [9: 4]; «Чому *вона* дурна, коли *вона* все розуміє, знає, що і як називається, який сьогодні день, скільки яблуну вродило в *Маріїнім* саду, скільки від Різдва до Різдва людей у селі родилося, а скільки вмерло?!» [9: 5]; «З курми *вона* говорить краще, ніж із людьми» [9: 6]) одиницями.

Показовою з приводу актуалізації асоціативного потенціала власних імен є інтерпретація Марією Матіос імені іншого персонажу твору — **Варвари**. В російській мові цей антропонім співвідносять з апелятивом «воровка», що знайшло своє відбиття у скоромовці «У *Варвари* все в карманах», де, як зауважує Т. Грідіна, «антропонім притягає до себе співзвучні асоціати, вбирає в себе «наведені контекстом» оцінні конотації» [5: 237]. Марія Матіос так само надає імені негативного звучання. Порівняймо з паремією «Цікавій Варварі носа одірва-

ли» [11: 217], що експлікує таку рису характеру людини, як схильність до пліткування. Відповідно до цього образ розкривається передусім у діалогах **Варвари** з селянками, які називають її «*відьмою*» [9: 4]. Авторка додає до імені прикладку *злодійка* («В'яжіть її, *Марію*, вона лиш вас до себе підпустить! — кричала з берега *Варвара-злодійка* до *Дарусиної* сусідки, розмахуючи скрученим шнуром від білизни» [9: 10]), яку трансформує згодом у прізвисько («А по *Петрі* через *Івана* з *Дарусею* знову стало село з ніг на голову: *Варвара*, до якої припечаталось прізвисько *Злодійка*, мало не від хати до хати носила новину — аж давилася від нетерплячки» [9: 63]). Так, на основі метафоричних та метонімічних зв'язків авторка утворює прізвисько від апелювання, яке покликане увиразнити певну рису денотата-персонажа. А. Вегеш зазначає, що в цілому літературно-художні антропоніми у творах Марії Матіос «адекватно відтворюють, моделюють буковинський антропонімічний узус» [2: 253]. Дійсно, більшість персонажів «Солодкої Дарусі» іменуються типовими для регіону, з якого родом сама письменниця, антропонімами, що виконують номінативну функцію: **Микола Григорків, Танасій Макмим'юк, Параска Данилюкова, Васюта Калинич, Іван Цвичок, Заремба, Маріка, Штефко, Фулячок, Фіщик, Ілено, Іваннихо, Дзьодзь, Дмитро Угрин, Йорко**. Окрему групу онімів в антропоніміконі роману складають власне характеристичні номінації персонажів. Первинне значення антропоніма, яке послаблене в реальному житті, у художньому тексті стає промовистим іменем. Деякі прізвиська у творі Марії Матіос містять вказівку на характер, зовнішній вигляд, суспільне становище персонажа (наприклад, **Курик, Цвичок, Яструб, Лупул**). Семантика таких онімів легко розшифровується, оскільки асоціації, які вони викликають, пов'язані зі значенням апелювальної основи імені.

Як відомо, власні назви з промовистою внутрішньою формою у художньому тексті можуть ставати прямо мотивованими, тобто прямо характеризувати через семантику або форму основи іменованого образ, його риси характеру або соціальний тип. Таким асоціативно-характеризуючим у романі Марії Матіос стає прізвисько **Лупул** (27 вживань імені). У «Новому тлумачному словнику української мови» знаходимо: **Лупул** <лупити> лупень — діал. Побой [10; 2, 524]. Прізвисько **Лупул** асоціюється з побоями, семантика апелювальної основи прізвиська «формує» сутність, характер персонажа: «*Лупул* заговорив

по-нашому, чим ще більше здивував Михайла: королівські стражі так добре пильнували сільських людей буковими «сороківниками» за порушення указу *vorbiți românește*, що не одна молодиця і не раз відмовила своєму любчикові, аби не показувати пругів і синців на тілі, отриманих за свій язик, який не хотів обертатися в роті не по-своєму. Так що Михайло, зачувши рідну, а не румунську мову від того, хто увесь час тримав бука над селом, закашлявся» [9: 111].

Прямо мотивованим є прізвисько черемошнянського хлопця — «Юрка Огронника син. *Іван*, на псевдо *Яструб*» [9: 157]. Воно утворене шляхом онімізації апелятива *яструбки*, на що є пряма авторська вказівка в тексті: Іванова боївка громилла нову владу і її члени називались «яструбками»: «...яструбки патрулювали село» [9: 166]. Прізвисько псевдо воїна УПА безперечно утворено на базі орнітономена і надає персонажу певних рис характеру. Порівняймо з характеристикою прізвиська іншого персонажу — *Дмитра Одайного* (6 вживань імені), яку надає сама авторка в тексті: «Десь під обід двері в кабінет директора місцевої восьмирічки відчинилися з шумом і гуркотом — і почerez поріг ввалився-вкотився *Дмитро Одаїний* — комірник колгоспу, якого в селі називали *Член Колобок* за його опецькувату і круглу фігуру і за непомірно часте вживання слова «член» [9: 51].

Експлікацію прізвища *Курик* (24 вживання) бачимо з контексту: «Забирають Куриків з села! Оцеї секунди виваковують. ...Закурилося за Куриками» [9: 132]. Отже, утворене воно від слова *курити* (у значенні — «виділяти у небо часточки чого-небудь» [10; 4: 425]) за допомогою традиційного українського здрібно-пестливого форманта -ик-.

У романі зустрічимо також прізвище *Цвичок* (60 вживань), яке містить яскраво виражені конотації. Марія Матіос інтерпретує його в тексті, вказуючи на зв'язок оніма з персонажем: «...Ніхто не знав, та й не допитував ніколи, *Іванового* прізвища, лише відколи світ та сонце люди і діти в Черемошнім призивішуватися йому *Цвичком*, бо дуже любив *Іван* збирати по довколишніх селах залізничка, а найбільше — цвяхи, по-тутешньому «*цвики*», з яких згодом робив дримби і продавав їх чи то в Кутах, чи в Косові на базарі» [9: 36]. Зазначимо, що прізвище *Цвичка*, який, до речі, «сожительством займається з невідсудною» [9: 52], є демінутивом, утвореним за допомогою форманта -ок-, експресивне маркування якого збігається з функцією суфікса

-ус- в поетонімі **Даруся**. В такий спосіб письменниця окреслює певну паралель між персонажами — носіями цих онімів.

Отже, у творчому арсеналі Марії Матіос літературно-художні антропоніми — важливий мовний засіб з широкими виражальними можливостями. Письменниця ретельно добирає імена персонажам, враховує явні і приховані асоціації онімів, які часто збігаються з характеризуючими рисами поіменованих персонажів. Антропоніми в романі «Солодка Даруся» несуть змістове навантаження, оцінюють та адекватно ідентифікують персонажа-денотата, сприяють мистецькій реалізації творчих задумів письменниці.

Література

1. Баатар Н. Я. Некоторые теоретические проблемы литературной ономастики: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Улан-Батор, 1998.
2. Вегеш А. І. Літературні герої творів Марії Матіос // Науковий збірник «Studia Slavistica». — Ужгород, 2009. — Вип. 9.
3. Вербич В. Євангеліє від Марії, Або «Людина навіть у безвиході має вибір» // Під куполом спільного неба. Есеї та діалоги. — Луцьк, 2006.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь, 2007.
5. Гридина Т. А. Ментальные ориентиры ономастической игры в малых фольклорных жанрах // Изв. УрГУ. Гуманитар. науки: история, филология, искусствоведение. — Екатеринбург, 2001. — Вып. 4.
6. Даниленко Л. І. Паремії як джерело моделювання національно-мовної картини світу (концепти «дар» та «борг» в українських, російських та англійських прислів'ях та приказках) // Проблеми зіставної семантики: Зб. статей / Відп. ред. М. П. Кочерган. — К., 1999.
7. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. — К., 2000.
8. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. — Тернопіль, 2008.
9. Матіос М. Солодка Даруся. — Львів, 2007.
10. Новий тлумачний словник української мови: В 4-х т. / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. — Київ, 2000. — Т.1, Т.2, Т.4.
11. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. — К., 1990.
12. Романенко О. Марія Матіос // Письменники Буковини другої половини ХХ століття: Хрестоматія. Частина 2 / Упоряд. Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук. — Чернівці, 1998.
13. Селиванова Е. А. Когнитивная ономастиология (монография). — К., 2000.

14. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
15. Фомин А. А. Ассоциативные связи литературного онима и аксиология художественного образа // Изв. УрГУ. Гуманитар. науки: история, филология, искусствоведение. — Екатеринбург, 2001. — Вып. 4.
16. Шестопалова Л. Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В. Дрозда): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Одеса, 2006.

Бербер Н. Н.

ОБ АКТУАЛИЗАЦИИ АССОЦИАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА АНТРОПОНИМОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА «СЛАДКАЯ ДАРУСЯ» МАРИИ МАТИОС)

В статье рассматривается антропонимикон романа Марии Матиос «Сладкая Даруся». Анализируются семантико-функциональные особенности антропонимов с учетом их ассоциативно-смысловых связей. Доказывается, что ономастическое письмо автора — одна из существенных особенностей ее идиостиля.

Ключевые слова: идиостиль, оним, имена собственные, антропоним, ассоциации, аппелятив, деминутив.

Berber N. M.

ON FOREGROUNDING OF ASSOCIATIVE POTENTIAL OF ANTHRO-PONYMS IN ARTISTIC PROSE (BASED ON MARIA MATIOS' NOVEL «SWEET DARUSYA»)

The article is dedicated to the research of personal names in Maria Matios' novel «Sweet Darusya». Semantic and functional features of anthroponyms are analyzed as components of the imagery system together with their associative relations. An attempt to prove the importance of M. Matios' onymic writings is made.

Key words: individual style, onym, proper names, anthroponym, associations, appelative, diminutive.

УДК 811.161.2'373.2:821

Е. В. Босва

**ОНИМІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ІДЮСТИЛЮ
ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА
(на матеріалі роману «Стежка в траві»)**

Статтю присвячено з'ясуванню ролі власних назв у структурі ідіолекту Валерія Шевчука. Охарактеризовано образно-стилістичний потенціал кожного з використаних автором онімних класів, з'ясовано їх структурно-семантичні особливості. Доведено, що оніми у художньому дискурсі Валерія Шевчука є найвагомішим складником письменницького ідіостилю.

Ключові слова: ідіостиль, онім, онімійні розряди, антропоніми, топоніми, оказіональні номінації.

Валерій Шевчук — одна з найяскравіших постатей інтелектуально-філософській, психологічній прозі української літератури ХХ ст. Його проза відзначається як ідейно-тематичним багатством, так і специфікою жанрово-стильових модифікацій. Багатоплановість зображення, глибина підтексту, поєднання різних структурних елементів зумовлюють поліфонізм та відкритість текстів В. Шевчука.

Особливе місце з-поміж інших творів В. Шевчука займає роман «Стежка в траві», котрому сам автор додав простий, але досить багато-значний підзаголовок «Житомирська сага». Роман — незвичайний, бо сам В. Шевчук — прозаїк непередбачений [2: 5]. Прийнято говорити, що письменник тримає руку на пульсі часу. Великою мірою це саме так. Художня картина світу В. Шевчука антропоцентрична і національно забарвлена. Людина в усій її неповторності й універсальності, яка перебуває в центрі цієї картини світу, живе в Україні за законами і звичаями свого народу, за його віруваннями, сприймає світ крізь призму національного світовідчуття. У Шевчуковому романі «кипають шекспірівські пристрасті» [2: 9], що відбивається і у надзвичайно багатому та строкатому ономастиконі житомирської саги. Природно, що письменник не міг обійтися без власних назв у всьому їх розмаїтті. Роман, в якому В. Шевчук розгорнув широку панораму українського життя середини ХХ століття, густонаселений власними іменами. Най-

більш важливими (та частотними) у цьому складному світі номінацій є антропоніми і топоніми, які у контексті роману набувають естетичної значущості та беруть участь у вираженні образного змісту.

У проблематиці роману В. Шевчука особлива роль відводиться також заголовку, що посідає першорядне значення у розкритті семантики тексту, є своєрідним епіцентром, «своєрідною текстовою скріпою» [3: 94], що змістовно й образно розкриває смисл художнього твору. Назва роману «**Стежка в траві**» є актуалізатором текстового концепту, безумовно, виконує текстоорганізуючу функцію. Світоглядно тяжіючи до екзистенціалізму, В. Шевчук відтворює свій художній світ через образну символіку. Так, символічний образ **дороги** як життєвого шляху є «наскрізним у творчості письменника і відкриває одну з граней його світобачення» [5: 7]. Символ **дороги** у митця багатовимірний: з конкретної житейської реалії він переростає в глобальний символ, стає центром образних парадигм, «притягає» інші просторові домінанти (**стежка**, **річка** як символічні образи естетичного надсвіту). На нашу думку, В. Шевчук здійснює онімізацію словосполучення **стежка в траві**, що виступає як символ намисленого, омріяного ідеалу одного з героїв роману, поета 20-х років **Сильвестра Білецького**, який став «тим духовним лощманом, який поставив собі локальне завдання віднайти стежку в траві» [2: 14]. Для поета, що не став на шлях компромісів, не схибив на полі честі, став свідомим носієм *ідеї дому як єдиного духовного осередку, можливого захисту душі*, було важливим, щоб у понятті **стежки** містилися й філософський ідеал родини, й естетичний. Серед українських письменників, безумовно, існують прототипи цього героя, та й творчий шлях самого В. Шевчука — це також **стежка в траві**, якою «він прагне відійти від численних пасток сучасності, як колись тікав його духовний побратим і Учитель Григорій Савич Сковорода» [2: 43]. Тому ота символічна **стежка** не могла не привести письменника, на думку дослідника його творчості Р. Корогодського, в Долину джерел, де існують усі витoki, дорогі йому ідеї, імена [2: 44]. Чи не тому переважна більшість топонімів, ужитих у романі окреслює місце дії і передає реалії провінційного Житомира 50–60-х років, в якому народився В. Шевчук, а також в романі діють героїні з рідними йому іменами дочок — **Мирослава**, **Юліана**?

Так, щільно, ретельно вписаний у контекст твору заголовок з численними варіантами і синонімами у текстовому тлі роману стає

ключовим для розуміння філософського замислу та естетичних уподобань письменника-філософа В. Шевчука, який породжує дискурс, звернений до естетично, духовно, інтелектуально адекватного реципієнта. Цікаво, що і назви розділів роману виступають своєрідними елементами, скріпами його композиційної структури — «**П'ятий номер**», «**Життя і пригоди Віталія Волошинського, писані ним самим**», «**Білецькі**». Причому, оскільки сюжетні лінії перериваються, назви розділів повторюються. Звісно, це традиційний прийом, однак виправданий умовами окресленого автором жанру, за яким долі людей переплітаються, дотикаються, розриваються, а життя триває.

Достовірність описуваних у романі подій досягається, окрім інших художніх прийомів, шляхом актуалізації реального ономастикону, співвіднесеного з певним часом. Так, антропоніми у житомирській сазі насамперед фіксують переплетення двох мовних стихій — книжної і народно-розмовної. Саме ці власні назви представляють у романі розмаїття народно-розмовних варіантів, що відбивають схильність пересічних українців до мовотворчості на терені власних імен. В. Шевчук представив весь діапазон номінацій персонажів — від офіційних до вуличних прізвиськ і лайливих називань, серед них: 1) прізвище, ім'я, по батькові: **Данченко Любов Олександрівна, Данченко Олександр Васильович, Данченко Валентина Калістратівна** та ін.; 2) ім'я та прізвище: **Степан Ювпак, Сашко Данченко, Валька Ювпак, Аполінарія Марцінковська, Віктор Яремчук, Єська Зінаїда** та ін. Наприклад: «— Ви тее-то, — сказав Андрій. — Не знаєте часом?.. Тут десь моя жінка живе... **Валька Ювпак**» [7, 1: 292]; 3) ім'я та по батькові: **Аполінарія Казимирівна, Марія Яківна, Марина Карпівна, Олена Артамонівна, Надежда Ніканоровна** та ін.; 4) прізвища: **Карплюк, Ювпак, Рудинська, Піддубний** та ін.; 5) назви родин: **Білецькі, Левицькі, Гармаші, Ювпаки** та ін. Наприклад: «— **Бачу, таки з Ювпаків він, — вже серйозно сказав Микола. — Таж з того кодла, — мовила швагрова**» [7, 1: 403], «— **Ти часом не з Розумів? — гукнув їй услід Микола**» [7, 1: 402]; 6) імена (офіційні й неофіційні): **Юліана, Андрій, Ганя, Манька, Ванда, Віталік, Вадим, Петька, Родіон, Райка, Ванько, Мирослава** та ін.; 7) імена по батькові: **Никифорович**: «**Але Никифорович різко вирвався і чимдуж подався до греблі: в ньому вже закипала смола — чорний і жахкий вогонь**» [7, 2: 94]; 8) андроніми: **Ювпачиха, Шпачиха, Шкаличка, Савчиха, Зінчиха, Карасиха, Мартинючка, Лебедиха, Розумиха** і под.; 9) вуличні прізвиська:

Пепа, Горбатий, Мавпа, Коростячка, Кнур (Володька-Кнур), Партизан, Соня та ін. Наприклад: «У цей час у хвіртку прошигнула бочком маленька, худорлява **Коростячка...**» [7, 1: 416], «За півгодини до того, як чолов'яга вийшов зі своєї будки, спустилися човном, певна річ, зірваним із прив'язі, два гориллоподібні типи. (...) Один з гориллоподібних, на кличку **«Партизан»**, роззубився, засукав штани й потяг човна через каміння разом з другим гориллоподібним на кличку **«Соня»**, бо **Соня** й не подумав вилазити з човна» [7, 2: 60]; 10) псевдонім: **Павло Журливий**.

Така кількість семантичних груп власних назв пояснюється, по-перше, можливостями української мови називати людину за різних обставин, ситуацій, а по-друге, відбити соціальний статус або національну приналежність персонажа. Так, повна вимова імені та по батькові, як правило, зустрічається в середовищі інтелігенції (учителів): **Ганна Порфирівна, Андрій Андрійович** — або колишньої (з дореволюційного минулого) верхівки суспільства (**Аполінарія Казимирівна**). Національний склад Житомира, основу якого склали українці, поляки і євреї, відбито у антропонімах типу **Мартинюк, Данченко, Владек Шарий, Аполінарія Марцінковська, Франтішек Глімбоцький, Пиня Кеслер, Льоня Гольдфарб**. Тільки в деяких випадках через імена, на нашу думку, передано статус особи у межах описуваного міського соціуму, якот: **шматник Йоська; Сьомка (буфетник у чайній)**, а втім, для сучасного читача це вже не дуже зрозуміла архаїка. Народно-розмовна стихія у іменуваннях персонажів найяскравіше проявляється у словотвірних варіантах імен. Це найчастіше імена зі зменшувально-пестливими суфіксами (як правило, у кличному відмінку — у звертаннях): **Віталик, Раю, Федько, Тольцю, Рясчко, Ганя, Славко, Петрику, Вандо, Валік, Мироня (Мирослава), Володьчик, Вандусю, Кольцю, Колечко, Вовчик** та ін. — або із суфіксами зі згрубілим значенням: **Катька, Володька, Галька, Клавка, Ірка, Ганька, Колька, Райка, Маруська, Манька**. Частина імен у звертаннях має своєрідну — усічену форму, характерну для розмовно-побутового мовлення: **Валь, Петь, Стьоп, Люб, Галь, Вась**. Наприклад: « — **Слухай, Петь**, — сказав Степан, — а ти справді урекливий?» [7, 2: 15], « — **Да, Стьоп**, ти в нас гордий. Може найгордіший» [Там само].

У тексті роману як особливий емоційно-експресивний засіб часто зустрічається повтор імен або їх варіантів: в одному випадку це суфіксальні варіанти імен (**Петро, Петрик, Петька; Кнур, Кнуряка; Лянка-**

Юліана; Мирослава-Мироня), в іншому — більш складні словотвірні утворення: **Горбатий, Горбач, Горбокони́к, Горбатенький**. Персонаж роману відгукується на прізвище, семантика котрого фіксує фізичну ваду людини (хоча до нього звертаються і на ім'я: **Петро, Петя**, інколи — глузливо — **Петро Калістратович**), — таким чином автор надає персонажу особливого статусу в описуваному соціумі, відтіняючи жорстокість світу і людей, котрі повинні за законами Божими бути милостивими до тих, хто має певні вади. Хоча Горбатий не любить, коли його називають **Петриком**: «— *Не звіть мене по-сільському — Петрику, — сказав Горбатий, — а звіть по городському — Петя! Інакше я з вами разеваруват не стану...*» [7, 2: 87]. Варіант прізвища **Горбокони́к** (ім'я персонажа казки П. Єршова) і **Горбатенький** (впадає в око дисонанс негативної семантики і нетипової форми субстантизованого іменника із зменшувально-пестливим суфіксом) — це ще одна спроба підкреслити особливі, немилосердні почуття оточення до персонажа: злість, зневагу, іронію, злорадство і зверхність: «— *Пойняв, Горбоконику, хто ти? — спитав чоловіча, і його зуби зблиснули, як шабельний спалах. (...) — Ви підняли руку на каліку, — сказав Горбатий, зводячись із багна. — А Бог такого не милує і не забуває*» [7, 2: 12]; «*А, Петро Калістратович! Моє вам! — розцвівся Володька. — Радий вас бачити і уважать...*» [7, 2: 179].

Синонімічний ряд **Ювпак — Зальотник — Никифорович** містить оніми прямого найменування (прізвище та по батькові персонажа) і прізвища, створеного на основі переносного, експресивного й емоційного вживання, і дозволяє залежно від ситуації оцінити дії і вчинки носія імені, а також ставлення до нього інших персонажів: «— *Знаєш, чого його назвали Зальотником? — тонким голосом спитала мадам Пелехацька; здається, розповідати мені про старого Ювпака було їй поособливному приємно. — Він обійшов уже всіх удів на вулиці*» [7, 2: 443].

Цікавим видається оказіональний словотвірний ряд **Шкалик — Шкаличка — Шкаленята — Шкалики**, уживаний у романі для найменування членів однієї сім'ї. Найменування дружини та дітей утворено від прізвища чоловіка з прозорою первинною семантикою за звичними словотвірними моделями. У тексті роману В. Шевчука — це елемент експресії та один із засобів створення гумористичного ефекту: «*На ганку сидів сумний Шкалик, на кілька сходинок вище — Шкаличка, яку обсіло кілька Шкаленят; Шкаличка і Шкаленята гризли на-*

сіння. Насіння було в подолі **Шкалички**, і туди вряди-годи тяглися брудні пальчики **Шкаленят**» [7, 2: 19] або «**Шкалики** реготіли: хрипкий урочистий бас **Шкалика**, не менш пропитий голос **Шкалички** і дзвінке голосочки **Шкаленят**» [7, 2: 179].

Звертаючись до внутрішньої форми власних імен, В. Шевчук, як правило, використовує ще один засіб емоційно-експресивної характеристики персонажів. П. Флоренський у книзі «Імена» справедливо зазначає, що існує глибинний зв'язок імені власного та його носія. Згідно з його точкою зору, ім'я виражає тип особи, її онтологічну форму, за допомогою якої визначається її «духовна і душевна будова»: «Ім'я справді скеровує життя особистості у певне русло і не дає потокам життєвих процесів текти, куди трапляться. Але в цьому руслі сама особистість повинна визначити свій моральний зміст... Ім'я — хрїя особистісної будови» [6: 66–67]. Елементи наївної етимології знаходимо у поясненні прізвиська товариша головного героя роману Віталія Волошинського — **Пепи**: « — Не називай мене *Мавпою*, **Пепю**, — сказав я невдоволено. — А це ж чому? — здивувався **Пена**. — Всі тебе так звать. Мене от прозвали *Пепюю*, я ж не серджусь. — А що таке **пена**, **Пепю**? — спитав я. — Чорт, — засміявся **Пена** і виплюнув недопалок. — Чи ти не знав?» [7, 1: 334]. Діалектна назва нечистої сили розкривається у діалозі для тих читачів, котрі не знають значення слова, і водночас це дозволяє увиразнити образ носія своєрідного антропоніма, який заперечує насамперед сумнівам головного героя і вимагає від Віталія прийняти гру за «чортячими правилами».

Внутрішня форма антропоніма дозволяє вибудувати яскравий образ ще одного персонажа роману — **Карася**: «Човна продавав дядько з водяним прізвищем **Карась**. Предки **Карася**, очевидно, й справді належали до риб'ячої породи: дядько був череватий, з маленькою головою, затилля п'ястей у нього поросло золотим волоссям, і я запідозрив, що таким волоссям було покрите все його тіло; принаймні золотим пушком, як лускою, був покритий один з його, напрочуд подібний до батька, синок, якого ми в школі називали **Карасиком**. Очі в **Карася** — водянисті, риб'ячі, трошки витрішкуваті, а на обличчі — самовпевнено-незрушний вираз» [7, 2: 105]. Вдаючись до порівняльно-асоціативних паралелей, автор змальовує портрет персонажа і через опис зовнішності підкреслює особливості його поведінки і вдачі: він був незворушно-холодний і слизький, як риба. Ан-

тропонім **Карась** (як і попередній — **Пепа**) має вторинну номінацію, тому автор вмотивовує не первинне значення, а переносне, відштовхуючись від цієї семантики, досягає оригінальної образності й експресивності.

Проводячи паралелі між іменами **Юліана** — **Джультта**, автор передає внутрішній стан героя роману, розкриває його думки й почування, пов'язані з певними асоціаціями: «І ось я йду з величезним букетом квітів, зовсім забувши, що *маю* переступити поріг садиби ворога мого батька, того, котрий підступно його зрадив. (...) Але я вже давно застеріг: керує мною не тверезий розважок, а безум, отож я нібито в ролі **Ромео**, а **Юліані** й імені не *треба змінювати* — це і є *Джультта*» [7, 2: 488].

Широкий спектр імен відомих письменників і композиторів, уживаних у тексті роману «Стежка в траві» (сюди ще треба додати низку творів), вказує на джерела духовності й інтелігентності молодих позитивних героїв роману і є свідченням не тільки їх уподобань — тут простежуються, поза сумнівом, автобіографічні мотиви: «Чудові книжки, які *пахли* старим папером, надруковані химерними шрифтами: етимологічним *правописом*, ярижкою, *правописом* Наукового товариства *імені Шевченка* з «ї» на місці «і» — *через ці книги* я наново пізнавав дивний феномен української літератури. Дивний тим, що *це була література, яка ніби соромилася своєї величі і ховала свої шедеври у старих виданнях*, а на вічі виставляла щось, коли не *пересічне*, то не *таке привабливе*. Виставляла в *Нечуя-Левицького* слабенького «Миколу Джерю», а *ховала* чудову «Причепу», славилася «Борислав сміється», якого сам **Франко** не хотів дописувати, а *ховала* такий шедевр, як «Зелений шум». А скільки я знайшов у тих старих виданнях чудових творів, які до сучасного читача й досі не дійшли...» [7, 1: 227].

У зв'язку з власними іменами відомих осіб хочемо згадати інший роман В. Шевчука — «Юнаки з вогненної печі» (1999 р.), в якій основною проблемою є спроба головного (безіменного!) героя осмислити життя, проаналізувати прожиті роки. Час від часу герой згадує музику: «Притяг старого програвача в пластмасовому футлярі і поставив фортепіанні п'єси **Шопена**» [8: 77]. І завжди під час цього у нього з'являлася «візія дому зі старими соснами та увитою диким виноградом верандою, з дерев'яними рипливими сходами...» [8: 78].

Репрезентантом якої думки виступає у цьому контексті **ім'я Шопена** (до речі, цей композитор неодноразово згадується і у романі «Стежка в траві»)? У біографії цього композитора знаходимо деталь, співзвучну долі героя роману: у 19 років **Фредерік Шопен** виїхав з Варшави спочатку до Відня, потім до Парижа, але до самої смерті зберіг духовні зв'язки з Польщею. Можливо, у такий спосіб намагався боротися зі стандартністю і герой роману **Валерія Шевчука**, шукаючи свою стежку в траві.

Значимо, що значне місце в романі «Стежка в траві» займають власні імена історичних осіб, що продуктивно формують хронотоп роману, відкривають простір для увялень читача аллюзіями та асоціаціями, які приховані в їх конотативному потенціалі [1: 15]. Серед них виділяємо (наводимо варіанти, вживані у тексті): — імена історичних осіб, життя чи діяльність яких пов'язані з Житомиром: **барон Шодуар, Верьовка, Хомичевський**; — імена письменників і вчених: **Ф. Купер, О. Дюма, Байрон, В. Шкловський, Едмон Ростан, Золя, Нечуй-Левицький, Шевченко, Гнат Хоткевич, Володимир Кобилянський, Олена Пчілка, Леся Українка, Михайло Максимович, Василь Кравченко, Руданський, Євген (Женя) Плужник, Валеріан Підмогильний, Косинка, Марія Галич, Зеров, Агатангел Кримський, Михайло Старицький, Микола Чернявський, Борис Грінченко, Грицько Коваленко, Іван Франко, Клим Поліщук, Людмила Волошка, О. Олесь, Тичина**; — імена композиторів: **Масне, Микола Лисенко, Роберт Шуман, Шопен, Степовий, Моцарт, Чайковський, Шуберт, Єдлічка**; — імена художників — **Чюрльоніс**. Серед інших онімійних розрядів у романі «Стежка в траві», що «мають властивості створювати фон оповіді, увиразнюючи окремі деталі життя персонажів, процесу їх мислення, практичної роботи, захоплення, звичок, спостережень тощо» [4:113], ми зафіксували: — назви міфічних істот і божеств: **Тантал, Артеміда, Перелесник, Пепа**; — імена казкових персонажів: **Лисиця, Вовчик-братик, Івасик-Телесик, Марко Проклятий**; — імена біблійних персонажів: **Христос, Матінка Пречиста, Святий Дух, Юдаш, Павло і Петро, Каїн, Авель**; — імена літературних персонажів: **Ромео і Джульєтта, Сірано де Бержерак, граф Альберт**.

Серед антропонімів у романі значне місце також посідають відапелятивні оказіональні номінації типу **Хтось, Лють, Гніт, Гнів, Біль, Змій, Сон, Самота, Горе, Тиша, Блакитна жінка** як найменування, сти-

лістична інтерпретація яких пов'язана з персоніфікацією найчастіше неживих предметів чи абстрактних понять. Так, субстантивований неозначений займенник **хтось** виконує функцію евфемізму для позначення збірного образу людського злослів'я: *«Наступного дня той Хтось, котрий розносить звістки, всюдисущий Хтось, котрий усе знає, сповістив, що з усіх покалічених із того бронетранспортера помер тільки один, саме той, котрий так нервово метався і поспішно іншим пособляв»* [7, 1: 93].

Поняття, якими оперує **душевнохворий Сашко**, сприймаються як певні алегорії: *«Біль — білий чоловік зі знаряддями тортур»* [7, 1: 168]; *«Біль — «головний провідник Банди Злочинців Незвичайних...»* [7, 1: 145]; або *«Але він знав, що восени знову потрапить туди, де ходять Білі Халати — слуги Болю, і від яких терпів люту муку, а то було так страшно! Знав, що тоді впритул підходить до Ночі, що тоді сонце спускається в чорну річку і б'ється там із Чорним Змієм. Чорний Змій теж був покровителем чи помічником Банди Злочинців Незвичайних — дитя п'їтьми, яка находить на нього»* [7, 1: 169]. Метафоризація абстрактних понять — прийом, що продовжує традиції творчості Г. Сковороди, — дозволяє увиразнити внутрішню сутність персонажа у певній ситуації, котрий осмислює себе, усвідомлюючи, чого насправді вартий: *«Зараз же розгубився між цим лобовим нахабством, настирливою, прямою брехнею, яка робила з нього несусвітнього дурня, і неприступно-строгим виразом Вальчиного обличчя. Може, саме через це нестримно хотів її, привиджувалася вона йому вві сні, і тільки вві сні міг її цілувати й милувати. Це тим більше гнітило його й лютило: ці дві однакі ляльки, Лютя і Гніт, всечасно боролися і збуджували його; розумів свою чоловічу ганьбу, але й свою безпорадність, яку все-таки подолати не міг»* [7, 1: 174]. Почуття персонажа ніби виокремлюються, читачеві впадає в око його реакція на певні події і сила почувань: *«Але все-таки існувала ця колиска, отже, не затихали його Гнів та Гніт, хоч природа мусила з'єднувати все призначене для з'єднання; через це не міг устояти в цьому змаганні, тим більше, що з'їдало його чорне почуття: знесилення його і неприкаяність»* [7, 1: 176].

Символічна постать **Блакитної жінки**, яка з'являється одному з персонажів уві сні, — це, безумовно, відголос традицій українського бароко у творенні образів-алегорій: *«За мить він згадав своє пересування у верболозах, як сидів він по-турецьки на перекинутому човні й*

дивився у зоряне небо; згадав сон про **Блакитну жінку** і чудні слова, які вона йому сказала...» [7, 2: 200]. Філософія цього алегоричного образу не складна: «**Жінка** нічого не сказала, вийняла блакитного гребінця й розчесала йому кучері. І стало якось дивно **Горбатову**, солодко, ніби він малий став, а це прибіг до **матері**, бо ніхто, крім **матері**, в цьому світі не сказав йому й лагідного слова, бо ніхто, крім **матері**, не балакав з ним без посмішки й без пихи...» [7, 2: 88]. Блакитна **жінка**, з'явившись у сні скаліченого фізично й морально **Петра Ювпака — Горбатого** (себе, до речі, у тому сні він бачив **чортом**), пробудила в його душі цілу гаму почуттів: «...і жаль йому себе ставало, жаль цілого світу, жаль **Вальки** і тих її байстрюків, і сльоза чулення на його оці забриніла, і тепло в грудях з'явилося — він ще такого не пізнавав» [7, 2: 88–89]. З'ява **Блакитної жінки** у фантазіях цього персонажа, що є втіленням дияволяди, — ще один штрих до його психологічного портрета. Р. Корогодський у передмові до роману «**Стежка в траві**» саме з цього приводу писав, що у романі оцю психологічну фактуру барокової свідомості героїв зіткано з особливою рельєфністю й вигадливістю, як окремі статуарні стани людської психіки, так і динамічні пориви цілковитої нерегульованості, без психічних і моральних запобіжників [1: 32].

В. Шевчук інколи вдається до вживання множинних форм власних назв. Таким чином, він викликає в читачів образ, позначуваний онімом, і створює додатковий оцінний ефект — зневаги, неприйняття: «— **Андрій не приїздив?** — *Та все на тих **Донбасах***» [7, 1: 399]. В іншому випадку — це традиційний прийом вираження осуду і зневаги, тоді власна назва зазнає деантропонімізації, переходячи в апелятив: «*Ні, він жив правильно. Обороняв себе й дім свій від отих **степанів** та **горбатих**, бо вони, як гаддя лізли на нього, щоб завоювати...*» [7, 2: 213], або «*Вони ж хотіли, щоб цілий світ переповнювався **степанами**...*» [7, 2: 214]. Слід зазначити, що в художніх текстах, як правило, у множині вживають відомі власні назви, автор житомирської саги, як бачимо, вдавня до узагальнення певного типу людей, змальованих у романі, і передав негативне ставлення до цих персонажів. Подібну оцінну функцію виконує ще один метафоричний апелятив, антропонім за походженням, ужитий у множині: «*Так і треба малим і дурним **теле-сикам**, бо вони смішні й довірливі*» [7, 2: 133]. Появу нового значення у власній назві у цьому випадку формулюють контекст і парадигматичні відношення цього слова; розвиток переносного апелятивного

значення відбувається на основі типових асоціативних зв'язків за подібністю персонажа до казкового героя: «*Так я став власником човна й Івасиком-Телесиком*» [7, 2: 108]. А далі автор поглиблює процес метафоризації антропоніма: «*Ці береги потопали в найніжнішому серпанку, що його надихала за ніч земля; дерева і кущі позагортувалися в нього, як у ніжну тканку, й виглядали з річки кожне свого Телесика*» [7, 2: 128].

Закон жанру, обраного В. Шевчуком, зобов'язує його насамперед до реалістичного відтворення місця зображуваних подій, тобто міста **Житомира** і його околиць. І не стільки описи знайомих з дитинства місць (пейзажні замальовки берегів річок, приміських сіл, вулиць і провулків і т.п.), скільки власні назви **річок Тетерів, Гуйва, Кам'янка; Чуднівський міст, вулиця Пушкінська**, районів Житомира: **Мальованка, Смолянка, Корбутівка** — і под. передають неповторний колорит зображуваному в романі. Топоніми є також засобом передачі автобіографічних мотивів, вони посилюють психологічний зв'язок автора з читачем: «*Ми вибралися на Просиновську, пішли Пушкінською; у скверику, за будинком офіцерів, він сів і закури...* (...) *Дійшли до Бердичевської і на ходу вскочили в трамвай...*» [7, 1:94]. Більшість топонімів, ужитих у романі, передають реалії міста Житомира 50–60-х р.р. ХХ століття. Це назви вулиць: **Пушкінська, Бердичівська, Левківська, Кашперівська, Старовільська, Рудинська, Паризької Комуни, Садова, Трипільська, Шолом-Алейхема, Театральна, Гоголівська, Михайлівська, Київська, П'ятий номер, Котовського**; районів Житомира, що склалися історично: **Павлюківка, Смолянка, Мальованка, Корбутівка**; гір (ця назва, звісно, умовна, оскільки йдеться про відносно невисокі — в десятки метрів — підняття над рівнем моря): **Замкової, Просинівської, Паркової, Павлюківської**; провулків — **Берегового і Петровського**; мостів (місто Житомир перетинають дві річки — Тетерів і Кам'янка): **Подільський і Чуднівський**; приміських сіл: с. **Псища, с. Кам'янка**; річок: **Тетерів, Гуйва, Кам'янка**. Крім того, у романі згадуються назви «знакових» для Житомира об'єктів: **Польський цвинтар, Голова Чацького** (так називають одну з круч над Тетеревом), **Житній ринок, Чортова Кузня** (кар'єр), а також міст Житомирської області: **Бердичів, Любар, Коростишів**, з якими пов'язано певні події, описані у творі. Окреме місце у романі відведено **Києву**, оскільки деякі персонажі з певних причин проживали у столиці. Їхне там перебування окреслюється такими власними назвами: **Хрещатик, бульвар Шевченка, Виставка, Голосіївський ліс, вулиця Прорізна**, що

для автора роману асоціюється з навчанням у Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка і є автобіографічними вкрапленнями у творі: «Віктор у цей час розповідав Мирославі про **Київ**, гуртожитки біля **Виставки** і про величезний сад, який оточував ті гуртожитки. Про озеро в **Голосіївському лісі**, куди вони забредали купатися... (...) Оповів і про голубий тролейбус, який з'явився в **Кисві** на **Хрещатику**, і про те, що в ньому любить найбільше кататися молодь, сам маршрут коротенький — від початку **Хрещатика** до **площі Толстого**» [7, 2: 308].

Таким чином, насичене використання онімів у романі «Стежка в траві» набуває широкомасштабного плану. Створюючи яскравий образний контекст, оніми у художньому дискурсі В. Шевчука функціонують в чітко заданому ракурсі, сприяють утворенню різноманітних стилістичних ефектів і тим самим реалізують авторську настанову на вирішення конкретних смислових завдань. Можна сказати, що власні назви та їх національні фарби стають у творчості В. Шевчука особливим прийомом письма, визначальною ознакою ідіостилю. Оніми у творчому арсеналі письменника-філософа стають проявниками основного ідейно-художнього навантаження його творів, утворюють великі й місткі узагальнення, відбивають естетичні та психологічні основи світобачення автора, пробуджують у читача роботу думки й напружені пошуки.

Література

1. Калинин В. М. Из наблюдений над поэтонимами романа «Евгений Онегин» // Записки з ономастики: Зб. наук. праць. — Одеса, 1999. — Вип. 2.
2. Корогодський Р. Втеча від самотності, або Апологія рідного дому // Валерій Шевчук. Стежка в траві. Житомирська сага: У 2-х т. — Харків, 1994. — Т. 1.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: Навч. посібник. — Вінниця, 2004.
4. Лукаш Г. П. Структурно-семантична організація онімної лексики художнього тексту // Питання сучасної ономастики. — Дніпропетровськ, 1997.
5. Переломова О. С. Ідіостиль Валерія Шевчука: Автореф. дис....канд. філол. наук. — К., 2002.
6. Флоренский П. А. Имена. — М., 2000.
7. Шевчук Валерій. Стежка в траві. Житомирська сага: У 2-х т. — Харків, 1994. — Т. 1–2.
8. Шевчук Валерій. Юнаки з вогненної печі. Записки стандартного чоловіка. — К., 1999.

Боева Э. В.

ОНОМАСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМЫ ИДИОСТИЛИЯ ВАЛЕРИЯ ШЕВЧУКА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА «ТРОПИНКА В ТРАВЕ»)

Статья посвящена изучению роли собственных имён в структуре идиостилия В. Шевчука. Охарактеризовано образно-стилистический потенциал всех онимных классов, используемых автором в романе «Тропинка в траве», определены их структурно-семантические особенности. Доказано, что собственные имена являются важным компонентом идиолектного комплекса В. Шевчука, выполняют приоритетную роль в специфике индивидуального стиля писателя.

Ключевые слова: *идиостиль, оним, ономастические разряды, антропонимы, топонимы, окказиональные номинации.*

Boyeva E. V.

ONOMASTIC ASPECT OF VALERIY SHEVCHUK'S INDIVIDUAL STYLE (BASED ON THE NOVEL "PATH IN THE GRASS")

This article is dedicated to clarifying of the role of proper names in the structure of Valeriy Shevchuk's individual style. Imagery stylistic potential of each onymic class used by the author is characterized, their structural semantic features are outlined. It is proven that in the artistic discourse of Valeriy Shevchuk onyms are the most important component of the writer's individual style.

Key words: *individual style, onym, onomastic classes, anthroponyms, toponyms, occasional nominations.*

УДК 81'373.21(447.86)

*Н. В. Вебер***МІКРООЙКОНІМИ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ НА -и/-і**

У статті проаналізовано деякі відродинні мікроойконіми Івано-Франківщини. Особливо досліджуються відетноніми та службові назви. Розглядаються думки багатьох ономастів щодо термінологічної розбіжності у визначенні понять «родові» чи «відродинні» назви.

Ключові слова: мікроойконім, відродинні мікроойконіми, відетноніми назви, відкомполітичні імена, відапеліативні імена, службові назви.

Початки становлення топонімної моделі на -и/-і губляться ще в давньоукраїнському періоді, бо пам'ятки XIV–XV ст. засвідчують її як повністю сформовану [5, 52–53]. Назви поселень на -и/-і аналізуються у працях багатьох мовознавців та власне ономастів. Однак існує деяка термінологічна розбіжність, оскільки і досі не визначено, як кваліфікувати такі найменування: «родовими» чи «відродинними».

У слов'янській ономастиці такі безафіксні оніми в плуралийній формі традиційно іменуються родовими назвами. Ще в 1968 р. вийшла праця польського мовознавця Г. Гурновича «*Studia nad rodowymi nazwami miejscowymi w języku polskim na tle innych języków słowiańskich (synteza)*», в якій дослідник зауважує, що ойконіми на -и/-і доречніше було б називати родинними, оскільки йдеться не про давній родовий устрій, а виникли вони «...головним чином у випадку пізнішого сімейного поселення господарського характеру» [14, 20]. На думку вченого, родовими можна називати патронімічні назви на -ичі, оскільки їх зародження припадає на період родових відносин.

Родові назви «позначають у найстарший період свого розвитку мешканців певного поселення на підставі особової назви, яку спільно, як члени одного й того ж роду, вживали» [16, 264]. С. Роспонд у праці «*Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*» також згідно з термінологією Ташицького називає утворення на -и/-і родовими і зазначає, що у французькій топонімії цей тип представлений колективними назвами, які первинно були назвами мешканців і лише пізніше стали назвами місцевості [15, 39].

Л. Гумецька розглядає ойконіми в множинній формі серед утворень, що первісно були найменуваннями людей за певними професіями [5, 46]. Подібно кваліфікує такі назви Л. Масенко, яка серед безафіксних найменувань у формі *pluralia tantum*, що первісно виступали як найменування жителів, також виділяє назви людей за заняттям: *Конюхи, Холопи* [10, 640].

Абсолютну більшість назв на -и/-і утворено, як стверджує В. Котвич, від родових назв, що мотивовані слов'янськими іменами відапелятивного походження: *Барани, Комари*. Близькими до дериватів від родових назв є також ойконіми на -и/-і, в основах яких лежать службові назви. Частина ойконімів на -и/-і походить, очевидно, від назв людей за характерними ознаками місцевості, де вони оселились: *Підліски, Підгорці* [7, 8–9]. М. Торчинський, аналізуючи ойконімію південно-західного Поділля, принагідно згадує про родові назви, тобто коли назва роду переходила на місце його проживання. Вчений зауважує, що такі назви утворені плюралізаційним способом [12, 16]. Однак О. Михальчук при словотвірній характеристиці мікротопонімії Підгір'я зазначає, що назви, в основі яких антропоніми на означення роду, утворені лексико-семантичним способом [11, 6].

У межах класу онімів, що виникли за принципом «Номінація поселень за їх відношенням до людей», Ю. Абдула виділяє 6 семантичних груп: відпатронімні, локально-етнічні, відродинні, «службові», відантропонімні та ойконіми, в основі яких назви спорідненості та свояцтва. Відродинні назви виникають шляхом топонімізації множинних відособових самоназв того чи того колективу або назв, що ними іменували колектив мешканці інших населених пунктів: *Рябушки, Зайченки, Івашки, Свинарі* [1, 7].

І. Гонца наголошує, що вказівка на рід, який заснував населений пункт, чітко простежується в родових ойконімах. Більшість плюральних назв утворена від слов'янських найменувань відапелятивного походження (*Каленики, Пішки*). Частина множинних номінацій походить від церковнослов'янських особових імен людей (*Богдани, Демки*) [4, 10].

Здійснивши аналіз безсуфіксних ойконімів на -и/-і Надсяння, Д. Бучко пропонує іменувати їх «відродинними» [2, 155]. Ми поділяємо цю точку зору, при цьому окремо виділяємо відпатронімні мікротопоніми на -ичі, -івці, -инці, відетнонімні (локально-етнічні) та

службові назви, хоча й не можемо з певністю сказати про мотивацію їх основ. Тут важко визначити первинну похідність і провести чітке розмежування мікроойконімів, що утворені від антропонімів, від мікроойконімів, утворених від етронімів, патронімів, службових назв. Об'єктом нашої розвідки є деякі мікроойконіми Івано-Франківщини в множинній формі, які поділяємо на кілька груп з урахуванням характеру їх твірних слів, оскільки дериваційно вони не різняться.

Враховуючи характер етимонів, поділяємо мікроойконіми аналізованого типу на 3 групи: 1) мікроойконіми, в основах яких засвідчені давньослов'янські (давньоукраїнські) відкомполітивні імена; 2) мікроойконіми, в основах яких засвідчені давньослов'янські (давньоукраїнські) відапелативні імена чи пізніші прізвиська; 3) мікроойконіми, в основах яких — християнські імена та прізвища.

У першій групі мікроойконімів всього 3 одиниці. Це пов'язано передусім з тим, що мікроойконіми характеризуються відносною недовготривалістю функціонування та нестійкістю, а відкомполітивні імена, що виступають мотиваторами, творилися ще в праслов'янський період:

Губки (с. Розтоки Кос. р-ну) <п-ще *Губко* (СП, 107; ПЗУ, 163), що є морфологічною видозміною п-ща *Губка*, яке, своєю чергою, є демінутивом або патронімом від антропоніма *Губа* (ПЗУ, 163). Антропонім *Губа* походить від якогось з імен-комполітивів типу *Губимирь*, *Губиславь*, чи від антропоніма-прізвиська, що виник від апелатива *губа* в якомусь із значень 'складка, що творить край рота', 'рот', 'всякий гриб' (ХД, 42). Ю. Редько вказує, що п-ще *Губка* утворене семантичним способом від апелатива *губка*, що має такі значення: 1) зменш. від губа, 2) деревний гриб, 3) трут (ССУП, I, 259).

Драгони (с. Пороги Бог. р-ну) <п-ща *Драгун* (ІФД, 245; СП, 129), *Драган*, *Драгун* (ПЗУ, 208), що походить від слов'янських імен-комполітивів *Драгомирь* (ХД, 19), *Драгомиль*, *Драгославь* (Бучко, 69).

Тучіпи (с. Коростовичі Гал. р-ну) <особова назва *Тучан, що є, на думку Д. Бучка, давньослов'янським іменем, не зафіксованим в довідниках. Перший член цього імені *Ту-* представлений в чеськ. іменах *Tubog, *Tugost*, *Tugozd*, другий член *-чан* є складовою частиною п-вищ *Чановда*, *Чанарис*, *Чанко*, *Чанак*, *Чанло*, *Чаник* (Бучко, 117), пор. ще *Ту-почел*, *Ту-томир*, *Ту-дан*, *Ту-дор*, *Ту-дай*, *Ту-чар*, *Чанек*, *Чанонос* [2, 157], рос. п-ще *Туча* (Весел., 327).

Найчисельнішою є група множинних мікроойконімів, в основах яких засвідчені давньослов'янські (давньоукраїнські) відапелятивні імена чи пізніші прізвиська. Ця група є досить цікавою, оскільки включає кілька тематичних груп відповідно до значень їх основ: мікроойконіми, в основах яких засвідчені відапелятивні імена (пізніші прізвиська) зі значенням назв звірів, комах, птахів; зі значенням назв рис людини, особливостей характеру, поведінки; з відображенням особливостей місцевості; зі значенням назв окремих предметів чи об'єктів та ін. Однак розподіляти їх не будемо через полісемантичність деяких мікроойконімів.

Балани (с. Тур'я-Велика Дол. р-ну) <п-ще *Балан* (ІФД, 190; СП, 34; ПЗУ, 45), що походить від південнослов'янського побажального імені *Балан* чи його румунського відповідника *Balan* (ПЗУ, 45). Пор. ще апелятив *балан* 'білявий хлопець' (ЕСУМ, I, 124), 'білий віл' (ССУП, I, 26).

Барани (с. Прокурава Кос. р-ну) <п-ще *Баран* (ІФД, 191; СП, 35; ПЗУ, 49; ССУП, 32; Весел., 24), що походить від однойменного апелятива.

Бгальці (с. Раківчик Кол. р-ну) <п-ще *Бгалець*. Можливо, антропонім походить від дієслова *бгати* 'гнути' (Мат. до букв., I, 22), 'гнути, заокруглювати' (ГГ, 22).

Бичуки (с. Гринява Верх. р-ну) <п-ще *Бичук* (СП, 45; ПЗУ, 63; ССУП, I, 63), що утворене від прізвиськ *Бик* або *Бич* + суф. — *ук*, пор. гуц. *бичэк* 'т. с., що билень — коротка частина ціпа, якою б'ють по снопах; бияк, бич' (ГЛЕ, 180, 185).

Біси (с. Річка Кос. р-ну) <п-ща *Біс* (ССУП, I, 72), *Бісовський* (ТМГ, 170), гуц. *Бісюк*, пол. *Bies*, *Biesek*, *Biesko* (ПЗУ, 69), що походить від старослов. *Бѣсъ*, співзвучного з суч. укр. *біс* 'чорт' (ЕСУМ, I, 201), пор. також *біс* 'смушка шкіри, пришита до халяви чобота' (Шило, 54).

Бровки (с. Гринява Верх. р-ну) <п-ще *Бровко* (СП, 57; ССУП, I, 101; ТІФ, 254), пор. ще пол. п-ще *Brewka* (ПЗУ, 91). Ю. Редько трактує походження антропоніма від апелятива *брова*, який міг бути назвою людини з великими бровами або походити від однозвучної клички собаки (ССУП, I, 101), пор. також діал. апелятив *брувка* 'т. с., що бумкі — смуга трави, яка залишилась нескошеною' (Шило, 56, 59), 'берегова лінія' (СНГТК, 29).

Бурси (с. Бабин Кос. р-ну) <п-ще *Бурса* (ПЗУ, 100; СП, 63; ССУП, I, 117), що походить від пол. апелятива *bursa* 'гаманець', 'мішок, малі

сакви', укр. сема 'бійка, галабурда' (ПЗУ, 100), *бэrsa* 'діал. юрба, гурт; табун, зграя' (ВТС, 68), пор. ще *бурсь* 'назва кутка села' (ГЛЕ, 264).

Випасняки (сmt. Чернелиця Гор. р-ну) <п-ще *Випасняк* (ІФД, 211), що утворений від апелятива *випас* 'пасовище' (СНГТК, 42), 'місце, де випасають худобу' (ВТС, 104)

Гримали (с. Річка Кос. р-ну) <*Гримали*, пор. поширене в селі п-ще *Грималюк* (ГНГ, 87; ІФД, 230). Антропонім утворений за допомогою суфікса -'ук від прізвиська *Гримало*; перв. знач. 'син *Гримала*' (ССУП, I, 249).

Довганки (с. Люча Кос. р-ну) <п-ща *Довган*, *Довганюк* (ІФД, 243; СП, 124–125), *Довганик*, *Довганець* (ССУП, I, 318), пор. також пол. п-ще *Długan*, рос. п-ще *Долганов* (ПЗУ, 201), що утворені від прізвиськ *Довган* або *Довгань*.

Долинні (с. Добринів Рог. р-ну) <п-ще *Долинний* (ІФД, 244; ССУП, I, 321), що утворений шляхом субстантивації та онімізації прикметника *долинний*; прізвисько за місцем проживання.

Жураки (с. Тарасівка Тлум. р-ну) <п-ще *Журак* (СП, 145; ССУП, I, 368), пор. сербський діал. апелятив *журак* 'карлик', 'пуголовок' (ПЗУ, 227). Д. Бучко виводить етимологію цього оніма від особової назви *Журакъ* (Бучко, 72), що, можливо, походить від апелятива *жура*, *джура* 'козацький слуга, зброєносець' + суф. — *ак*. Також не виключено, що лексема *жураки* відбиває певні топографічні ознаки (*žoratki* 'тліючий попіл'), можливо, *жураки* 'місцевість, де згорів ліс', аналогічно до *погар*, *згар* (Бучко, 72).

Климпуші (с. Бистриця Надв. р-ну) <п-ще *Климпуш*, *Клемпуш* (ПЗУ, 266–267). В основі антропоніма лежить гуцульський апелятив *кльмпуш/кльмпуш* 'чіп, затичка до бербениці' (ГГ, 96), пор. молд. *клемпэш* 'гак', пол. *kłera* 'нехлюя', 'товста жінка' (ПЗУ, 266).

Крайніки (с. Закрівці Кол. р-ну) <п-ще *Крайник* (ІФД, 283; СП, 192; ПЗУ, 300; ССУП, I, 533), що, очевидно, походить від архаїчного сусп. — екон. терміна *крбйник* 'прикажчик маєтку', 'осавул' (ПЗУ, 300).

Ляби (сmt. Ворохта Яремч. м/р) <п-ще *Лаба* (СП, 204; ПЗУ, 322; ССУП, I, 573), пор. серб. — хорв. або болг. гіпокористичне ім'я *Laba* або *Labo*, що з оф. *Labud*, співвідносного з апелятивом *labud* 'лебідь'. Антропонім походить від апелятива *лбба* 'лапа звіра, тварини; нога' (Мат. до буков., V, 3).

Лапи (с. Спас Кос. р-ну) <п-ще *Лапа* (ІФД, 293; СП, 206; ПЗУ, 326; Весел., 177; ССУП, I, 580), що походить від апелятива *лпа*.

Луби (с. Лючки Кос. р-ну) <п-ща *Луба* (СП, 215), *Лубів* (ІФД, 299), *Луб* (ССУП, I, 616). Антропонім, очевидно, походить від апелятива *луб* ‘внутрішня частина кори дерева; виріб з цієї частини кори’ (ЕСУМ, III, 296), у гуц. говірках *луб* ‘задня частина чобота, закаблук’ (ГГ, 114), ‘кора; полукішок’ (Горбач, 300), *луби* ‘халяви’ (МСГГ, 95).

Лупеї (с. Бабин Кос. р-ну) <п-ще *Лупей* (СП, 217; ПЗУ, 348–349). Антропонім походить або від рум. чол. імені *Lupe*, пор. також укр. чол. ім’я лат. походження *Луп* (СУІ, 200), або від укр. патронімічного утворення з суф. — *ей* від жін. імені *Луна* (ПЗУ, 348), пор. також рос. п-ще *Луна* (Весел., 186), або від апелятива *луній* «жолудева миша» (ЕСУМ, III, 307), пор. також гуц. *луній* ‘збитучник’ (СГГ, 107).

Марші (с. Річка Кос. р-ну) <п-ще *Марш* (СП, 229), що походить від апелятива *марш* ‘ритмічна хода в строю; похід; частина сходів між двома майданчиками’ (ЕСУМ, III, 404), пор. також вигук *марш* ‘уживають, щоб відігнати собаку’ (Шило, 37, 170), ‘виходь; забирайся; кроком руш’ (МСГГ, 99).

Опари (с. Розтоки Кос. р-ну) <антропонім *Опара* (ГГІ, 174), п-ще *Опара* (ІФД, 327; ССУП, II, 766; Весел., 231). У с. Турянка на Лемківщині 1781 р. згадується п-ще *Opap*, а на прикарпатській Гуцульщині фіксується п-ще *Opariek* (ПЗУ, 418). Антропонім походить від апелятива *опара* ‘кріп пахучий’ (ЕСУМ, IV, 196), ‘затравлене дріжджами або закваскою рідке тісто, яке потім учиняють’ (ССУП, II, 766).

Півтораки (с. Живачів Тлум. р-ну) <п-ще *Півторак* (ІФД, 337; СП, 274; ССУП, II, 821; Бучко, 99). Антропонім утворений, очевидно, від апелятива *півторак* ‘поле мірою в півтора морга’, пор. ще *півтораки* ‘воли або коні неоднакового зросту’ (ССУП, II, 821).

Скрипки (с. Шепіт Кос. р-ну) <п-ще *Скрипка* (ІФД, 364; ТМГ, 110; СП, 325; ССУП, II, 973; ПЗУ, 521), що походить від апелятива *скрипка* ‘назва інструмента, а також діал. той, хто грає на скрипці; скрипаль’ (ССУП, II, 973).

Сокири (с. Город Кос. р-ну) <п-ще *Сокира* (ІФД, 367; ТДНР, 313; СП, 330; ПЗУ, 527), що походить від однойменного апелятива, пор. також гуц. *сок’бра* ‘візерунок у вишивці, на писанці’ (МСГГ, 179).

Телецкі (с. Хімчин Кос. р-ну) <п-ще *Телецко*. Антропонім утворений від апелятива *телець* ‘теля, бичок’ (ЕСУМ, V, 540), пор. п-ща *Телица*, *Тельцов*, *Тельчак* (Весел., 314–315).

Туні (с. Річка Кос. р-ну) <п-ще *Тунь* (СП, 354), *Туня*, *Тунев* (Весел., 325), особове ім’я *Тун* (СУІ, 366). Антропонім, очевидно, утворений від апелятива *тун* = *тунець* ‘велика промислова хижа риба’ (ССУП, II, 1074), ‘скульпція’ (Весел., 325).

Циви (с. Білоберезівка Верх. р-ну) <п-ще *Ціва* (СП, 377; ПЗУ, 594), що походить від гуц. апелятива *циви* ‘деталь водяного млина’ (ГГ, 207), пор. також бойк. *цнва* ‘дерев’яна трубка для перемотування ниток’ (Онишк., II, 354; ПЗУ, 594), гуц. *ціва*, *цівка* ‘шпулька ткача, цівка до човника’ (Горбач, 356).

Цюрки (с. Колодіїв Гал. р-ну) <п-ще *Цюрко* (ТМГ, 120), яке дуже поширене в селі, пор. *цюркати* ‘текти дрібним струменем’ (МСГГ, 217).

Шпаяни (с. Хімчин Кос. р-ну) <п-ще *Шпаяк* (СП, 400), *Шпай* (ГНГ, 328). Від чого походить антропонім визначити важко, можливо, від дієслова *шпати*, *шпбю*, *шпбеш* «нишпорити» (ВТС, 1404), пор. також апелятив *пошпай* ‘свіжий, дрібний, легкий сніг; пороша’ (ГГ, 156).

Яструбці (с. Зелена Верх. р-ну; с. Ганнусівка Тисм. р-ну) <п-ще *Яструбець* (ГНП, 186). Антропонім *Яструбець* — патронімне або демінутивне утворення на *-ець* від вихідного *Яструб*, пор. п-ща *Яструб* (ДУП, 252), *Ястреб* (Весел., 382), мотивованого апелятивом *яструб* «хижий птах з коротким гачкуватим дзьобом, гострими загнутими пазурами ...» (СУМ, XI, 658).

Мікроойконіми, в основах яких — християнські імена та прізвища різної структури виступають у повній формі, у повній суфіксальній, в усіченій формі, в усічено-суфіксальній:

Базени (с. Залуччя Кол. р-ну) <*Базен* <*Василь* (СУІ, 60–62), пор. п-ще *Базенко* (СУІ, 61).

Гарасимі (м. Яремче) <*Гарасими*, пор. особове ім’я *Гарасим* (СУІ, 83), п-ще *Гарасим* (СП, 87; ССУП, I, 195). Так називалася родина, що проживала колись на кутку.

Грині (с. Бабин Кос. р-ну) <*Гринь* <*Григорій* (СУІ, 93–97), пор. п-ще *Гринь* (ІФД, 231; СП, 104; ПЗУ, 160; ССУП, I, 250), *Гриневи* (Весел., 89).

Дані (с. Хімчин Кос. р-ну) <особове ім’я *Даньо* (СУІ, 100), п-ща *Данько* (СП, 113), *Дан* (ПЗУ, 185), *Дань*, *Даньо* (ССУП, I, 284). Ан-

тропонім *Дан* походить від чол. імені *Дан*, яке у народів Карпато-Дунайського регіону співвідноситься з повними іменами, що починаються на *Дан-*, як *Данило*, *Даниїл*, або закінчуються на *-дан*, як *Богдан*, *Йордан* (ПЗУ, 185).

Калинки (с. Соколівка Кос. р-ну; с. Серафінці Гор. р-ну) <п-ще *Калинка* (СП, 166; ССУП, I, 428). В основі антропоніма лежить давньоукр. чол. ім'я *Калина*, співвідносне з іменем грец. походження *Каленик*, або апелятив *калина* (ПЗУ, 246). Однак не виключене відапелятивне тлумачення цього мікроойконіма.

Лазорики (с. Старі Кути Кос. р-ну) <п-ще *Лазорик* (ІФД, 292; СП, 205; ПЗУ, 324; ССУП, I, 578). В основі антропоніма лежить давньоукр. чол. ім'я *Лазорь*, співвідносне з суч. офіційним *Лазар* (ПЗУ, 324).

Леви (с. Соколівка Кос. р-ну) <особове ім'я *Лев*, п-ща *Лев*, *Лева* (ІФД, 293; СП, 207; ПЗУ, 329; ССУП, I, 585).

Макаруки (с. Чернелиця Гор. р-ну) <п-ще *Макарук* (ІФД, 303), що походить від чол. імені *Макбр* (ПЗУ, 356; СУІ, 205).

Маркови (с. Великий Ключів Кол. р-ну) <особове ім'я *Марко*, п-ща *Марко*, *Марков* (ІФД, 306; СП, 228; ПЗУ, 364; ССУП, I, 654).

Михайлуші (с. Білоберезівка Верх. р-ну) <особове ім'я *Михайлуш* <*Михайло* (СУІ, 236–240).

Міхасі (с. Великий Рожин Кос. р-ну) <особове ім'я *Михась*, *Михась* <*Михайло* (СУІ, 236–240).

Мойси (с. Бабин Кос. р-ну) <п-ще *Мойса* (СП, 240; ПЗУ, 394; ССУП, I, 702). Антропонім походить від східнороманського чол. гіпок. імені *Муйса*, співвідносне з повним іменем *Мойсей*, або угор. *Mojsza* того ж походження (ПЗУ, 394).

Павуші (с. Старі Кути Кос. р-ну) <*Павуша* <*Павло* (СУІ, 278–280); пор. п-ще *Павлуша* (СП, 262).

Палагнюки (с. Шепіт Кос. р-ну) <п-ще *Палагнюк* (ІФД, 330; СП, 263; ССУП, II, 784; СУІ, 290–291). Антропонім утворений за допомогою суфікса *-'ук* від жін. власного імені *Палагна* (від *Пелагія*); первинне значення 'син *Палагни*' (ССУП, II, 784).

Петруцяки (с. Коршів Кол. р-ну) <п-ща *Петруцяк*, *Петрусяк* (СП, 272), *Петруцик* (СУІ, 295).

Петруші (с. Яворів Кос. р-ну) <п-ще *Петруш* (ПЗУ, 444; ГНГ, 219; СУІ, 295), що походить від давньоукр. чол. імені *Петруш* <*Петро*.

Пилипці (с. Стратин Рог. р-ну) <Пилипець <Пилип (СУІ, 296–297); пор. п-ще Пилипець (СП, 272; ПЗУ, 446; ССУП, II, 816).

Проценки (с. Красна Надв. р-ну) <п-ще Проценко (ІФД, 345; СП, 290; ССУП, II, 866; Бучко, 103). Антропонім утворений за допомогою суфікса *-енк-о* від власного імені (прізвиська) *Проць* <*Прокіп, Проконій* (СУІ, 304–305), первісне значення ‘син *Проця*’ (ССУП, II, 866).

Трояни (с. Озеряни Тлум. р-ну) <особове ім’я *Троян* (СУІ, 366), пор. п-ще *Троян* (ІФД, 381; СП, 353; ПЗУ, 560). Антропонім походить від лат. імені *Traianus*, вживаного багатьма європейськими народами; або від слов’янського імені *Троян*, що містить у своїй основі числівник *трое* (ПЗУ, 560) (слов’янська основа **trojan*, що має числівникову ідею три за умови обов’язкової єдності *трьох* елементів(ГГІ, 250)), або від міфоніма — назви язичницького бога *Трояна* (ГГІ, 250). Ю. Редько вказує, що антропонім *Троян* утворений семантичним способом від апелятива *троян*, що має значення: 1) трійка коней; 2) рід танцю; 3) назва рослини; 4) батько, що має троє близнят (ССУП, II, 1071).

Федори (с. Бабин Кос. р-ну) <особове ім’я *Федір*, п-ще *Федор* (СП, 360; ПЗУ, 570), що походить від давньоукр. імені *Федор*.

Штефанці (с. Бабин Кос. р-ну) <особове ім’я *Штефан* <*Степан* (СУІ, 348–350), пор. також п-ще *Штефан* (СП, 401; ПЗУ, 634; ССУП, II, 1221).

Штефлики (с. Білоберезівка Верх. р-ну) <особове ім’я *Штефко* <*Степан* (СУІ, 348–350), пор. п-ще *Штефко* (СП, 402; ПЗУ, 635; ССУП, II, 1222).

Розглядаючи мікроіконіми, утворені від назв занять, професій, не можемо бути певними до кінця, чи їх основи мотивовані службовими назвами, чи співзвучними особовими іменами. Л. Масенко назви на *-ники* відносить до так званих службових назв, що характеризували жителів за їх заняттям [10, 640].

Клепки (с. Кропивиче Кол. р-ну) <п-ща *Кленко* (СП, 177), *Клена*, *Кленар* (ІФД, 269; ПЗУ, 266). Так називали людей за родом їх діяльності — робити *клепки* ‘опуклі дощинки, з яких складаються діжки, бочки, цеберка та інші посудини’, пор. укр. *клепка* ‘кожна з опуклих дощечок, з яких складається бочка, діжка й т.ін.’ (ВТС, 433; ГНП, 77), пор. серб. — хорв. *клепар* ‘бляхар’ (ПЗУ, 266).

Мельники (с. Загайпіль Кол. р-ну; с. Лісний Хлібичин Кол. р-ну) <п-ще *Мельник* (ІФД, 311; СП, 233; ПЗУ, 376; ССУП, I, 676), що походить від загальноукр. апелятива *мельник* ‘мірошник’ (ПЗУ, 376).

Ріпники (с. Петрилів Тлум. р-ну) <п-ща *Ріпняк* (СП, 302), *Репников*, *Репня*, *Репнины* (Весел., 268), що, очевидно, походить від апелятива *ripa* ‘картопля’ (ЕСУМ, V, 96); *ріпники* — люди, що займалися збором *ripa*.

Локально-етнічні мікроойконіми мають у своїй основі назви певної групи осіб за етнічною характеристикою чи за ознакою місцевості, де вони оселились:

Бережани (с. Видинів Снят. р-ну) <1) катойконім на *-ани* від апелятива *берег*, перв. знач. *бережани* ‘люди, що оселилися біля берега, поселення яких знаходиться на березі’, пор. також *бережан* ‘прибережний житель’ (ЕСУМ, I, 170); 2) катойконім від населених пунктів *Берег* або *Береги*, перв. знач. *бережани* ‘вихідці, переселенці з *Берега* (*Берегів*)’ (Худаш, 21).

Горінки (с. П’ядики Кол. р-ну) <від родової назви *Горінки* ‘рід *Горінка*’, пор. п-ще *Горін* (ІФД, 228; СП, 99) або від назви групи людей *горінки* ‘люди, що проживають на горі’.

Горяни (с. Коршів Кол. р-ну) <*горянин* ‘житель гір; горець’ (ВТС, 193).

Завуличники (с. Яблунька Бог. р-ну) <*завуличники* ‘люди, що оселилися за вулицею’ (ГНП, 64).

Липники (с. Дебеславці Кол. р-ну) <*липники* ‘люди, які проживають біля липового гаю чи лісу’ (ГНГ, 166) або місце, де ростуть липи.

Лемки (с. Липівка Тисм. р-ну) <п-ще *Лемко* (ПЗУ, 333; ССУП, I, 589), що походить від етноніма *лемко* ‘представник етнографічної групи українців у Карпатах’ (ЕСУМ, III, 220).

Мадяри (с. Печеніжин Кол. р-ну) <п-ще *Мадяр* (ПЗУ, 354), що походить від етноніма *мбдяр* ‘угорець’.

Москалі (с. Стратин Рог. р-ну) <п-ще *Москаль* (КСО, 12; СП, 241; ПЗУ, 398; ССУП, I, 708). В основі прізвища лежить етнонім *москаль* ‘росіянин’. *Москалями* жителі Галичини часто називають й переселенців зі Східної України (ГНП, 107). У старопол. мові апел. *moskal* уживався також у зн. ‘ненажера» та «вид коржика» (ПЗУ, 398).

Неясного чи сумнівного походження назва **Дроцмани** (с. Річка Кос. р-ну) <*Дроцмани* ‘рід *Дроцмана*’. Можливо, від нім. *die Drossel* — дрізд, пор. п-ще *Дрозд* (ПЗУ, 211; Весел., 101). У «Словнику сучасних

українських прізвищ» Ю. Редька знаходимо антропонім *Дроцик*, який утворений за допомогою зменш. суф. *-ик* від неясної основи (ССУП, I, 334).

Отже, відродинні назви є достатньо продуктивними в мікроойконімії досліджуваного регіону. Для множинних назв Івано-Франківщини базовими є давньослов'янські (давньоукраїнські) відапелятивні імена чи пізніші прізвиська (29), християнські імена та прізвища (22), рідше локально-етнічні (8), службові назви (3), давньослов'янські (давньоукраїнські) відкомполіти імена (3).

Література

1. Абдула Ю. А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». — Кіровоград, 2008. — 20 с.
2. Бучко Д. Відродинні ойконіми польсько-українського пограниччя // Вісник Львівського ун-ту. Серія філол. Вип. 34. Ч. II. — Львів, 2004. — С. 154–164.
3. Волянчук І. О. Ойконіми на *-и/-і* Північної Тернопільщини // Студії з ономастики та етимології. — К., 2007. — С. 49–57.
4. Гонца І. С. Ойконімія Черкащини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». — К., 2006. — 18 с.
5. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. — К., 1958. — 298 с.
6. Іваненко О. В. Походження назв населених пунктів Сумської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». — К., 2006. — 20 с.
7. Котович В. В. Ойконімія Опілля XII-XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». — Івано-Франківськ, 2000. — 20 с.
8. Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на *-ичі*). — Київ, 1981. — 251 с.
9. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». — Ужгород, 2004. — 20 с.
10. Масенко Л. Т. Розвиток топонімічної лексики // Історія української мови: Лексика і фразеологія. — К., 1983. — С. 620–659.
11. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ре-

- сурс]. — К., 1998. — 7 с. Режим доступу до автореферату: <http://disser.com.ua/contents/4470.html>.
12. Торчинський М. М. Ойконімія південно-західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». — К., 1994. — 22 с.
  13. Царалунга І. Українські ойконіми на -ани (-яни), утворені від слов'янських відапелятивних імен // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. Випуск 354–355. — Чернівці: Рута, 2007. — С. 70–73.
  14. Gyrnowicz H. Studia nad rodzowymi nazwami miejscowymi w języku polskim na tle innych języków słowiańskich (synteza). — Gdańsk, 1968. — S. 5–20.
  15. Rospond S. Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych. — Wrocław, 1957. — 76 s.
  16. Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału // Rozprawy i studia polonistyczne. T. I: Onomastyka. — Wrocław etc., 1958. — S. 228–268.

Список скорочень використаних джерел

- Бучко Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Дмитро Григорович Бучко. — Львів: Світ, 1990. — 144 с.
- Весел. Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии / С. Б. Веселовский. — М.: Наука, 1974. — 382 с.
- ВТС Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
- ГГ Гуцульські говори. Короткий словник // Відп. ред. Я. Закревська. — Львів, 1997. — 232 с.
- ГГІ Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини. Словник-довідник / Мирослав Габорак. — Снятин: ПрутПринт, 2003. — 284 с.
- ГЛЕ Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. — К.: Наукова думка, 1991. — 308 с.
- ГНГ Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини. Словник-довідник / Мирослав Габорак. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. — 352 с.
- ГНП Габорак М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля). Історико-етимологічний словник / Мирослав Габорак. — Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2007. — 200 с.
- Горбач Горбач О. Словник говірки села Бродина / О. Горбач // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. — Львів, 2000. — С. 245–364.
- Грінч. Грінченко Б. Д. Словарь української мови: В 4 т. / Б. Д. Грінченко. — К.: Наукова думка, 1996. — Т. 1 — 3; 1997. — Т. 4.

- ДУП Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. — К.: Радянська школа, 1969. — 255 с.
- ЕСУМ Етимологічний словник української мови. — К.: Наукова думка, 1982. — Т. 1; 1985. — Т. 2; 1989. — Т. 3; 2003. — Т. 4; 2006. — Т. 5.
- ІФД Телефонно-інформаційний довідник м. Івано-Франківськ. — Чортків, 2003. — 480 с.
- КСО Коритко Р. Стратин — село Опільського краю / Р. Коритко. — Львів: Тріада плюс, 2003. — 248 с.
- Мар. Марусенко Т. А. Матеріали к словарю украинских географических аппелятивов / Т. А. Марусенко // Полесье. — М.: Наука, 1968. — С. 206–255.
- Мат. до Матеріали до словника буковинських говірок. — Чернівці: ЧДУ, 1971–1979. — Вип. 1–6.
- Мор. Морошкин М. Я. Славянский именослов или собрание славянских личных имён / М. Я. Морошкин. — СПб., 1867. — 213 с.
- МСГГ Піпаш Ю. Матеріали до словника гуцульських говірок / Ю. Піпаш, Б. Галас. — Ужгород, 2005. — 266 с.
- Онишк. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. — К.: Наукова думка, 1984. — Ч. 1–2.
- ПГФ Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд / Віктор Петрович Шульгач. — К.: Наукова думка, 1998. — 368 с.
- ПЗУ Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / Павло Чучка. — Львів: Світ, 2005. — 704 + XLVIII с.
- СГГ Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березовь / Микола Негрич. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. — 224 с.
- СЛ Бігуняк А. В. Словничок Лемківщини [Електронний ресурс] / Андрій Васильович Бігуняк, Олександр Гаврилович Гойсак. — 1997. — 47 с. — Режим доступу до книги: <http://www.lemko.org/lemko/slovyk.html>.
- Смик Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України / Г. К. Смик. — К.: УРЕ, 1991. — 413 с.
- СНГТК Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик В. В., Т. І. Поляруш / Відп. ред. В. В. Лучик. — Київ-Кіровоград: РВГПЦ КДПУ, 1999. — 224 с.
- СП Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). — Чернівці: «Букрек», 2002. — 424 с.
- ССУМ Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. — К.: Наукова думка, 1977–1978. — Т. 1–2.
- ССУП Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х томах / Юліян Редько. — Львів, 2007. — Т. 1: А-М. — XXVI, 720 с., Т. 2: Н-Я. — 721–1438 с.

- СУІ Трійняк І. І. Словник українських імен / Іван Іванович Трійняк. — К.: Довіра, 2005. — 509 с.
- СУМ Словник української мови. — К.: Наукова думка, 1970–1980. — Т. 1–11.
- ТДНР Телефонний довідник Надвірнянського району Івано-Франківської області. — Надвірна, 1992. — 372 с.
- ТІФ Телефони. Івано-Франківськ. — 1992. — 742 с.
- ТМГ Телефони міста Галича. — Івано-Франківськ, 1991. — 243 с.
- ХД Худаш М. Л. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення) / М. Л. Худаш, М. О. Демчук / АН УРСР. Львів. Від-ня Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського; Відп. ред. Л. М. Полюга. — К.: Наук. думка, 1991. — 268 с.
- Худаш Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення) / М. Худаш. — Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2006. — 452 с.
- Шило Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. — 288 с.

Скорочення

Болг. — болгарський; гуц. — гуцульський; давньоукр. — давньоукраїнський; дем. — демінутив; діал. — діалектне; зн. — значення; лат. — латинський; м. — місто; мн. — множина; молд. — молдавський; обл. — область; перв. знач. — первісне значення; пол. — польський; пор. — порівняйте; п-ще — прізвище; р. — річка; р-н — район; рос. — російський; рум. — румунський; с. — село; укр. — український.

Скорочення назв районів: Бог. — Богородчанський, Верх. — Верховинський, Гал. — Галицький, Гор. — Городенківський, Дол. — Долинський, Кал. — Калуський, Кол. — Коломийський, Кос. — Косівський, Надв. — Надвірнянський, Рог. — Рогатинський, Рожн. — Рожнятівський, Снят. — Снятинський, Тисм. — Тисменицький, Тлум. — Тлумацький.

Вебер Н. В.

МИКРООЙКОНИМЫ ИВАНО-ФРАНКОВЩИНЫ НА -И/-І

В статье анализируются некоторые отродовые микроойконимы Ивано-Франковщины. Отдельно исследуются отэтнонимные и служебные названия. Рассматриваются мысли многих ономастов по поводу терминологического различия в определении понятий «родовые» или «отродовые» названия.

Ключевые слова: микроойконим, отродовые микроойконимы, отэтнонимные названия, откомполитные имена, отаппелятивные имена, служебные названия.

Veber N. V.

MICROOYCONYMS OF IVANO-FRANKIVSK REGION ENDING IN -И/-І

Analysis of some Ivano-Frankivsk microooyconyms coming from family names is presented in the article. Separately proper names derived from ethnonyms and official names are investigated here. Ideas of onomatologists on difference in the definitions of the notions «generic» and «family» proper names are outlined in the article.

Key words: microooyconym, generic microooyconyms, de-ethnonymic proper names, de-composite names, de-appelative names, official names.

УДК 811.161.2'373.2:821

Г. О. Голинська

ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОНІМІКОНУ ДРАМИ МИКОЛИ КУЛІША «ПАТЕТИЧНА СОНАТА»

У статті досліджено функціонування антропонімів у творі М.Куліша «Патетична соната», виявлено онімійні засоби увиразнення літературних образів, проаналізовано індивідуально-творчі трансформації антропонімів у тексті драми.

Ключові слова: антропонім, конотація, персонаж.

Як зазначала у своїх спогадах дружина автора — Антоніна Куліш, «...п'єса «Патетична соната» була одна з усіх, яку він писав у великому піднесенні, захопленні та чудовому настрої» [8: 735]. Над «Патетичною сонатою» Куліш працював у самий розпал боротьби навколо «Народного Малахія» та «Мини Мазайла». На театральному диспуті 1929 р., захищаючи свій обов'язок громадянина і право драматурга на постановку найскладніших суспільних проблем, Куліш твердив, що він пише п'єси за певним планом і що навіть і в подальших своїх творах він відбиватиме національну проблему [7: 323]. Саме тема України і стала однією з провідних тем у драмі.

У «Патетичній сонаті» М. Куліш використовує різноповерховість будинку як символ соціальної розмежованості суспільства, класової його відокремленості. Перший поверх займає учитель, другий — генеральська родина, підвал він віддає **робочому Овравові та пралі Насті**, а мансарду — **студентові Ільку** і безробітній **модистці Зиньці**. Досить яскраво цю суспільну розмежованість драматург підкреслює засобами антропонімації, які увиразнюють класову нерівність денотатів-персонажів. У п'єсі М. Куліша власні назви стають «соціальним знаком особливої акцентованості, відбиваючи непримиренність протиставлених верств суспільства з їх полярним громадським статусом і способом життя» [3: 270]. Так, всіх мешканців другого поверху, і власне хазяїв будинку, названо на французький манер: **Андре, Жорж**, навіть економка зветься **Анет**. Прізвище ж господарів будинку **Пероцькі**, формант —**цькі** при цьому вказує на ймовірно польське походження

антропоніма. З цього приводу Л. Т. Масенко зазначає: «У середньовічному Королівстві Польському прізвищеві назви на **-ski, -cki** були ознакою шляхетного походження і протиставлялись міщанським і «холопським» особовим найменуванням» [9: 22]. З першого погляду читач відчуває, що ці персонажі **чужі** за своїм світоглядом не тільки людям серед яких живуть, а й взагалі всім українцям. «*Пероцький. Смір-но! Равненіє на єдиную-неделімую, гаспада українци!*» [8: 190]. Єдина — неподільна Росія — головне гасло старшого Пероцького-монархіста.

Всього у п'єсі Куліша 42 антропоніма, серед них **Пероцький, Жоржик, Андре, Марина, Ступай**, найчастотніших, належать головним героям. Так, одними з них є мешканці першого поверху, представники інтелігенції, вчитель **Ступай-Ступаненко** з дочкою. На нашу думку, саме в образах цих персонажів Куліш найповніше розкрив провідну тему твору — тему України. Прізвище **Ступай-Ступаненко** відбиває специфіку української антропонімії, так як є асоціативно-характеризуючим. Друга частина цього складного прізвища — **Ступаненко** утворена від апелятива-дієслова **ступати** шляхом додавання до основи характерного, для творення українських прізвищ, суфікса **-енко**. Як зазначає Л. Т. Масенко, найменування з формантом **-енко**, що виник шляхом поєднання суфіксів **-еня** і **-ко**, мали первісно демінутивне значення, позначали малих, недорослих істот [9: 24]. Саме так, як до маленької дитини ставиться до Ступай-Ступаненка його дочка, називаючи його *старим коміком*. Першу ж частину прізвища **Ступай**, вжито у наказовому способі (порівняти: **ступай** — уживається як наказ або прохання піти куди-небудь або залишити когось, щось) [4: 1210]. Вчитель **Ступай-Ступаненко** прагне відновити славу України шляхом повернення до минулого. М. Куліш підкреслює, що людина з такими поглядами не може існувати у новому суспільстві (можливо тому, наприкінці твору, Ступай-Ступаненка вбивають). Видається, що автор наполягає на своїй позиції за допомогою онімних прийомів: двічі у прізвищі персонажа вжито морфему **ступ-**; найчастіше митець у творі вживає першу частину номінації — **Ступай** (**Ступай-Ступаненко** вжито у п'єсі 1 раз, а форма **Ступай** — 84 рази). Так антропонімна номінація **Ступай** стає домінантною для персонажа Куліша.

Дочка Ступай-Ступаненка, **Марина**, виступає у драмі як людина високої духовності і культури, яка таємно очолює національно-

визвольний рух «Золота булава». Як відомо у перекладі з латини **Марина** означає **морська** [11: 157]. Такою як море — незбагненою, таємничою і є ця героїня. Дослідник творчості Куліша Лесь Танюк зазначає, що Марина щиро любить Україну, але зневажає «українську юрбу» [15: 2]. Це сильна особистість, що прагне влади за будь-якої ціни (недарма вона себе називає Жанною Д'Арк). Героїня захоплена поетом-мрійником **Ільком**, але надає перевагу синові хазяїна будинку, корнетові **Андре**: «Поет можливо, завоює твою душу, цілий світ, але жодного кілометра території, моя **Жанно Д'Арк**...» [8: 188]. Але **Марина** помиляється у своєму виборі. **Андре** її зраджує, намагається переконати **Марину** відмовитись від власної мрії, використовуючи її як інструмент для досягнення особистої мети. Взагалі, **Андрій** — це український антропонім-символ, який після «Тараса Бульби» М. Гоголя набув репутації зрадницького. Цікавою видається опозиція двох персонажів: **Андре** та **Ілька**, підкреслена автором онімними формами іменування. Загострення конфлікту відбувається у діалозі між **Андре** та **Мариною**, і поглиблюється спробою Андре звертатися до неї на звичний йому французький манер: **Марін, Маріон, Маріон, Marine**. «Киньмо краще цю булаву, **Марін!** Киньмо все і справді на хутордесь удвох... у зелений затишок...» [8: 231]. Але Марина лишається невблаганною. Цікавим видається ще один варіант іменування Марини — **Піфія** (зустрічається 3 рази у мовленні персонажів). Як відомо, **Піфія** — вішунка і жриця Аполлона в Дельфах. Метафорично так говорять про людину, яка з таємничим виглядом робить нечіткі й двозначні висновки [12: 165]. На нашу думку, це іменування підкреслює подвійність натури головної героїні. Саме ця жінка і відіграє фатальну роль в житті головного героя — **Ілька Юга**, якого автор оселив на мансарді. Тут Куліш дотримується традицій, бо на мансарді завжди мешкали люди мистецтва: художники, поети, музиканти, які не мали іншого заробітку і часто жили у злиднях. Прізвище головного героя — **Юга**, ймовірно утворене від апелятива юга, що нерідко вживається в значенні **імла** [4: 1419]. Саме як у імлі і предстає перед нами **Ілько Юга** на початку твору. Одразу помітно, що соціальна позиція головного героя чітко не визначена: «*І знай, Ільку, — звертається до Ілька його побратим, Лука, — встанне до тебе прийшов я, встанне й кажу просто: вірші ми з тобою писали, арифметики навчив мене, географії, книжки читали, товаришували, але коли ти зараз не вийдеш на вули-*

цю, себто на дорогу революції, то я тобі не друг і ти мені не товариш більше» [8: 193]. Нерішучість проявляє Ілько і в коханні: «Адже ж сам ти почуваєш, Луко, що легше, мабуть, вчинити аж три революції зразу, ніж, скажімо, відкритися дівчині вперше, що любиш...» [8: 193]. Поруч з Ільком мешкає безробітна модистка **Зінька**, яка вимушена через брак коштів займатися проституцією. Антропоніми **Ілько** та **Зінька** виступають квалітативами, утвореними за допомогою форманта **-к-** від усіченої форми імені. Як зазначає А. В. Соколова, формант **-к-**, який використовується для регулярного творення похідних антропонімічних форм, «набуває конотацію соціального приниження, зневажливості в ситуації спілкування осіб, не рівних в соціальному відношенні» [13: 104]. І дійсно, формант **-к-** є одним з словотвірних антропонімічних формантів, що створюють змістову умотивованість імені, яка характеризує соціальну приналежність носія [16: 30]. В українській мові визначним фактором у розмежуванні нейтральності і негативності утворень з **-к-** стала флексія: **-о (-ко)** сприймається як нейтральна форма (**Ілько**), а **-а- (-ка)** — як пейоративна (**Зінька**), використовуючись частіше при називанні відсутніх осіб і містячи виразний відтінок зневажливості чи фамільярності в потоці стилістично зниженого мовлення [5: 77]. Саме до модистки **Зіньки**, яка вимушена займатись проституцією, демонструють зневажливе ставлення у драмі представники вищого соціального класу: «*Жорж: Я прийшов... Папа мене прислав! Гроші одібрати! Ті, що за квартиру нам. Папа сказав — виселить тебе, якщо не заплатиш сьогодні*» [8: 183].

У будинку також проживає безногий солдат **Оврам** та його жінка, прая **Настя**, які є теж представниками нижчих верств населення. Їм для життя милосердні пани здають в оренду підвал. І якщо у **Ілька** та **Зіньки** є надія змінити свій стан на краще, то **Настя** і **Оврам** знаходяться у безпросвітному становищі (можливо тому автор і оселив їх у підвалі).

Антропоніми **Ілля** та **Оврам** мають спільне давньоєврейське походження. Ім'я **Оврам** означає — отець піднесений, батько багатьох [народів] [11: 35]. Цей антропонім, як і антропонім **Ілля** ми знаходимо у Біблії. Але на відміну від біблійного **Оврама**, яким опікувався сам Господь: «...было слово Господа к Авраму в видении [ночь], и сказано : не бойся, Аврам, Я твой щит; награда твоя [будет] весьма велика» [2: 20], **Оврам** у Куліша, навпаки, зображений як людина, про

яку Бог не дбає. **Оврам** виступає у п'єсі людиною «забутою» Богом, скривдженою, знедоленою, людиною знівеченою імперіалізмом і царським режимом та розстріляною їх прибічниками, яка не залишає після себе нащадків. Тому Кулішевого **Оврама** не можна назвати і батьком. Взагалі, драматург дуже часто у своїй творчості вдається до прийому контрасту. Широко використовуючи біблійний антропонім, автор протиставляє своїх персонажів біблійним (наприклад: **Малахія Стаканчика** у «Народному Малахіїві» біблійному пророку Малахії). Біблійна тематика проходить через усю творчість М. Куліша, автор майстерно вплітає біблійні сюжети в канву своїх творів. Дія в драмі «Патетична соната» також починається у великодню ніч. З образом цього свята пов'язується асоціативний ряд: смирення — самопожертва — гріх (зрада Іуди, апостола Петра) — покута — очищення — воскресіння тощо. Біблійна символіка у п'єсі Куліша підсилюється, на нашу думку, номінацією головного персонажа, який носить ім'я пророка **Іллі**: «*І приходить до мене мій перший друг, мій побратим. Лука: «Ілька, здрастуй!..»* [8: 178]; «*Зінька: «Ви сказали, що в Ілька любов, як мрія? Яка ж це мрія?»* [8: 233]. Дослівно ім'я **Ілля** перекладається як — **мій Бог** — **Ягве** [11: 64]. Як зазначає А. В. Суперанська, **Ілля** — це теофорне ім'я, яке має форму речення з підметом-терміном зі значенням «**Бог**» — **Ілля** — : **Бог мій Яхве**. Теофорні імена були запозичені у євреїв елліністичної церкви, або елліністичної діаспори. Тож недаремно автор обрав для головного героя саме це ім'я. Крізь «я» **поета Ілька Юги** виразно проглядає авторське «я» самого Миколи Куліша. Як зазначив Лесь Танюк: «...Ілько Юга, всупереч показаному епіграфові про «спогади мого романтичного нині покійного друга», за якими побудовано п'єсу, — це авторове я, і немає нічого красномовнішого за той факт, що перед нами — революційна сповідь покійника» [15: 22].

Для персонажів другого плану драматург добирає іменування залежно від особливостей їх характеру. Вибір імен для другорядних персонажів та згадуваних осіб у драмі також не є випадковим. Письменник вкладає в обрані ним антропоніми певну оцінку, часто використовуючи номінації, що походять від апелятивів: **Судьба**, **Шапка**, **Кожушок**, **Одноокий**. Прізвища цих персонажів містять у собі асоціативно характеризуючу семантику: «*Одноокий: Невже, братішки, од Судьби втік?»* [8: 215]; «*Сторожка (оглянувши Андре): Гляди, громадян-*

чику, бо *Судьби не обманеш!*» [8: 217]. Серед іменувань другорядних персонажів зустрічаються і такі оніми, які містять авторську підказку для читацького визначення характеру персонажа. Так, прізвище чергового члену ревкому **Гамар** у драмі «змушує згадати ім'я **Яна Гамарника**, одного з більшовицьких лідерів у Києві 1917 р.» [10: 12]. Так як і **Ян Гамарник**, **Гамар** у «Патетичній сонаті» теж є більшовицьким керівником. Взагалі, в драмі імена історичних осіб відіграють значну роль. Письменник широко використовує наймення історичних осіб, які продуктивно формують хронотоп твору, відкривають простір для уявлень читача алюзіями та асоціаціями, які приховані в їх конотативному потенціалі [6: 15]: **Богдан**, **Мазепа**, **Шевченко**, **Гонта**, **Бетховен**, **Глінка**. Вживаючи в репліках персонажів імена історичних осіб, письменник яскраво виписує характери героїв. «*Батько. Он росіяни — цілого Глінку у нас украли та й кажуть, що їхній. Глінка! Та який він Глінка, коли він Глінка! Прізвище українське! Українець! Ну, та тепер не дамо!*» [8: 186]. У творі, присвяченому любові, М. Куліш не обминув увагою й **Петрарку**, поета, який все своє життя оспівував чисте кохання: «*Тільки тоді, як Петраркою стане той, хто сьогодні б'є жінку, — наступить всесвітня соціальна весна*» [8: 179], — стверджує головний герой твору, Ілько Юга.

Отже, розмаїття онімів, залучених в текст твору, є показником особливої уваги письменника до іменувань, які сприяють увиразненню літературних образів, допомагають автору обрати доречний спосіб називання того чи іншого персонажа, який відповідав би його соціальному статусу та комунікативній ситуації. В індивідуально-творчій трансформації використані антропоніми у драматурга набувають додаткових значень, авторських конотацій, реалізуються на різних рівнях — змістовому, емоційно-експресивному, асоціативному. Чекають на дослідження й інші розряди власних назв, які зустрічаються у п'єсах М. Куліша і здатні доповнити висновки про складники його літературної майстерності.

Література

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературної антропонімії XIX — XX ст. — Ужгород, 1995.
2. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. — К., 2004.

3. Боева Е. В. Соціально-ідентифікаційна функція антропонімів у прозі Б. Грінченка та В. Винниченка // Записки з українського мовознавства: Збірник наукових праць. — Одеса, 2009.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К., 2001.
5. Данилина Е. Ф. Антропонимия одного говора (Имена) // Русская ономастика. — Рязань, 1977.
6. Калинин В. М. Из наблюдений над поэтонимами романа «Евгений Онегин» // Записки з ономастики: Збірник наукових праць. — Одеса, 1999. — Вип. 2.
7. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша. Літературна і сценічна історія. — К., 1970.
8. Куліш М. Г. Твори: В 2т. — К., 1990. — Т.2.
9. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвиська. — К., 1990.
10. Панченко В. Арки і шибениці. Драматургія М. Куліша. — Кіровоград, 1997.
11. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. — 2-е вид. — К., 1996.
12. Словник античної міфології / Укл. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. — К., 1985.
13. Соколова А. В. Онімичний аспект проблеми ідіостилі письменника (на матеріалі зіставлення антропонімії у романах Г. Тютюнника «Вир» і В. Земляка «Лебедина згряя»): Дис. ...канд. філол. наук. — Ізмаїл, 2003.
14. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
15. Танюк Л. С. Драма Миколи Куліша // Куліш М. Г. Твори: В 2т. — К., 1990. — Т. I.
16. Черновалюк И. В. Функционально-семантический анализ собственных имён в художественном тексте (на материале творчества И. А. Бунина): Дис. ... канд. філол. наук. — Одесса, 1995.

Голинская А. А.

ОСОБЕННОСТИ АНТРОПОНИМИКОНА ДРАМЫ НИКОЛАЯ КУЛИША «ПАТЕТИЧЕСКАЯ СОНАТА»

В статье исследуется функционирование антропонимов в произведении Н. Кулиша «Патетическая соната», выявляются онимические приемы придания выразительности литературным образам, анализируются индивидуально-творческие трансформации антропонимов в тексте драмы.

Ключевые слова: антропоним, коннотация, персонаж.

Golynskaya A. A.

ANTHROPONYMIC PECULIARITIES OF M. KULISH'S DRAMA «SOLEMN SONATA»

The article presents analysis of functioning of anthroponyms in M. Kulish's drama «Solemn Sonata», onymic means of enhancing literary characters' expressiveness, individual creative transformations of onyms in the text are analyzed.

Key words: anthroponym, connotation, literary character.

УДК 811.161.2'373.21

О. В. Заінчовська

ВІДОЙКОНІМНІ МІКРОТОПОНІМИ ПІВДЕННО-СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У статті розглядається питання взаємозв'язку ойконімії та мікротопонімії. Автор аналізує відойконіміні найменування південно-східного Поділля та доводить тезу про системність у виникненні та функціонуванні онімів топонімних мікросистем.

Ключові слова: ойконім, мікротопонім, відойконімне іменування, етимон.

Питання взаємозв'язку ойконімії та мікротопонімії розглядалися у багатьох працях, присвячених як мікротопонімії, так і ойконімії, оскільки довгий час вивчення назв локальних мікрооб'єктів було складовою частиною дослідження регіонального ойконімікону [3, 1, 2]. Д. Бучко, вслід за чеськими та словацькими ономастами, для називання мікротопонімів (далі — МТ) навіть використовує термін «анойконім», тобто назва незаселеного географічного об'єкта [1], що нашу думку, не цілком розкриває суть поняття «мікротопонім», адже об'єкти, що їх позначають МТ, можуть бути як незаселені, так і заселені.

Нині мікротопонімія — самостійна галузь ономастики, власні географічні назви (далі — ВГН) різних територій стали окремим предметом наукових студій. Так, І. Чеховський студіював місцеві географічні назви Чернівецької області в історичному аспекті [8], О. Михальчук вивчала мікротопонімію Підгір'я [6], Н. Лісняк — Західного Поділля [4], Н. Сокіл — Сколівщини [7], Р. Ляшенко — Кіровограда [5].

Значну частину ВГН південно-східного Поділля — 13 % (434 МТ) становлять назви, похідні від інших топонімів — гідронімів, ойконімів, макро- і мікротопонімів. З'ясування етимону багатьох таких найменувань вимагає зіставлення, порівняння з іншими власними назвами гідрологічних об'єктів, населених пунктів, макро- і мікрооб'єктів.

З огляду на те, що найчисельнішу групу відтопонімних МТ становлять відойконімні утворення (200 МТ, 6 % від загальної кількості назв), об'єктом даного дослідження обрано ВГН саме цього типу.

Мета даної розвідки — аналіз відойконімних найменувань південно-східного Поділля (на матеріалі Вільшанського, Гайворонського, Голованівського, Ульяновського районів Кіровоградської області), що полягає у розгляді їхньої доонімної семантики, структурних та словотвірних особливостей.

Такі назви могли виникати внаслідок метонімічного переосмислення назв поселень, частіше сусідніх із мікрооб'єктами, рідше неконтактних, перенесених при переселеннях. Такі найменування походять переважно від:

а) назв населених пунктів, у яких знаходиться відповідний денотат (міст **Вільшанський** Вільшанка, клд. **Владіславське** Владиславка Влш, шт. вдм. **Гайворонське** Гайворон, л. **Голованівський** Голованівськ, блк. **Добрівська** Добре Влш, ст. **Доб[р'а]нський** Добрянка Влш, л. **Дорожінський** Дорожинка Влш, ст. **Лозуватський** Лозувате Улн, л. **Мошчеський** Мощене Гйв, клд. **Ольшанське** Вільшанка, урч. **Сальківське** Салькове Гйв, клд. **Сухоташлицьке** Сухий Ташлик Влш, г. **Хашеватські** Хашувате Гйв тощо);

б) від назв сусідніх населених пунктів (взд. **Балтський шлях** Глн, пор. сусіднє селище Балта Одеської обл., п. **Грушанське** Великі Трояни Улн, пор. Грушка Улн, vzd. **До Камінної** Вікнина Гйв, пор. Кам'яна Криниця Улн, місц. Камінна, гр. ст. **Іллічівські ставки** Перегонівка Глн, пор. Іллічівка Глн, л. **Ковалівський** Клинове Глн пор. Ковалівка Глн, п. **Коло Берестягів** Вікнина Гйв, пор. Берестягі Гйв, ст. **Костянтинівський** Розкішне Глн, пор. Костянтинівка Глн, vzd. **Ладіжинський шлях** Синьки Улн, пор. Ладіжинка Уманського р-ну Черкаської обл., ст. **Манжурський** Красногірка Глн, пор. Манжурка Глн, блк. **Маньківська** Сабатинівка Улн, пор. Маньківка Улн, ст. **Маринопільський** Розкішне Глн, пор. Маринопіль Глн, ст. **Мошчеський** Берестяги Гйв, пор. Мощене Гйв, vzd. **На Колодисте** Вільхове Улн, Вікнина Гйв, пор. Колодисте Уманського р-ну Черкаської обл.;

в) від назв несусідніх поселень: ст. **Бандурівський** Кам'яна Криниця Улн, пор. Бандурове Гйв, ст. **Вербівський** Глн, пор. Вербове Глн, п. **Липнягі** Межирічка Глн, пор. Липнягі Глн, ст. **Могі[н'а]нський** Жакчик Гйв, пор. Могільне Гйв, vzd. **На Затишок** Червоне, Вікнина Гйв, пор. Затишок Уманського р-ну Черкаської обл., л. **Неміловський** Влш, пор. Ємілівка Глн, місц. Неміловка і под.

Дослідивши семантичні особливості відойконімних МТ, відзначаємо, що серед мікрооб'єктів, номінованих назвами такого типу, найчастіше трапляються ставки, ліси, в'їзди, рідше — поля, мости, переправи, кладовища, сади. На нашу думку, цей факт насамперед можна пояснити тим, що означені географічні мікрооб'єкти здебільшого розташовані на околиці села, а оскільки населені пункти знаходяться недалеко один від одного, то часто буває так, що один об'єкт має абсолютно однакове значення для двох чи кількох поселень, хоча офіційно належить лише одному (приміром, якщо це поле, сад, став, ліс чи кладовище). Щодо таких локальних об'єктів, як виїзди, шляхи, дороги, то частіше їхня номінація пов'язується із напрямом руху, назви таких мікрооб'єктів вказують на те, до якого населеного пункту (сусіднього чи несусіднього) можна дістатися, якщо рухатися ними.

Щодо дериваційних особливостей МТ, похідних від ойконімів, то для таких назв характерний морфологічний (суфіксальний) та синтаксичний способи словотворення, представлений обставинними приєдникними синтагмами і синтаксично оформленими словосполученнями.

Відойконімна модель із суфіксом -ськ- (-цьк-, -івськ-, -анськ-, -енськ-) в основному репрезентована МТ-ад'єктомінами відповних або усічених основ ойконімів: клд. **Березівське** Березова Балка Влш, міст **Калмазовський** Вільшанка, пор. Калмазове Влш, ст. **Маринопільський** Розкішне Глн, пор. Маринопіль Глн, ст. **Одайський** Синьки Улн, пор. Одая Улн, ст. **Розкошанський** Розкішне Глн, прп. **Савранська** Завалля Гйв, пор. Саврань Одеської обл., г. **Хашеватські** Хашувате Гйв тощо.

Крім того, релятивний суфікс -ськ- має здатність приєднуватися до усіченої основи ойконіма, коли апокопі підлягає останній формант, найчастіше -к(а): ст. **Доб[р'а]нський** Добрянка Влш, л. **Ковалівський** Клинове Глн, пор. Ковалівка Глн, ст. **Костянтінівський** Розкішне Глн, пор. Костянтінівка Глн, ст. **Манжурський** Красногірка Глн, пор. Манжурка Глн, блк. **Маньківська** Сабатинівка Улн, пор. Маньківка Улн, ст. **На[д'е]ждівський** Молдовка Глн, пор. На[д'е]ждівка Глн, ст. **Олександрівський** Шепилове Глн, пор. Олександрівка Глн, клд. **Ольшанське** Вільшанка, пор. місц. Ольшанка, сад **Сергєєвський** Вільхове Улн, пор. Сергіївка Улн, місц. Сергєєвка.

Деякі відойконімні назви-субстантивовані прикметники на -ськ- для полегшення сполучуваності основи на твердий приголосний

із суфіксом утворились за допомогою складних двокомпонентних формантів -івськ-, -анськ-, що виникли в результаті перерозкладу: л. **Берестягáнський** Берестяги Гйв, л. **Вовчáнський** Вовча Балка Влш, п. **Грушáнське** Великі Трояни Улн, пор. Грушка Улн, урч. **Добрівське** Добре Влш, л. **Осичáнський** Влш, пор. Осичкі Глн. Зібрані матеріали фіксують морфологічні варіанти назв, що виникли від основи одного ойконіма, як от: ст. **Берес[г'á]гський** і л. **Берестягáнський** Берестяги Гйв, л. **Коло[д'á]нський** Вікнина Гйв і л. **Колóдиський** Кам'яна Криниця Улн (село Колóдисте Уманського р-ну Черкаської обл.).

З-посеред ВГН, утворених від ойконімів, засвідчено немало МТ-прийменникових конструкцій, що мають предметно-обставинне значення. За будовою вони близькі до неповних обставинних (місця) речень, які дають відповідь на питання «де?», «куди?»: взд. **До Голованівська** Грузьке Глн, взд. **До Камінної** Вікнина Гйв, взд. **До Липовеньків** Капітанка Глн, взд. **До Сіньок** Клинове Глн, взд. **До Цвіткового** Новосілка Глн, взд. **До Шепілового** Голованівськ, взд. **На Журавлінку** Троянка Глн, взд. **На Затишок** Червоне, Вікнина Гйв, взд. **На Камінну** Вільхове Улн, взд. **На Колóдисте** Вікнина Гйв, взд. **На Красногірку** Голованівськ, взд. **На Молдовку** Капітанка Глн, взд. **На Неміловку** Наливайка Глн, взд. **На Хашову** Мощене, Червоне Гйв, п. **Коло Берестягів** Вікнина Гйв, п. **Під Заваллям** Салькове Гйв, п. **Під Хашеватим** Салькове Гйв. Назви із прийменниками *на, до*, відповідаючи на питання «куди?», вказують напрям орієнтації в просторі стосовно більш відомого об'єкта, тоді як МТ з прийменниками *під, коло* відповідають на питання «де?».

З-поміж відойконімних виокремлюється група двослівних атрибутивних словосполучень: гр. ст. **Іллічівські ставки** Перегонівка Глн, пор. Іллічівка Глн, взд. **Вербівський шлях** Новосілка Глн, пор. Вербове Глн, взд. **Грушанська дорога** Клинове Глн, пор. Грузьке Глн, взд. **Іллічівський шлях** Краснопілля Глн, пор. Іллічівка Глн, взд. **Ладіжинський шлях** Сіньки Улн, пор. Ладіжинка Уманського р-ну Черкаської обл., взд. **Лебедінський шлях** Наливайка Глн, пор. Лебедінка Глн, взд. **Сіньківський шлях** Великі Трояни Улн, пор. Сіньки Улн, к. с. **Слобода Казавчінська** Бугове Гйв, пор. Казавчін Гйв, взд. **Трактова дорога** Завалля Гйв, пор. Тракт Гйв.

Щодо структури МТ відойконімного походження, то на досліджуваній території вони представлені лексемами, які мають просту осно-

ву з одним коренем, оформлену за лексико-граматичною моделлю прикметника чоловічого, жіночого, середнього роду в формі однини чи множини, а також і двослівними назвами.

Як засвідчив аналіз, група відойконімних похідних представлена МТ, твірними основами яких здебільшого виступають офіційні (літературні) назви населених пунктів. Однак чималу частину відойконімних ВГН південно-східного Поділля становлять місцеві (діалектні, народно-розмовні) назви населених пунктів. Наприклад, взд. **До Камінної** Вікнина Гїв, взд. **На Камінну** Вільхове Улн, (від місц. Камінна, літер. Кам'яна Криниця Улн), взд. **На Хащову** Мошене, Червоне Гїв, п. **Під Хашеватим** Салькове Гїв (від місц. Хащова і Хашевате, літер. Хашувате Гїв), взд. **На Трояні** Вільхове Улн (від місц. Трояні, літер. Великі Трояні Улн), ст. **Владіславський** Йосипівка Влш (від місц. Владіславка, літер. Владіславка Влш), л. **Неміловський** Вільшанка (від місц. Неміловка, літер. Ємілівка Глн), ст. **Сергєєвський** Вільхове Улн (від місц. Сергєєвка, літер. Сергївка Улн) тощо.

На досліджуваній території зафіксовано декілька відойконімних МТ, що репрезентують діалектне творення ад'ектонімів. Так, наприклад, назва ставу **Моги[н'á]нський** Жакчик Гїв — МТ, похідний від назви несусіднього населеного пункту Могильне Гїв, отже, за нормами літературної мови ця назва повинна би бути **Могиль[н'á]нський**. Крім того, у мікротопонімії краю натрапляємо на морфологічні варіанти назв, що виникли від основи одного ойконіма, як от: ст. **Берес[т'á]гський** і л. **Берестягáнський** Берестяги Гїв (село Берестягі Гїв), л. **Коло[д'á]нський** Вікнина Гїв і л. **Колóдиський** Кам'яна Криниця Улн (село Колóдисте Уманського р-ну Черкаської обл.).

Зібраний фактичний матеріал показав, що між ойконімами та мікротопонімами існує тісний зв'язок, що є свідченням системності у виникненні та функціонуванні онімів місцевих топонімних мікросистем. Мікротопоніми, твірною базою яких є назви населених пунктів, гранично локалізовані, нерідко репрезентують діалектні особливості місцевого мовлення й переважно мають прозору вихідну семантику.

Список умовних скорочень назв районів

Влш — Вільшанський, **Гїв** — Гайворонський, **Глн** — Голованівський,
Улн — Ульяновський

Географічних термінів

бл. — болото, **блк.** — балка, **взд.** — виїзд із села, **г.** — гора, **грб.** — горб, **д.** — дорога, **дл.** — долина, **к.** — кар'єр, **клд.** — кладовище, **л.** — ліс, **п.** — поле, **пл.** — площа, **псв.** — пасовище, **ст.** — став, **гр. ст.** — група ставів, **урч.** — урочище, **ч. л.** — частина лісу, **штг. вдм.** — штучне водоймище

Література

1. Бучко Д. Г. Анонимізація сіл давнього любачівського повіту // Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych. — Redakcja M. Łesiów, M. Olejnik. — Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. — Lublin, 2005. — S. 17 — 23.
2. Бучко Д. Г. Ойконімія Покуття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.02 «Українська мова». — Чернівці, 1992. — 35 с.
3. Карпенко Ю. А. Топонимія Буковини: автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра філол. наук: спец. 10.661 «Мови народів світу (українська мова)». — К., 1967. — 20 с.
4. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — К., 2004. — 20 с.
5. Ляшенко Р. В. Мікротопонімія Кіровограда: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — Харків, 2008. — 19 с.
6. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — К., 1998. — 16 с.
7. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». — Львів, 2007. — 23 с.
8. Чеховський І. Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». — Чернівці, 1996. — 24 с.

Зайчкова Е. В.

ОТЙКОНИМНЫЕ МИКРОТОПОНИМЫ ЮЖНО-ВОСТОЧНОГО ПОДОЛЬЯ

В статье рассматривается вопрос взаимосвязи ойконимии и микропонимии. Автор анализирует отйконимные именованя южно-восточного Подолья и доказывает свой тезис про системность в возникновении и функционировании онимов топонимических микросистем.

Ключевые слова: ойконим, микропоним, отйконимное именоване, этимон.

Zainchkovska O. V.

OYCONYM DERIVED MICROTOPONYMS OF SOUTH EASTERN PODILLYA

The article investigates the problem of oyconym-microtoponym interrelation. The author analyzes oyconym derived proper names in South Eastern Podillya and proves her thesis of systematic character of appearance and functioning of onyms in toponymic microsystems.

Key words: oyconym, microtoponym, oyconym-derived proper name, etymon.

УДК 811.161.2'373.23:821

Т. І. Крупеньова

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі драматургії Лесі Українки)

Стаття присвячена дослідженню антропонімів історичних осіб у творах Лесі Українки, подано їх класифікацію і висвітлено роль власних назв у побудові художнього твору. У драматургії письменниці історичні оніми постають необхідними орієнтирами, своєрідним історичним тлом, відіграють важливу роль у створенні онімного простору.

Ключові слова: *власна назва, онім, онімний простір, антропонім.*

Ареал онімії історичних осіб у художньому просторі драматургії Лесі Українки становить певну групу імен, що по-різному вписані у контекст і роепрезентують одну із граней онімного простору. Вони продуктивно формують хронотоп твору, відкривають простір для уявлень читача алузіями та асоціаціями, які приховані в їх конотативному потенціалі [1: 15]. Загальна кількість цих онімів невелика, та це ніскільки не применшує функціонального і значенневого рівня цієї групи з їх впливом на увесь контекст. Це оніми представників різних часів і різного роду діяльності:

I. *Історичні особи та політичні діячі* — Жанна Д'арк, Робесп'єр, Бісмарк, Ксантиппа /«Блакитна троянда»/; Цезар /«Одержима»/; Саул, Йонатан, /«Вавілонський полон»/; Цезар, кат Самсон, madame Роллан, Брут, Луї Капет, Бурбон /«Три хвилини»/; Катон, Нерон, Брут, Цицерон /«Руфін і Прісцілла»/; Цезар /«Йоганна, жінка Хусова»/; Август, Демосфен, Меценат /«Оргія»/; Бонаротті /«У пущі»/;

II. *Вчені* — Крафт-Ебінг, Вейсман, Гіппократ, Сократ /«Блакитна троянда»/; Лавуазьє /«Три хвилини»/; Цельз, Платон, Зенон /«Руфін і Прісцілла»/; Архімед /«У пущі»/; Ескулап /«Адвокат Мартіан»/;

III. *Діячі мистецтва* — Данте, а Ібсен, Рубенс, Верді, Россіні /«Блакитна троянда»/; Анакреон /«Руфін і Прісцілла»/; Донателло /«У пущі»/; Гомер, Горацій /«Оргія»/.

Як видно з переліку, найбільше власних імен цього класу в першій драмі Лесі Українки — у «Блакитній троянді». Це закономірно, адже вона присвячена інтелігенції, безперечно, обізнаній з історією людства, з творцями мистецтва, вченими, і в їх мові такі вкраплення природні, хоча й надають своїх фарб у контексті. Вжиті такі назви найчастіше для асоціативних нюансів, відносних до певних дійових осіб чи до сюжетних колізій. Так, тема спадковості органічно сплетена з вкрапленням імені норвезького драматурга *Ібсена*, що призводить до асоціацій з драмою «Привид» /«Привидення»/ та персонажем з цього твору Освальдом, надто відомими у тогочасних інтелігентних колах. Написана драматургом у 1881 р., в Росії вона довго перебувала під забороною цензури і вперше була поставлена 7 січня 1904 р. в Петербурзі театром Неметті, але це не заважало представникам інтелігентних кіл читати її в перекладах англійською чи німецькою мовами /в Чикаго була поставлена в 1882 р., в Німеччині — в 1886 р./ У контексті термін «Блакитної троянди» цей асоціат /термін за О. В. Пузирьовим/ проявлений в такий спосіб: «*М-г Острожин, се розмова серйозна, хоча теж moderne, коли хочете. Справді, панове, розмова наша виходить а la Ібсен. Що ж робити? Наше бідне покоління стільки вже ганьби прийняло за необачність, егоїзм, що нарешті задумало поправити свою репутацію і поставило ребром питання про спадковість...*» [3 : III, 17].

Натяк на *Бісмарка* та його лисину — в Любиних словах, звернених до старого лікаря Якова Григоровича Проценка, коли вона лічить йому волосся: «*Один, два, три, чотари, є більше, ніж у Бісмарка!..*». Згадка про *Рубенсові картини* і цього видатного фламандського художника, про *Данте* і його любов до *Беатріче*, про *Верді*, *Россіні* — все це органічні компоненти в мовленні представників цього середовища, і було б дивно, якби письменниця їх не вживала. Навіть в хворій уяві Люби оніми цього класу, вжиті за звуковою подобою, органічні: «*Я з вас намалюю Гіппократа, Сократа. а ви, тьотю Ліно, будете Ксантіппа!*» [3 : III, 74].

Зростає майстерність Лесі-драматурга, і значно зменшується кількість таких онімних вкраплень у контексті драматичних творів. Лише в «Руфіні і Прісциллі» кількість досить велика, але й сама драма має чималий обсяг. Усі власні назви цього класу притаманні тій добі й якнайдоречніше вписуються в контекст, ілюструючи, висвітлюючи різні нюанси відносин персонажів. Вони потрібний і важливий прийом художнього письма в онімній палітрі поетеси. Нам здається особливо

важливим, що цим прийомом письменниці користується своєрідно — вони сконцентровані як два згустки в двох місцях контекстуальної площини, поступово охоплюючи кілька сторінок:

1. Ми зустрічаємо онім філософа *Цельза*, імператора *Нерона* з добре відомими асоціаціями гонителя християн, і вжите воно двічі з супроводжувальною прикладкою *мучитель*, і образним порівнянням — *Нерон* — «той був великий виноградар/ в саду господнім, кетяги достиглі/ давив, і з їх крові вино робилось...» [3: IV, 116]. А далі іще один онімний залп, що попереджується ремаркою — *Руфін* показує на бюсти філософів, а через три репліки в мові *Руфіна* йде їх перелік: «...Хто втомлений, хай спиниться з Платоном, Зеноном, Епікуром або з іншим ловцем коштовних перел моря думки... [3 : IV, 120].

2. Після такого згустка імен йде перерва. Та вже на с.128 знову, вже як заключні акорди, вживані *VI Цезар Катон*, *Ціцерон* /по I разу/, а на с.129 — *Катон* /2/, *Ціцерон* /1/, переходячи в апелятив *цезар*, який на наступній сторінці — 130 перетворюється в деонімізовану множинну форму — *цезарі* з супроводом в одному абзаці подібних форм *калігули й нерони*. Ця онімна «гра» триває ще три сторінки — аж до с.134 з такими вкрапленнями: *цезар* наш спокійно може спати /2/ — *забагато вже було тих Брутів — кожен Брут/ новому цезарю дорогу простав... — Законові корився і Нерон — ти справді запалився, мов Ціцерон*. Цей онімний прийом письма сконцентрований у першій дії і нагадує увертюру до твору з драматичним сюжетом, що скінчиться трагедією, яка й відбудеться в «Руфіні і Прісціллі». Авторка тут вдається до низки онімних трансформацій:

онімний	апеляти-	деонімізація	онімізіція
згусток	← вація	← у множинній формі	← множинної ← онім
		та їх згусток	форми

Письменниці вдається до такого концентрованого ударного прийому письма не випадково: саме він вводить читача/ глядача в непрості обставини життя давнього Рима, показує його протиріччя, жорстокість у ставленні до християнства, що утврджує свої позиції. Оніми цього класу надто необхідні поетесі, бо якнайкраще демонструють позиції персонажів, їх різні погляди, їхню полярність. Оперуючи онімними компонентами як справжній майстер, письменниці досягає значного ефекту високої художності.

У драмі «Руфін і Прісцілла» в другій дії двічі на с.166 згадане ім'я грецького лірика середини VI ст. до н.е., що оспівував веселощі, кохання. В мові Крусти, який характеризується в ремарці до цієї дії як римлянин, паразит і донощик /delator/, це ім'я звучить із знижувальним нашаруванням:

Круста

/до Теофіла/

Що се ти смутний, мій батьку?

Теофіл

Старий я веселитись.

Круста

Що там старість!

*Анакреон старіший був над тебе
в той час, коли складав веселі оди.*

От якби нам хто заспівав котру!

/До Руфіна/.

Чи в тебе єсть із Греції рабині,

щоб нам з Анакреона заспівали? [3 : IV, 166]

Уривок не передає напруги дії, коли нежданий донощик з'являється в домі Руфіна, де має відбутися зібрання християн, що переслідуються римлянами. В такому контексті і репліка Крусти, і його послання на грецького співця стають негативним дисонансом у мовленні небажаного гостя, якого слід застерегтися. Варто згадати, до речі, з якими інтонаціями уваги й любові до стародавнього поета-лірика пише про *Анакреона* Олесь Терентійович Гончар в своєму останньому романі «Твоя зоря»: на якомусь там повесі хмарочоса Заболотний та його друг-еколог слухають, як зачаровані, магнітофонний запис на плівці, як «коник степовий сюрчав!». І наче оживає їх юність, оживає-промовляє до них далекий тернівщанський степ. «У нехитрій цій музиці нервозний наш вік шукає для себе заспокоєнь. Та й раніш люди щось у ній для себе знаходили. *Анакреон чи хтось інший з античних поетів* навіть оду склав на честь такого, мабуть, найменшого в світі музики». Думається, саме ім'я, сполучаючись з власною назвою персонажа, і віддає, і одержує від такого сполучення певні фарби.

Сам текст, його потреби, напружений відрізок часу, який досліджує художнім пензлем поетеса, диктує такі оніми. І вони стають дуже

важливим компонентом оповіді, додають необхідних фарб, слугують своєрідними онімними покажчиками до хронотопії твору. Так, у діалозі «Три хвилини» імена історичних осіб стають не лише у пригоді поетесі при побудові цього сюжету — вони розквічують сюжет найяскравішими фарбами. Їх у творі небагато — 7, та вони є справжніми покажчиками того часу, і поетеса вживає їх в найрізноманітніший спосіб, додаючи їй характеротворчих супроводжувальних лексем — *Багряноперстий Самсон* — кат часів французької революції, і своєрідні написання — *madame Роллан* — політична діячка, гільйотинована монтаньярами, і збірну форму імені — *кров, пролита при Філіппах*, натяк на гільйотинованого видатного хіміка *Лавуазьє*:

Монтаньяр

*...Хто знає, може, й сам Лавуазьє
забув науку всю для «отченаша»
в останній час.*

Жірондист

Лавуазьє умер?!

Монтаньяр

Авжеж, на ешафоті, як годиться.

Жірондист

*Не вірю! Се неправда! Се занадто
злочин великий — навіть і для вас!*

Монтаньяр

*Вже ж сам я бачив голову його
в руках багряноперстого Самсона.*

Жірондист

Нещасна Франція! [З : III, 223–224]

Леся Українка сполучає такі назви з топонімами, значно посилюючи дію таких сполук, адже саме таке поєднання підвищує конотацію, породжуючи асоціативне поле. І ще в одному місці контексту спостерігаємо таку сполуку:

Монтаньяр

Скажи мені,

*яку ідею скриня та ховала,
що звалась за життя Луї Канет?*

*Либонь, ніякої? Чому ж тепер
імення се дива справдешні творить
в **Вандеї** та в **Бретані**? Не в ідеї,
мій пане, сила, а в самій крові,
у пурпурі, мовляв ти, благороднім.
Здери порфіру з **Цезаря** — він раптом
звичайним, голім чоловіком стане;
накинь порфіру крові на **Бурбона**,
і не один повірить, що то **Цезар**... [3 : III, 227–228]*

Такі сполуки породжують ту високу художність, приховану недомовленість, асоціативні натяки, які ставлять онімне письмо Лесі нарівні з світовими митцями, майстрами онімної палітри в драматургії.

В «Оргії» оніми **Меценат**, **Демосфен**, **Август** і **Горацій** вписані в загальну сюжетну канву про римське покровительство мистецтва, і, використані в мові різних дійових осіб, вони стають і характеротворчим прийомом письма, і підсилюючим фактором зростаючої напруженості дії, посилюючи опір головного героя драми — **співця Антея**. Цьому ж служить і онім **Гомер**, посилюючи прірву між колишніми друзями: «...**Гомер** казав: «Солодка хвала від ворога» [3 : VI, 188].

У драматичній поемі «У пущі» онім **Архімед**, */убитий.. рукою невігла-са*, стає ще одним інтенсифікатором трагічної долі *скульптора Річарда*, який гине *у пущі* англіканської церкви, *в хащах Нової Англії*. Цій же меті служать і власні назви **Бонаротті** і **Донателло**, відтіняючи хист митця, його мистецькі можливості, яким не судилося здійснитися.

Рання драматична поема «Вавілонський полон» містить згадку про двох історичних осіб — це **Саул** — засновник Ізраїльсько-Іудейського царства в кінці XI ст. до н.е. і **Йонатан** — старший син царя Саула.

По одному такому вкрапленню містять поеми «Одержима», «Йоганна, жінка Хусова», «Адвокат Мартіан». Та навіть вжиті одинично, сила таких імен, їх поле впливу на художній твір великі. Вони штовхають думку, примушують читача/глядача додавати свою енергію, своє розуміння цих вкраплень, тобто спонукають до активної співтворчості, а у творі стають важливими штрихами, які так або інакше рухають сюжетний плін, сполучаються з колізіями твору. Історичні антропоніми — це своєрідний мікрообраз епохи [2:168], який відтворює її характер, її колорит, визначає характер і схильності персонажів твору.

Є драматичні твори, в яких ми не зустрінемо історичних антропонімів. Закономірно, що вони відсутні в «Лісовій пісні», в «Кассандрі», в «Айші та Мохаммеді», в «Камінному господарі» та інших творах, де вони не викликані до «життя» в контекстуальній площині. В драматургії поетеси вони вжиті економно, логічно, з великим радіусом дії на контекст в таких випадках, коли вони природні в художньому дискурсі, потрібні й важливі для сюжетного тла. Неймовірно, щоб *Килина* або ж *мати Лукаша* вжили подібний антропонім в своїй мові. Почуття міри, поступове зменшення кількісної ваги з одночасним збільшенням асоціативної активності — одна з прикмет онімного письма Лесі Українки.

Література

1. Калинин В. М. Из наблюдений над поэтонимами романа «Евгений Онегин» // Записки з ономастики: 36. наук. праць. — Одеса, 1999. — Вип. 2. — С. 8–18.
2. Хрустик Н. М. Утворення та функціонування антропонімів у історичних романах П. А. Загребельного // Шоста респ. Ономастична конференція: Тези доп. і пов. — Одеса, 1990. — Т. 1. — С. 168–169.
3. Українка Л. Зібрання творів: У 12 т. — К., 1975–1979. — Т. 1–12.

Крупенева Т. И.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ НАГРУЗКА ИМЕН СОБСТВЕННЫХ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ДРАМАТУРГИИ ЛЕСИ УКРАИНКИ)

Статья посвящена исследованию антропонимов исторических лиц в произведениях Леси Украинки, дана их классификация и выяснена роль имён собственных в построении художественного произведения. В драматургии писательницы исторические онимы являются необходимыми ориентирами, своеобразным историческим фоном, играют важную роль в создании ономастического пространства.

Ключевые слова: *имя собственное, оним, ономастическое пространство, антропоним.*

Krupenyova T. I.

FUNCTIONING OF PROPER NAMES OF HISTORIC CHARACTERS IN THE DRAMATIC WORKS OF LESYA UKRAINKA

The article is dedicated to the research of historical people's anthroponyms in creative works by Lesya Ukrainka, their classification is given and their role in the formation of artistic work is reflected. In the dramatic works of the writer historical onyms are obligatory landmarks which create certain historical background, play an important role in creation of onomastic space.

Key words: proper noun, onym, onomastic space, anthroponym.

УДК 811.161.2'373.2:821

Г. І. Мельник

СПЕЦИФІКА ОНІМІКОНУ У ЗБІРЦІ Є. МАЛАНЮКА «ВЛАДА»

Майстерно добираючи і використовуючи власні назви, передусім антропоніми, Євген Маланюк у своїй збірці віршів «Влада» (1951), як і в інших, завжди ставить оніми у такий контекст, щоб вони максимально сприяли адекватності і художності твору, тим самим роблячи онімію важливим складником свого ідіостилю.

Ключові слова: онімія, ідіостиль, Євген Маланюк, «Влада».

У 1949 р. Євген Маланюк відплив у свою другу еміграцію — з Європи в Америку. Іноді її називають третьою, рахуючи другою еміграцією його швидкий виїзд у 1945 р. з Чехії до Німеччини на чотири роки таборового життя. Цей від'їзд зумовлювався передусім тим, що за списками СМЕРШ його мали знайти і знищити [6: 21–22]. Але переїзди по Європі поет відбував не раз — Подєбради (Чехія), Варшава та ін. А тут він змінив материк, оточення, спосіб життя. 1949–1968 рр. стали новим, досить плідним періодом його життя, коли тільки в галузі поезії (а були ж і важливі аналітичні, публіцистичні роботи) вийшло за життя поета п'ять збірок і шоста — «Перстень і посох» — у 1972 р. у Мюнхені.

Можна думати, що у Маланюка накопичилося чимало віршів, бо від попередньої збірки «Перстень Полікрата» минуло 12 років. Але зазначимо, що поет майже під кожним віршем вказував дату його написання, принаймні рік. І в першій збірці «Влада», що видана після оселення в США і вміщує 44 твори (вірші, невеличкі цикли віршів й одна поема), найбільше створено в 30-х (24) і 20-х (11) роках. Від сорокових років — тільки 9 віршів, причому 5 написано в 1940 р. і 3 — в 1941 р. Поема «Побачення» датується VIII.1939 — VIII.1941 роками. У поемі зображено уявну, містичну зустріч з покійним уже (помер у 1919 р.) Василем Тютюнником, Командувачем армії, безпосереднім начальником Євгена Маланюка в роки війни за волю України. Знаменно, що наймення **Тютюнник** у поемі жодного разу не назва-

но. Позначається він тільки непрямо: **Начальник**, а далі — виключно займенником третьої особи однини: **він**. Поему, до речі, присвячено «Пам'яті Дарії Віконської», яка померла в 1945 р. [2, т. 1: 280], через 4 роки після її завершення, і до змісту твору відношення не має.

Найчастіший онім збірки — **Європа** (4 рази), далі йде **Рим** і **Марія** (по 3 рази). **Еллада** з'являється тільки раз, а Америки взагалі ще немає. І нічого американського: тільки раз згадується **Ніагара** та й то, коли йдеться про «регуляцію **Лабі**» [8: 360], тобто Ельби.

Важливим є те, що поет однозначно обирає для України шлях у Європу, а не Азію, але сумнівається в можливості його реалізації. Тим паче, що й сама Європа зараз не в кращому стані — розхристана і дезорганізована: «А понад збунтованим розтопом / Безформної речовини / Фосфоричним привидом **Європа** / Протинає дим височини» [8: 353]; «Ось підозрілим присмерком **Європи** / Обволіка останні вже горби» [8: 354]; «Тільки сурми Останнього Суду по димній **Європі** / Про-сурмлять свій — від краю до краю — розлючений клич» [8: 376]. Залишилася ще надія на Рим, хоч бачив поет: «відблиск **Риму** тускло догасає» [8: 383], але надія не згасла: «Правнуки заздрити будуть / Тим, що обличчя твого бачили помсту і гнів, / Готські навали твої, фаланги нових **Олександрів**, / **Цезарів** очі палкі, **Риму** воскреслого мідь» [8: 377]. І зрештою прийде час перемоги: «Повстане з пеплу **Троя українська** / Й повернеться **Еней** — козак моторний — / До **батьківщини** будувати **Рим**» [8: 382]. Надії залишаються й досі, хоч тоді замість Олександрів Македонських і Юліїв Цезарів прийшли Гітлери і Муссоліні. Має ж колись прийти й Еней! [Пор. 1: 21; 9: 3 — 4]. А Еллада — що Еллада? У пам'яті поета вона реально матеріалізувалася тільки як згадувана вже в ранніх збірках незнана нам «волинська **Навсікая** / **На Ікві**, в липні золотім»; «І ось навколо квітне тиша, / **Еллада**, сонце і весна» [8: 341].

Третій частотний онім збірки — ім'я **Марія**. Він уживається тільки в одному вірші, точніше — циклі з трьох невеликих віршів «Березіль». Під назвою вірша поет написав: «**Миколі Хвильовому**». Оксана Кухар слушно зазначила: «Твір побудовано як ремінісценцію до новели М. Хвильового «Арабески» [5: 39]. В «Арабесках» **Марія** згадується багаторазово, але найвпливовіша згадка, наведена шість разів, — це чотири називні речення, розташовані східцями, кожне з них в окремому рядку, як у віршах В. Маяковського:

«Ніч.

Весна.

Міст.

Марія» [10: 201].

Є. Маланюк теж користується подібним повторенням, але дає його лише тричі і, зрозуміло, у рядках: «*Знову март і Марія, і вечір*, — / *Десь далеко зітхала весна*», «*Марія. Март. За містом — мовчання*», «*Все злютувалось: ніч, Марія, март*» [8: 370]. З усталеного рефрену Хвильового зовсім зник міст, а ніч спочатку представлена як вечір. Найцікавіше ж те, що в трьох повторях Є. Маланюка (хоч це, на відміну від М. Хвильового, не зовсім повтори, бо кожен має свої особливості) замість весни з'являється конкретний март, дуже співзвучний з іменем Марія. І березіль, і март — знані українській мові назви нині усталеного березня, але саме цю назву Маланюк не любив. І тільки март супроводжує Марію у кожній її згадці поетом у цьому вірші.

Вважаємо доречним зупинитися на цьому питанні докладніше. Протягом усієї своєї творчості Євген Маланюк називав березень дво-яко — березіль або март, при цьому перша назва мала додатню, позитивну конотацію, а друга — від'ємну, негативну. У розглядуваному вірші ужиток обох назв означає, що поет до Марії ставиться негативно, а до Хвильового — позитивно. Пор. характерне зіставлення обох назв у вірші «Правесна», написаному в 1963 р.: «*Ти важко родишся. Не березіль, а март — / Весна передостання чи остання*» [8: 520]. А в тексті «...Березіль. Хмари мчаться отарою турів. / Яре сонце і мокрий нрд-вест... / Але раптом — тортури літератури / І слово — щоденний хрест» [7: 213]. Назва місяця надає подальшому текстові позитивного забарвлення. Причину такого розмежування двох назв одного місяця видно хоч би з такої фрази: «Маланюк залишився з Березнем, Тичина пішов із Жовтнем» [11: 129]. Саме в березні 1917 р. Україна стала фактично незалежною (юридичні проблеми були розв'язані пізніше). 17 березня 1917 р. у Києві було створено Центральну Раду, на чолі якої став Михайло Грушевський [3, т. 2: 500].

Спробуємо з'ясувати, що ж означає ім'я Марія у цьому вірші Маланюка. Цю Марію не варто пов'язувати з Марією, тим паче Антимарією «Земної Мадонни» та інших текстів поета. Йдеться про вжиток імені в одному вірші, що справді є ремінісценцією твору М. Хвильового, точніше — реакцією на його текст. Ми не буде-

мо заглиблюватися в те, що означає це ім'я у Хвильового. То вже зробила, як могла, О. Кухар. Додамо лише, що М. Хвильовий сам його (і його носія) умисне описав дуже нечітко. Та ще й додав: «Народився я (Сойрейль, припустім, бо для мене просвітянський реалізм — «к чорту» ...навіть у прізвищах, бо я його органічно «органонами» — не виношу)...» [10: 202]. У другій половині **Марія** зникає, щоб заступитися тимчасово **Пульхерією Іванівною Жохою**, а потім, уже назавжди, іменами **панна Мара** (з посиланням на Винниченка), **Бригіта** і, нарешті, **Маріям**. Останнє О. Кухар (ймовірно, М. Хвильовий теж) пов'язує з Марією. А в Маланюка у вірші «Березіль» **Марія** (інших імен немає) — кохана жінка, яку любить ліричний герой (а цей ліричний герой — і Маланюк, і Хвильовий) і яка поряд — в уяві, а в житті — не поряд: «*І повірив навів, що воскреснеш, / Мляво падав посмертний сніг*» [8: 370].

Ми констатували, що в перших п'яти збірках Євгена Маланюка, виданих у Європі, власні назви у кожній наступній збільшують свою кількість та уживаність на сторінці тексту. У «Владі» теж онімів немало, однак менше, ніж у «Персні Полікрата». У збірці «Влада» наявно 83 різні оніми, що вживаються 95 разів. У збірці — 51 сторінка. Отже, на сторінку припадає тільки 1,6 оніма у 1,9 ужитку. За розрядами вони шикуються так: антропоніми — 29 (34 вжитки), топоніми — 26 (33 вжитки), хрононіми — 11 (12 вжитків), теоніми — 10, ідеоніми — 4, хрематоніми — 3. Серед антропонімів більше українських — 20, з них 8 у присвятах та епіграфах, а серед топонімів більше іноземних (16).

Цікаво, що в цій збірці третє місце посідають хрононіми. Цифрове позначення подій, дата сама по собі не являє хрононіма [4: 111 — 113], але Маланюк іноді підбирає такі конструкції, що є явними хрононімами, вираженими цифровим способом: «*Безверхе дев'ятнадцяте століття / Безкрилим супокоем розплилось*»; «*аджеж fin de siècle / У сутінках переступив в Двадцять*» [8: 382]; «*І так прийшла Велика Косовиця: / Рік Чотирнадцятий — кінець і початок*» [8: 383]. **Велика Косовиця** — настільки своєрідне наймення Першої Світової війни, що поетові довелося назвати рік, тим паче що «**Рік Чотирнадцятий**» мав велике революційне значення і в Україні. У тексті: «*Перерубать шаблокою Походу / І дати Дев'ятнадцятому Року / Його легенди гідний епілог*» [8: 386]. Поряд з хрононімом **Похід** виступає хрононім

Дев'ятнадцятий Рік. Пор. на тій же сторінці: «*Рік Дев'ятнадцятий! Рік іспиту і кари*». І тут контекст робить цифру хрононімом. Але цей фрейм представлений у Маланюка не лише цифрами.

Релігійний хрононім для позначення кінця існування людства, окрім уже згаданого **Останнього Суду**, іменується ще **Страшним Судом**: «*Вирина довічна першина: / Зимне небо, синь Страшного Суду, / Апокаліптична тишина*» [8: 376]. Фактично функції хрононімів виконують і два вжиті поряд уславлені антропонім і топонім: «*Хто все зітхав — заснуть, втекти, / Сховатись за Мазену й Крути*» [8: 374]. Хрононімічний сенс може бути виражений і прикметником: «*Як рід дає ставних та пишновусих [...] / Післяполтавських ревних діячів*» [8: 382]. Прикметник **післяполтавські** (діячі) чітко й конкретно визначає час, водночас іменуючи його: після Полтави, після битви під Полтавою. Ще один цікавий хрононім: «*І ревуть з-поза гір батареї далекі, / І рокованим дійством бушує Театр*» [8: 379]. Тут — **Театр** означає війну, причому не Першу, а вже Другу Світову. Дата вірша — 10 березня 1940 р.

З десятка вжитих у збірці теонімів шість стосуються християнства і чотири — язичництва. До речі, головне ім'я християнства **Бог** уживається тільки один раз: «*Все визначає вічний Бог*» [8: 358]. Декілька разів це ім'я заступається займенниками **Він, Твій**, причому без попереднього вжитку прямої назви **Бог**: «*А Він з небес простре космічні руки / І над зухвальством сіє засів муки, / І смертю нам життя перетина*» [8: 360]; «*Вчини мене бичем Твоїм, / Ударом, вистрілом, набоем, / [...] / Твоїм бичем мене вчини, / Щоб басаманувати душі*» [8: 374]. Один раз названо й ім'я-епітет Бога: «*О, той жах нищительної честі — / Глянуть в вічні очі Судії*» [8: 376]. Згадується й бойовий помічник Бога архангел Михаїл за його релігійним позначенням (чи по-військовому: чином): «*На варті там — крилаті серафими / Й Архистратиг, опертий на мечі*» [8: 344]. Названо також переможеного ним ворога: «*І марно в безмір сфер / Крильми кігтястими ширяє Люцифер*» [8: 364]. Не оминув поет у цій збірці й свого улюбленого святого — **Юрія**: «*Ось: світлий Юрій над забитим гадом, / Над тим, що називалось «Петербург»*» [8: 357]. Різко негативно оцінюючи **Петербург**, бо на його будівництві загинуло багато українських козаків, Маланюк говорить, що заміна назви суті не змінює: «*Що Петроград і Ленінград, що кожне / Нове ім'я тому, що стало — гній? / Народжений з порожнього — порожній, / Осквернені*

простори — у вогні» [8: 357]. Що було — те було. Але 900 днів у кільці німецького вогню отой «гад» простояв і не був переможений. Історія з цим теж не може не рахуватися.

Язичницька теонімія в збірці представлена лише античною, конкретніше — грецькою. Тут поет нагадає читачеві юну музу ліричної поезії: «*Не поспіває строфа услід легкостопій **Евтерні***» [8: 339], древню пророчицю (вважають, що їх було декілька; можливо, це реальні особи): «*тиша / Все шамкотить **сибілою** беззубо*» [8: 375], богиню живої й неживої природи та місяця, сестру Аполлона **Артеміду**, причому в цікавій формі з префіксоїдом **пів**: «*Та не стомлюсь довіку пам'ятати / Блакитний день волинської землі, / Співучу **Ікву** в шумі водоспаду / [...] / І Вас, **пів-Артеміду**, **півнаяду***» [8: 342]. Як четвертий язичницький теонім (може, ліпше: язичницький топонім) розглядаємо назву **Елізій**, язичницький еллінський рай, де знаходилися праведні душі: «*Прислухайся: оцей нічний **Елізій** / Зітхає глибиною темних лон*» [8: 364]. За бажанням до групи теонімів можна було б віднести й **Одіссея** та **Навісікаю**. Але ж це персонажі Гомера, хоч обидва мають божественні корені. Так само й **Лот**, точніше — дружина Лота, теж фактично персонаж Біблії, хоч мав пряме відношення до Бога.

Поет оцінює оніми відповідно до оцінки їх носіїв. І якщо носії оцінюються низько, то їх наймення — теж, навіть своїм звучанням. Різко негативно оцінюючи міжвоєнну духовну порожнечу, Є. Маланюк пише й таке: «*Людський штамп. Ім'я з маленьких літер. / Марні числа. Числа без облич*» [8: 352]. Ці слова записані в 1932 році. Це пояснюється позицією поета: онім нерозривно пов'язаний з носієм, як його не міняй: Петербург — Петроград — Ленінград. А тепер все знову: Петербург! Зв'язок оніма з одиничним, чітко окресленим носієм робить його дуже важливим виразником цього носія, що сприяє виразовості онімів, підносить їх роль в ідіостилі автора. Називаючи певні речі, оніми вводять їх у художній текст і самі стають виразниками художності. Пор., наприклад, онім, що став порівнянням в орудному відмінку однини. Історична сутність імені значно посилює виразовість його порівняння: «*І заходить ніч. І тьма **Батисем** / Облягла непевний небосхил*» [8: 352]. Так само одним найменням-порівнянням створюється яскравий образ у поемі «Побачення». Але ім'я має зовсім інше — ніжне й меланхолійне — забарвлення. Замість кривавого завоєвника тут виступає чарівний композитор: «*І паніматка в тьмяно-*

му салоні / *Над клавішами згадувала Брамсом / Віденську молодість...*» [8: 381]. У збірці «Влада» онімія продовжує залишатися могутнім компонентом ідіостилю Євгена Маланюка.

Література

1. Гудков Д. Б. Прецедентное имя в мире текста / Д. Б. Гудков. — М., 1999.
2. Енциклопедія українознавства. Словникова частина : в 10 т. / [гол. ред. В. Кубійович. Перевидання в Україні]. — Львів, 1993 — 2000. — Т. 1—10.
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина : у 3 т. / Репринтне відтворення вид. 1949 р. — К., 1994 — 1995. — Т. 1—3.
4. Карпенко О. Ю. Структура хрононімічного фрейму // Записки з ономастики. — Одеса, 2008. — Вип. 11. — С. 111—118.
5. Кухар О. «...Март і Марія, і вечір» («Березіль» Є. Маланюка як поетичний відгук на «Арабески» М. Хвильового) // Слово і час. — 2003. — № 10. — С. 34—40.
6. Куценко Л. Упорядкування, передмова та примітки // Є. Маланюк. Невищерпальність : поезії, статті : для старшого шкільного віку. — [2-е вид.]. — К., 2001. — С. 5—24, 270—307.
7. Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране. — Братислава, Пряшів, Лондон, 1991. — 464 с.
8. Маланюк Є. Поезії. — Львів, 1992. — 680 с.
9. Павликова С. К. Русские и английские прецедентные высказывания: сравнительный анализ : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». — М., 2005. — 24 с.
10. Хвильовий М. Г. Сині етюди: новели, оповідання, етюди. — К., 1989. — 423 с.
11. Шарварок О. Дві долі — одна трагедія (Павло Тичина — Євген Маланюк: діалог без відстані, розмова через тлумачів). — К, 1993. — № 11. — С. 127—130.

Мельник А. И.

**СПЕЦИФИКА ОНИМИКОНА В СБОРНИКЕ Е. МАЛАНЮКА
«ВЛАДА»**

Мастерски выбирая и используя имена собственные, прежде всего антропонимы, Евгений Маланюк в своём сборнике стихов «Влада» (1951), как и в других, всегда ставит онимы в такой контекст, чтобы они максимально способствовали адекватности и художественности стихотворений, тем самым делая онимию важным компонентом своего идиостилья.

Ключевые слова: *онимия, идиостиль, Евгений Маланюк, «Влада».*

Melnyk A. I.

SPECIFIC CHARACTER OF ONYMICON IN E.MALANYUK'S COLLECTION «AUTHORITY»

Selecting and using proper names, especially anthroponyms, masterly, Eugene Malanyuk in his collection «Authority» (1951) as well as in the others, always puts onyms in such context where they add to the artistic character of the literary work, making proper names an important constituent of his individual style.

Key words: *proper names, individual style, Eugene Malanyuk, «Authority».*

УДК 811.161.2'23

М. Л. Микитин-Дружинець

МОТИВАЦІЙНА БАЗА СІМЕЙНО-РОДОВИХ ТА КОЛЕКТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПРІЗВИСК СТРИЙЩИНИ

У статті з'ясовується мотивація сімейно-родових та колективно-територіальних прізвиськ Прикарпаття. Сімейно-родові західноукраїнські імена походять від апелятивів, імен та прізвищ; колективно-територіальні неофіційні найменування характеризують осіб за специфікою їх діяльності, особливостями мовлення та етнічною приналежністю.

Ключові слова: мотивація, прізвисько, апелятив, родове прізвисько, територіальне прізвисько.

Неофіційні найменування є домінуючим елементом в антропонімічній системі кожного села. Вони обов'язково конотативні одиниці, тобто містять у собі емоційний компонент — негативний (найчастіше) чи позитивний (рідше). Прізвиська є індикаторами суспільної свідомості, оскільки репродукують міжколективні та міжособистісні стосунки, відображають реальні риси зовнішності, характеру носія або свідчать про ступінь родинних стосунків його з іншими членами сім'ї.

В українській ономастиці можна виділити три етапи, коли виникало зацікавлення прізвиськами. Перший етап — кінець XIX ст. (М. Сумцов, В. Ястребов та В. Охрїмович), другий період належить сімдесятим рокам XX ст. (М. Худаш, П. Чучка, І. Сухомлин, В. Чернецький) і останній етап — початок XXI ст. (С. Вербич, М. Лесюк, Б. Близнюк, М. Будз, Г. Бучко, О. Вербовецька, М. Наливайко, О. Антонюк, Н. Вренер, Р. Осташ).

Прізвисько, належачи до класу власних імен, на думку М. Дуйчак, виконує номінативно-ідентифікаційно-диференціальну функцію [4: 256].

Воно виразно мотивоване, підказується певною ситуацією і нагадує цю ситуацію постійно. Мотиви прізвиськової номінації зумовлені соціальними, географічними, ситуативними, фізичними та іншими чинниками [1: 7].

На сьогодні важливою залишається проблема класифікації прізвищ.

Г. А. Архипов поділяє прізвища за походженням на чотири групи: а) прізвища, дані рідними, родичами чи батьками, які служать другими іменами (найчастіше серед представників старшого покоління); б) прізвища, дані чужими людьми, які закріпилися за іменованими як неофіційні імена; в) тимчасові прізвища (найчастіше даються серед школярів); г) прізвища-табу (часто наявні серед молоді) [2: 159].

На думку З. П. Нікуліної, на основі семантичних відношень прізвища можна поділяти на три групи: 1) оцінно-характерні, які характеризують особу за якоюсь її індивідуальною ознакою; 2) генесіонімічні, що характеризують іменованого через вказівку на когось із родичів; 3) відпрізвищеві, які не характеризують, але лише називають іменованого [6: 123].

П. Т. Поротников виділяє три групи прізвищ: сімейно-родові, особисто-індивідуальні та колективно-територіальні. На його думку, частотність вживання прізвищ залежить від того, як ставиться до них їх носій, а ставлення людей до їхніх прізвищ регулюються встановленою традицією. Сімейно-родові прізвища сприймаються як жартівливі, особисто-індивідуальні як образливі, бо вони мають більше експресії і використовуються при найменуванні відсутніх осіб [8: 15–16].

Об'єктом нашого дослідження стали колективно-територіальні прізвища Стрийщини та сімейно-родові прізвища с. Ходовичі, Стрийського району, Львівської області.

Сімейно-родові прізвища, за твердженням П. Т. Поротникова, називають не тільки одну особу, але й представників всієї сім'ї чи роду (групи сімей, які знаходяться в родинних зв'язках). Зазвичай, це прізвища сімей, які мають одне прізвище. Відмінна особливість сімейних родових прізвищ — передача їх, як і прізвищ, у спадок від батька до сина, від діда до внука. Відповідно, такі прізвища не тільки виділяють особу, але й вводять її в загальний ряд представників окремої сім'ї чи роду. Сімейно-родові прізвища дуже стійкі, хоча використовуються рідше, ніж індивідуальні. Вони є більш номінативними. Процес виникнення сімейних прізвищ на основі індивідуальних можна спостерігати і в сучасних умовах: особисте прізвище-

ко, передаючись у спадок, перетворюється в сімейне, але рідко стає родовим [9: 151–152].

Дослідники Б. Близнюк та М. Будз виділяють два типи найменувань «вуличні назви» і «власне прізвиська» [3: 93]. М. Л. Худаш запропонував для сімейно-родових прізвиськ термін «прізвищева назва» [12: 100]. Удосконалюючись та стабілізуючись, частина «прізвищевих назв» при підтримці відповідних урядових актів перетворилася у прізвища, інша — продовжувала існувати тільки в усній традиції як неофіційні спадкові іменування поруч з прізвищами. За структурою і функцією вони близькі до прізвищ, але, на відміну від останніх, легко замінюються іншими, творять варіанти.

Р. Осташ стверджує, що термін «прізвисько» існує у мовленні і не має якогось емоційного відтінку, слово це нейтральне. Найчастіше воно поєднується з прикметником «вуличне» (прізвисько), рідше доводиться чути «родове», «родинне» (прізвисько). Словом «вуличне» підкреслюють те, що це прізвисько неофіційне, вживається на території одної вулиці і села [7: 408–409].

Родове прізвисько — додаткова неофіційна (друга) усталена назва певної сім'ї і окремої людини, що передається спадково принаймні на три покоління по віковій вертикалі, а також охоплює рідних і двоюрідних братів і сестер по віковій горизонталі. Якщо така назва стосується усіх членів роду, то вживається у множинній формі, якщо лише одного члена роду — то в однині. У ролі такого прізвиська виступає переважно індивідуальне вуличне прізвисько засновника чи засновниці нового роду. При називанні членів роду прізвисько вживається в різних мовленнєвих антропонімічних формулах. У передгір'ї Карпат найбільш поширеними є тричленні структури, які утворюються переважно від імені денотата плюс патронім чи матронім [5: 322]: Василь Митра Павлового, Федь Марусі Петришиної. У селі Ходовичі зустрічаються чотиричленні структури: Оксана Галі Петра Вітового.

Родинне прізвисько — неофіційна усталена назва кількох близьких між собою за походженням родів. Воно не обмежене віковою вертикаллю, хоч після четвертого покоління під впливом того, що суб'єкти називання, тобто оточуючі чужі люди, починають забувати деталі цих міжродових зв'язків, таке прізвисько має тенденцію звужувати сферу свого функціонування і зосереджуватися в основному

на називанні однієї-двох гілок родини, тобто одного-двох родів. Такі прізвиська І. Я. Франко називає «іменами дворищ», які він описує в старостві Стрийському [13: 410–426].

І. Сухомлин у статті «Українські прізвиська людей як власні родові назви» поділяє родові антропоніми на два класи: 1) прізвиська антропонімного походження (власноіменні утворення); 2) прізвиська неантропонімного походження (відапелятивні утворення) [11: 39–40].

Серед виявлених нами сімейно-родових прізвиस्क мешканців села Ходовичі виділяємо наступні групи:

І. Відапелятивні утворення:

1) прізвиська, що характеризують особу за специфікою діяльності — професією, службовим становищем, хобі, місцем роботи, вчинками, іншими діями — *Хрестикові* (у родині жінки дуже добре вишивали «хрестиком»), *Вім* (дід був колись у селі війтом), *Диригентові* (дід був диригентом церковного хору), *Капітанові* (прадід любив косити сіно, коли косили гуртом, він виривався вперед, а йому примовляли: «пішов капітан наперед, а військо за ним»), *Кушнірові* (прадід був кушніром), *Старовітові* (прадід був у селі війтом; діти старого війта), *Столерчині* (дід був столяром), *Шевчуки* (прадід був шевцем), *Шефові* (в армії батько був шефповаром); *Ковальові* (прадід був ковалем), *Головишині* (баба була головою сільради);

2) прізвиська, що інформують про особливості мовлення особи — *Солодкі* (самі члени родини говорили про себе, що всі вони «солоденькі»), *Прошувас* (у своєму мовленні використовують дуже часто «прошу вас»);

3) прізвиська, що інформують про зовнішній вигляд особи — *Вусатого* (прадід мав великі вуса), *Грубого* (прадід мав велику вагу тіла, був товстим, «грубим» (діал.)), *Сивачки* (дід і баба були сиві, «аж білі»).

ІІ. Власноіменні утворення.

Серед сімейно-родових прізвиस्क виділилася група антропонімів, що утворилися від прізвищ та власних імен.

1. Прізвиська, що походять від власних імен людей:

1) від власного імені діда, прадіда — за допомогою додавання до основи суфіксів: *Матійові* (прадід Матій + -ов- + -і), *Грицикові* (Гриць + -ик- + -ов- + -і), *Базьові* (Василь → Базьо + -ов- + -і), *Трофимові* (дід Трофим + -ов- + -і), *Альошові* (дід Олексій); *Іванчикові* (дід Іван + -чик- + -ов- + -і);

2) від власного імені матері — *Палагнині* (Палагна + суфікс -ин- + -і); *Василишині* (Василиха + суфікс -ин- + -і); *Марухині* (Маруха + суфікс -ин- + -і).

3) від власного імені (варіанта імені) баби, прабаби — за допомогою додавання до основи імені (до варіанта імені) суфікса -ин: *Маринині* (баба Марія → Марина), *Нащині* (баба Анастасія — Настя), *Павлінині* (баба — Павліна) та суфікса -ов: *Сеньові* (баба Ксенія → [К]сен [ія] + -ьові).

2. Прізвиська, які походять від прізвищ людей:

1) утворені додаванням до основи суфіксів — *Грибашко* (Гриб + -аш- + -к- + -о), *Климчишині* (Клим [ко] + -ч- + -иш- + -ин- + -і), *Ключикові* (Ключ [ик] + -ов- + -і), *Кубаришині* (Кубар [а] + -иш- + -ин- + -і), *Шабашкіні* (Шаба [н] + -ш- + -к- + -ін- + -і);

2) утворені за допомогою «усічення» основи — *Щурі* (Щур [ко] + -і);

3) утворені за допомогою метатези — *Круті* (Куртий).

3. Прізвиська, які походять від імені та прізвища:

Шабаниколи (прізвище Шабан + ім'я М(н)икола).

Зустрічається прізвисько, утворене від апелятива та власного імені: *Гоцмаринчині* (гоц — у значенні дуже швидка, енергійна жінка); *Маринчині* — ім'я Марина + суфікси -ч- + -ин-).

До колективно-територіальних прізвиськ відносяться прізвиська цілих груп людей, які об'єднані не родовими спорідненостями, а територіально. У таких прізвиськах часто міститься інформація про мешканців всього села [9: 154]. Серед колективно-територіальних прізвиськ виділяємо неофіційні найменування, що характеризують осіб за специфікою їх діяльності, особливостями мовлення та етнічною приналежністю людей, які колись проживали в селі.

Колективно-територіальні прізвиська людей декількох сіл Стрийщини: *с. Братківці* — *Кошики* (здавна люди села займалися плетінням кошиків); *с. Верчани* — *Червоне село*, *Червоні*, *Комуністи* (колись у селі жило багато комуністів); *с. Гніздичів* — *Китайці* (у цьому невеликому за розмірами селі живе багато людей, «як у Китаї»), *с. Добряни* — *Фляки* («фляки» — свинячі або телячі тельбухи, порізані на шматочки і зварені в пшоняній каші [10: Т. 10, 610], мешканці села, на думку жителів села, харчувалися такою їжею), *с. Загірне* — *Німецьке село*, *Німці*, *Гусяче село*, *Гуси*, частіше *Гензедорф* (з німецької — Gänse Dorf

(гусяче село) колишні власники цього села займалися птахівництвом, зокрема розводили гусей), *с. Йосиповичі — Кваки* (село розташоване з одного боку біля лісу, з іншого — біля боліт, тому завжди чується квакання жаб; «кваки» від квакати), *с. Кути — Кавчі — Кут, Кацюрюки* (у селі люди займалися птахівництвом, а найбільше розводили качок; на качок говорять [кăч'ета], [кăц'ета], тому дорослі качки — качури, а малі — качурики), *с. Лисятичі — Пацетники* (люди в цьому селі займалися тваринництвом, розводили свиней і возили їх на продаж; на малих поросят говорять [пац'ета], а ті, хто їх розводить — пацетники), *с. Луги — Ходовицький Луг* (с. Ходовичі здавна лежало на правому березі ріки Стрий. Ще з XVI ст. часті розливи ріки розділили село на дві частини: по правий берег знаходиться с.Ходовичі, а лівий берег від часу повені носить назву Ходовицький Луг), *с. Підгірці — Кошики* (на базар весною і літом люди возять продавати полуниці у кошиках), *с. Дуліби — Мішки* (до Стрия на базар люди ходили торгувати з мішками) та *Бздирки* (рибалки з села ловили, зазвичай, мілку рибу, яку в народі називають «бздиркою»), *с. Піщани — Татари, Татарське село* (колись село захопили татари і довгий час жили в ньому), *с. П'ятничани — Мокляки* (село розташоване таким чином, що після дощів туди стікає вода і там завжди мокро, а люди, що там проживають, — мокряки), *с. Стриганці — Сестрички* (жінки звертаються одна до одної «сестричко») та *Патюки* (люди збирали гриби, які в народі називають «патюки», літературного відповідника не знайдено), *села Угерсько та Яблунівка — Маляри* (села розташовані близько одне від одного, а с. Угерсько заснували та проживали в ньому угорці, яких називають мадярами), *с. Ходовичі — Шутрованці* (у селі був заснований гравійний кар'єр, на якому добували «шутер» (діал.) — щебінь (літ.), «шутрований» — посипаний щебенем [10: Т.11, 568]; це перше село, дороги в якому були засипані щебенем) та *Цигани* (через село проходить залізниця, а після Стрия перша зупинка була у Ходовичах, тому цигани, які їздили по селах та просили грошей і харчі, найперше зупинялися в цьому селі).

В основному сімейно-родові прізвиська с. Ходовичі, Стрийського району, Львівської області антропонімного утворення (походять від імен, прізвищ), колективно-територіальні прізвиська Стрийщини переважно характеризують осіб за специфікою їх діяльності.

Таким чином, дослідження неофіційної антропонімії становить великий науковий інтерес, оскільки прізвиська, зокрема сімейно-родові, колективно-територіальні, фіксують інформацію про світогляд, характер певного народу та сприяють глибшому пізнанню розвитку його мови.

Література

1. Антонюк О. В. Мотиви прізвиськової номінації с.Калиново Костянтинівського р-ну Донецької обл. // Питання сучасної ономастики. — Дніпропетровськ, 1997.
2. Архипов Г. А. Прозвища жителей деревни Средние Юри // Ономастика Поволжья. — Уфа, 1973. — Вып.3.
3. Близнюк Б., Будз М. Сучасні гуцульські прізвиська // Наукові записки. — Кіровоград, 2001. — Вип.37.
4. Дуйчак М. Прізвиська та їх мотивованість // Проблеми сучасної археології. — К., 1994.
5. Ліщинська Г. Сучасні прізвиська на Покутті // Наукові записки. — Кіровоград, 2001. — Вип.37.
6. Никулина З. П. О специфике индивидуальных прозвищ разных возрастных групп (на материале отфамильных местных прозвищ) // Проблемы лексикологии, фразеологии и лексикографии сибирских говоров. — Красноярск, 1975.
7. Осташ Р. Из життя сучасних українських прізвиськ // Наукові записки. — Кіровоград, 2001. — Вип.37.
8. Поротников П. Т. Антропонимия замкнутой территории (на материале говоров Талицкого района Свердловской области) // Автореф. дис. — Казань, 1972.
9. Поротников П. Т. Групповые и индивидуальные прозвища в говорах Талицкого района Свердловской области // Антропонимика. — М., 1970.
10. Словник української мови: В 11-и т. — К., 1970–1980. — Т.11.
11. Сухомлин І. Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви // Говори і ономастика Наддніпрянщини. — Дніпропетровськ, 1970.
12. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. — К., 1977.
13. Франко І. Я. Причини до української ономастики // Зібрання творів у 50-и т. — К., 1982. — Т.36.

Микитин-Дружинец М. Л.

МОТИВАЦИОННАЯ БАЗА СЕМЕЙНО-РОДОВЫХ И КОЛЛЕКТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ПРОЗВИЩ СТРИЙЩИНЫ

В статье объясняется мотивация семейно-родовых и коллективно-территориальных прозвищ Прикарпаття. Семейно-родовые западно-украинские онимы происходят от апеллятивов, имён и прозвищ; коллективно-территориальные неофициальные наименования характеризуют лиц на основании специфической деятельности, речевых особенностей и этнической принадлежности.

Ключевые слова: *мотивация, прозвище, апеллятив, родовое прозвище, территориальное прозвище.*

Mykytyn-Druzhinets M. L.

MOTIVATION BASIS OF FAMILY-GENERIC AND COLLECTIVE-TERRITORIAL NICKNAMES OF SRTYISCHINA REGION

This article deals with the motivation of family-generic and collective-territorial nicknames of Subcarpathia. The West Ukrainian family-generic onyms are derived from appellatives, names and surnames; collective-territorial non-official nominations characterize people according to their specific occupation, their speech activity peculiarities and their ethnic belonging.

Key words: *motivation, nickname, nomination, generic nickname, territorial nickname.*

УДК 811.161.2'373.2:821

О. Ф. Немировська

БЕЗОНІМНІ НОМІНАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ (на матеріалі прози О. Ю. Кобилянської)

У статті проаналізовано особливості функціонування і стилістичну роль безонімних номінацій у прозі О. Ю. Кобилянської. з'ясовано їхню роль у побудові сюжету і розкритті авторської концепції.

Ключові слова: *онімна лексика, власна назва, безонімні номінації, система номінацій.*

У структурній організації художнього тексту (ХТ) система номінацій, що є своєрідним каркасом будь-якого літературного твору, «найважливішим, якщо не основним аспектом тексту» [4:61], відіграє особливу специфічну роль; її аналіз на лінгвістичному рівні сприяє глибинному розумінню ідейно-художніх настанов автора. Передусім це номінації персонажів — онімні і безонімні, що є виразними, місткими стилістемами художнього контексту. І якщо літературно-художня антропонімія сьогодні є об'єктом прискіпливого вивчення, власні імена (ВІ) досліджуються у багатьох ракурсах, то питання ролі і функціонування безонімних номінацій (БН) і досі знаходиться на периферії досліджень, хоча, як свідчать поодинокі фрагментарні розвідки у цьому напрямі (Н. Д. Арутюнова, М. О. Богатирьова, Є. М. Вольф, В. Г. Гак, В. О. Ковтунова, Ю. І. Левін, І. Я. Нестеренко, М. Е. Рут), БН є змістовним, стилістично значущим елементом номінаційного ряду (НР) будь-якого персонажу у будь-якому ХТ, засобом підвищеного семантичного навантаження [5:98]. Вищезазначене зумовлює **актуальність** представленої розвідки.

Отже, **предметом** нашого дослідження є функціонально-стилістична роль БН, **об'єктом** — БН у прозі О. Ю. Кобилянської, для якої зазначений прийом номінації є улюбленим і який авторка використовує широко й різнопланово. **Матеріалом** розвідки послужили прозові твори письменниці, що увійшли до тритомного видання її творів [8], а також її останній роман «Апостол черні» [7].

У контексті творчості О. Кобилянської, поряд із власними назвами (ВН), БН є одним з найпоширеніших і яскравих, з т. з. стилізації оповіді, засобом номінації. Майже в усіх її творах ми зустрічаємо цей художньо-образний прийом, що виконує функцію ідентифікації, а також своєрідної індивідуалізації [1:327]. Причому БН письменниці уживає не лише стосовно другорядних та епізодичних персонажів — в окремих випадках неназваними залишаються і персонажі головні.

Так, уже в першому творі — повісті «Людина» — авторка змальовує образи персонажів, що домінуються безонімним засобом. Здебільшого це персонажі епізодичні або такі, що лише згадуються: *мій чоловік* [8:1:93]; *його любка (була се жидівка)* [8:1:97]; *новий властитель* [8:1:100]; *старший син учителев* [8:1:113]; *донька якогось багатого броварника* [8:1:118]; *одна груба економка* [8:1:118]; *надлісничий* [8:1:112], а також збірні множинні форми: *висушені тверезі професори* [8:1:68]; *старі вчителі з синами* [8:1:112]; *газди та газдині* [8:1:116]; *надлісничі; вчителі* [8:1:117]. Зазначені персонажі іменуються узагальнено, без конкретизації й лексичного оточення.

Окремі персонажі мають свої НР, до складу яких входять словосполучення та різні за обсягом описові конструкції. Отже, перед нами випадки непрямої номінації [10:3]: **доктор** — лікар; лікар і приятель родини Ляуфлерів; пан доктор; любий доктор; любчик; старий чоловік; одинокий мій потішителю; лихий оборонець правди [8:1:78–84]; **один старий майор** — майор; старий майор; один з товаришів [8:1:78–79]; **якийсь податковий урядник** — «податківець»; контролер; товариш [8:1:78–79]; **найстарша сестра** — її найстарша сестра; найстарша; перша [8:1:83]; **пані надлісничка** — пані фештерка; жінка тамошнього надлісничого [8:1:109–112]; **пані докторова** — інша з товаришок [8:1:70]; **учителька** — пані професорка [8:1:105, 110]; **його мати, худа, костиста особа** — вдовиця [8:1:113]; **молодий пастух** — співак [8:1:116]; **барон в сусідньому селі** — пан барон з П; **Фельсів барон** [8:1:102, 113, 117]; **зять** (пані радникової) — її муж; той її швагер; старий, однак багатий кавалер [8:1:97]; **панич пана професора і пані професорки** — не той молодший, а старший, той, що дивиться зизом; старший [8:1:111]; **доньки** — доньки ц. к. радника лісового; чотири доньки й один син; сестри; небоги; дівчиська [8:1:69, 76, 78].

У повісті застосовуються також безонімні номінаційні масиви (БНМ); вони уживаються при описі приїзду гостей: « — *Хто ж прибув?* — **Сестра якась померлої фештерки, тої першої, бачите, її мати;**

донька фештерового брата жінки; молодий пан фештер з гарними кіньми та сивим капелюхом, що минувшої неділі був у нас. Все забуваю, яке його ім'я. Моя голова стара. Якесь дуже панство з міста, що то її пан від людей податки збирає, та й докупи кладе; якийсь цісарський син, ба-чите, шаблю носить» [8:1:110].

У наведеному уривку цікаво описується *Фельс*, наречений *Олени*, імені якого *стара Катря* не пам'ятає. Цей каскад БН природно звучить у мові старої жінки, що розповідає про святковий приїзд гостей. Так само природно виглядає наступний БНМ у мові цього ж персонажа: «...і була б забула вам сказати, що *панич пана професора і пані професорки теж приїхали. Не той молодший, а старший, той, що дивиться зизом (...)* Син нашого дяка оповідав одного разу, що *якийсь так багато вчився, що аж здурів. Той старший, знаєте, той дуже крутиться коло чорнявої панни нашого панотця*» [8:1:111].

У наступному контексті зустрічаємо цікавий образний номінаційний малюнок: «Того самого дня по обіді зійшлися гості, запрошені *Оленою і її родичами: старі вчителі з синами, надлісничий, священник із родиною і молодий Фельс*» [8:1:112]. Уживання *ВІ Фельс* на фоні БН утворює опозицію до периферійних персонажів, підкреслює значущість героя у побудові сюжету.

Окремі БН утворюють яскраві конотації, слугуючи засобами авторської концепції персонажів. Так, збірна множинна БН *висушені тверезі професори* у роздумах *пані радникової* створює опозицію до персонажів — *пані радникової* та її сина — *Германа-Євгена-Сидора*. Означення *висушені, тверезі*, порівняння *наче мумії* підкреслюють ставлення до них зарозумілої жінки *радника* та її сина і висвітлюють їхню обмеженість, нецтво, недолекоглядність: «Однак *висушені тверезі професори (вона їх ненавиділа), котрі з пожевклими шоками, наче мумії (...)* молодості, мабуть, зовсім не розуміли, вони не могли його зрозуміти» [8:1:68].

Та найбільшу образність і узагальненість містить НР *пані радникової*, матері *Олени Ляуфлер*. Письменниця мовби навмисне залишає цей персонаж без *ВІ*, підкреслюючи типовість і тогочасну повсюдність таких паній, що були жінками урядників, професорів, військових, а самі по собі були ніким. Номінація в числі інших мовних засобів поступово вимальовує образ і характер *пані радникової* з її обмеженістю, недалекоглядністю, що стає на заваді щастю своєї

доньки, силуючи її до заміжжя в ім'я добробуту родини. Причому самі номінації начебто позбавлені експресії, мають стишене звучання, і лише у відповідних контекстах набувають конотативного забарвлення в мові різних персонажів і автора. Наведемо НР і окремі контексти: *жінка*; *добра жєницина* [8:1:67]; *пані радникова*; *бідна жєницина* [8:1:69]; *ласкава пані радникова* [8:1:70]; *мама* [8:1:71]; *вона (радникова)* [8:1:73]; *твоя мати* [8:1:77]; *свєкруха* [8:1:97]; *стара нєнька*; *радникова, та колишня гарна й горда жєницина* [8:1:101]; *та прибита жінка* [8:1:117].

«*Добра жєницина, котра так само обожнювала одинака, вірила сміливому віщуванню свого мужа*» [8:1:67]. «*Наче іскри вогняні, сипалися слова з уст дівочих і падали важкими ударами на бідну жєницину*» [8:1:69]. «*Ще мовчала Олена. Ще не мала відваги поділитись із старою нєнькою й обома сестрами найновішою вісткою*» [8:1:101]. «*Радникова, та колишня гарна і горда жєницина, змінилась. Ледве можна було її пізнати*» [8:1:101]. «*Давня зарозуміість, що мовби давно завмерла, віджила тепер наново в тій прибитій жінці*» [8:1:117]. Наведені контексти демонструють поступове ретельне змалювання авторкою характеру персонажа. Особливої уваги також заслуговує номінаційне словосполучення *бідна жєницина*, що створює опозицію як до *ВІ Олена*, так і до образу головної героїні взагалі. Мати не може зрозуміти розмов і прагнєнь доньки, боїться їх, і тому авторка вводить у контекст відповідне словосполучення, ніби співчуваючи їй. Але номінація *бідна жєницина* у контексті набуває яскравого іронічного забарвлення.

Отже, навмисне залишаючи неназваним персонаж далеко не епізодичний, не периферійний, О. Кобилянська тим самим створює рельєфне протиставлення між *панею радниковою* та її донькою, зосереджуючи увагу на головній героїні твору *Олені*, її померлому коханому *Стефані Лєвичі* та на нареченому *Фельсі*. Взагалі усі другорядні персонажі повісті мають *ВІ*, в т. ч. і чоловік *пані радникової*, і її улюблений син, і молодші доньки, і *БН*, таким чином, утворює своєрідний фокус, що зосереджує увагу читача на типових і узагальнюючих рисах зарозумілої, обмеженої жінки, яких було досить багато в тогочасному суспільстві. Відсутність *ВІ* у номінації особи в ХТ «позбавляє персонаж найважливішої зовнішньої ознаки. Об'єкт виступає узагальненим носієм тієї чи іншої ознаки людини взагалі (...) та за умови відповідного змісту тексту є своєрідним символом» [5:88].

Повість «Царівна» містить досить багато БН, що зумовлене обставинами життя головної героїні. Окремі персонажі теж іменуються абстрактно, а деякі також мають НР. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують два персонажа — *бабуня* (Наталки) і *румунка* (Наталчина комірниця). НП *бабуні* містить експресивну забарвленість, зумовлену спогадами *Наталки*, що тужить за померлою ріднею: *дорога бабуня* [8:1:123]; *бабуня*; *моя дорога бабуня*; *бабусенька*; *бабусенько моя золота* [8:1:124]; *бабусенько моя дорога* [8:1:128]; *бабусенько моя золота, щира, вірна* [8:1:221]. БН уживаються в мові автора, що веде оповідь від імені головної героїні. Отже, закономірним є уживання лексем з відповідною семантикою, суфіксів пестливості. Все це в сукупності передає настрій *Наталки*, її душевний стан і ставлення до *бабуні*. Тим більшим дисонансом звучить номінація *та* «*проста баба з міщанськими манерами*» [8:1:142], що її *Наталка* цитує, наводячи слова *Лени*. В контексті мова йде про залишені *Наталці* пам'ятки, на які зазирає *Лена*. Контекст висвітлює ставлення двох сестер до померлої *бабуні*, водночас висвітлюючи їхні характери і життєву позицію.

«— *Мама каже, що тобі лишилися по бабуні срібні ложечки, і що я мушу також мати якусь пам'ятку по бабуні, як ти, бо я так само її внучка!*

Я усміхнулася. Скільки разів приходилося мені чути, що та «проста баба з міщанськими манерами» не була «жодною бабунею» і що її лише соромилися! А нараз така зміна в поглядах!» [8:1:142].

Безіменний персонаж *румунка* протягом 17 сторінок повісті [8:1:314–321] в усьому протиставляється *Наталці* — і в життєвій позиції, і в інтелектуальному та духовному рівні, і в обставинах життя. Перше введення компонентів НР є нібито нейтральним: «... *незадовго по тім відімкнулися двері моєї кімнати, та увійшла моя комірниця. Це була румунка, молода, маюча, бездітна жінка, що спровадилася з своїм мужем, інженером при залізниці, на якийсь час до Буковини*» [8:1:314].

Подальша оповідь розкриває характер, суть, смаки і уподобання персонажа — *румунка* нудиться своїм перебуванням на чужині, скаржиться на свого чоловіка, що весь час перебуває «в дорозі», а «*вдома він майже гість*» [8:1:315], не знає, чим себе зайняти: «*Часом гафтую, деколи печу сама тістечка (...) п'ю чорну каву, виходжу на прохід, переглядаю журнали (...) що ж маю робити?»* [8:1:315].

Через 3 сторінки авторка вибудовує контрастну опозицію *Наталка* — *румунка* стосовно їхнього поняття про жіноче щастя (у *Наталки* — незалежність, улюблена справа, у *румунки* — вигідне заміжжя): «Тут звернулася живо до Орядина і Оксани і заявила їм, що з поворотом до Румунії забере мене з собою (...) — Вона віддасться там, пане Орядин! Я вишукаю їй там якусь партію, якого гарного боярина, і той виб'є їй всі книжки з голови. Хто ж бо бачив щось подібне, щоб дівчина сиділа як писар при столі? фе!» [8:1:318].

Далі О. Кобилянська продовжує нищівну характеристику «героїні»: «Я не можу казати, що не люблю мужчин, коли люблю їх. Не можу говорити, що не люблю товариства, коли люблю його. Не можу казати, що монаше життя — мій ідеал, коли таким не є. Не можу казати, що писання, хоч би одного листа, ущасливило мене (...) — Ви справжня жінка, наскрізь «жінка»! — замітив з тонкою іронією Орядин!» [8:1:319]. Самохарактеристика *румунки*, перелік її життєвих уподобань, двократний повтор лексеми *жінка* в мові Орядина з іронічним відтінком вимальовують узагальнений образ обмеженої, зарозумілої, самозакоханої істоти, що дбає в житті лише про комфорт, і БН є закономірною і природною. Нищівну характеристику через 10 сторінок довершують слова старої служниці Домни довершують: « — Вже що вона з тими паничами за верески виправляє, що аж страх! (...) Я вже постарілася, а чогось такого не виділа. Грає в карти, в якісь «фанти», а курить, а п'є чорну каву, що аж гидко. Мабуть, і від неї стала чорна, мов нечистий» [8:1:329].

Закономірним є також уживання БН стосовно оточення *румунки*, її найближчих родичів, що згадуються в оповіді. Це її муж, інженер, при залізниці [8:1:314], та його брат, якого *румунка* має на думці заручити з *Наталкою*. В контексті постає чергова опозиція: *Наталка* — *румунка* та її оточення: «... у нас пробував недовгий час **брат мого мужа, молодий, живий, прегарний мужчина** (...) Я оповіла йому про неї, а він і наперся іти до неї. І що ви думаєте? Ви думаєте, що вона була мені за те вдячна, що я дала їй можливість познайомитися з **нежонатим і маючим чоловіком?**» [8:1:327]. Наступний контекст (опис візиту брата *румунки* до *Наталки*) підсилює зазначену опозицію, а також висвітлює його зарозумілість і зневажливе ставлення до дівчини, що сама заробляє свій хліб і високо цінить власну незалежність: «Що собі та компаньйонка думає властиво? — вигукував він. — Що може по неї при-

йде хтось? Що з нею оженився хтось? З такою, що жила досі з примх великих дам?» [8:1:327].

Отже, за допомогою БН О. Кобилянська створює яскравий контраст, зосереджуючи всю увагу на *Наталіці*, відверто симпатизуючи їй, захоплюючись її мужністю, цілеспрямованістю, незламністю. ВІ персонажам-*румунам*, відповідно до принципу смислової економії [2:77], просто не потрібні — вони б лише переобтяжували контекст, позбавили б оповідь узагальнення, типізації.

Закономірною є повна відсутність ВІ персонажів у невеликих за обсягом оповіданнях. Так, у новелі «Природа» БН зумовлені сюжетом — твір присвячено змалюванню оточуючої дійсності. На тлі чіткої локалізації місця дії (*дикі Карпати* [8:1:378]), при уживанні фонових онімів (*Толстой, Шевченко* [8:1:375]), агоніма *Дмитро* [8:1:386], головні, другорядні і тільки згадувані персонажі — *дівчина*, її товариш — *молодий гуцул, батько, мати, бабка по батькові, побережник, панотець, родичі* — не мають ВІ. Авторка створює за допомогою БН узагальнені, збірні образи гуцулів, що є синами і доньками величної західноукраїнської природи, головного дійового персонажа новели; вони живуть у тісному з'єднанні з нею.

За допомогою БН письменниця змальовує яскраві самотні образи, типізуючи, вихоплюючи найсуттєвіше. Такими є персонажі оповідань «Жебрачка», «Аристократка», «У св. Івана», «Impromptu phantasie», «Покора», «Під голим небом», «Час», «Мужик», «Мати божа», «Битва», «За готар», «Ідеї», «Балаканка про руську жінку», «Думи старика», «Старі батьки», «Юда». Причому БН персонажів уживаються здебільшого на тлі чіткої локалізації місця дії: *один з найкращих, найдикіших карпатських красвидів* — якась жебрачка («Жебрачка»); *старий православний монастир св. Івана в Сучаві на Буковині* — дяк, худий, як смерть; *бородатий чернець; згорблений сліпий лірник; дев'ятилітнє сільське дівчатко; бабуна* («У св. Івана»); *буковинські Карпати; Кімполунзький повіт; Руська Молдавиця* — *один із прибулих; наставник; машиніст; майстер до пил; майстер від трачки; один робітник, котрого звали «Клевета»; одна молода жінка* («Битва»); *гори Карпати* — *стара жінка-мужичка, вдовиця, лелічка, стара; один жовнір; його мати; найстарший син* («Час»); *село Д.; Галіція* — *старенький панотець; чужинець; чоловік; двоє газдів, один молодий, а другий старий; вартівник; один чоловік; одна жінка; дід* («За готар»).

Наведені приклади свідчать про створення авторкою виразних опозицій ВН — БН.

З метою створення контрастних протиставлень О. Кобилянська використовує різні мовні засоби, які, сполучаючись в одному контексті, набувають яскравих конотацій. Так, у новелі «Аристократка» хоронім *Росія*, звідки походить безіменна героїня, *аристократка* за духом і способом життя, протиставляється локалізуючому словосполученню *та місцевість*, описовій конструкції *одне мале убоге село* [8:1:403], де ця мужня жінка, *последня гордої родини*, прожила більшу частину свого життя. Майстерне, яскраве узагальнення створюється також у нарисі «Impromtu phantasie» за допомогою описової конструкції *якийсь стародавній історичний монастир*, у мелодію дзвонів якого вслухується *головна героїня*, також безіменна [8:1:426].

Виразні асоціації-паралелі утворюють у контексті оповідання «Мати божа» словосполучення *матір божа з маленьким Ісусом* і БН *двоє сиротят; вмираючий погорджуваний п'яниця; та напівбожевільна; та робітниця з фабрики; та старенька вдовиця; тота чужа, уникана, упавша жінка* [8:1:434–435]. Зазначені БН у контексті утворюють чітку градацію — наростання експресії відбувається з кожним введенням нової БН у контекст, коли *мати божа* пригадує співрозмовниці її милосердні вчинки щодо страждених, покинутих, самотніх бідняків.

Яскраві контрасти утворюють в окремих творах антропоніми і БН: *Іллінка* — стара жінка, її *мати* («Час»); *Петро, Докійка* — *жид* («Банк рустикальний»); *Ернест Ріттер, Софія Добрянвич* — *мати; батько; та стара зизоока жидівка; листоноша; пані презесова; той мастодонт; той москаль* («Він і вона»); *Wanda, Jadwiga* — головний герой, що має лише прізвисько (*Гейне*); *офіцер; жовнір* («Мужик»); *Василь* і *Докія Чоп'як* — *газди і газдині* («Земля»); *Магдалена, Настуська* — *чужинець; панотець; двоє газдів; вартівник; один чоловік; одна жінка* («За готар»); *Войцех; Цецилія* — *жінка; дівчата; молодший син; пан* («Віщуни»); *Константин* — *пан; тато; син; жінка* (Старі батьки»); *Николай; бадьо Георгі; Аглая* — *мати; батько; наймичка; жінка* («Місяць»); *Анна Яхнович* — її *чоловік, панотець; діти Анни* — *Осип; Іван; Василь; Андруша; Лідія; Олена; Марія; Зоня* — *мала померла донька; Лідія; Олена* — *зять Анни, чоловік покійної Марії; Олекса* — *чужинець-артист* («Ніоба»); *Андрій* — *батько на прізвисько Юда; жінка; невістка; ворожі солдати* («Юда»). Наведені приклади демонструють яскраву номінаційну опо-

зицію, що уживається з різною стилістичною настановою: 1) створення узагальнених образів представників народу («Час», «Старі батьки», «Місяць», «Юда»); 2) контрастне протиставлення: народ — панівна аристократична верхівка + визискувачі «меншого рангу» («Банк рустикальний»), а також українська інтелігенція — польські аристократи («Мужик»); 3) виокремлення кращих рис окремих представників народу на тлі байдужості, бездушності темної селянської маси («За готар»); 4) утворення конотативної експресії шляхом підкреслення позитивних, шляхетних рис як поіменованих персонажів, так і безіменних («Земля», «Ніоба»); 5) сюжетне протиставлення персонажів («Він і вона»).

Завдяки цим опозиціям обидва типи номінацій перетворюються на яскравий художньо-стилістичний прийом. Так, контрастне протиставлення народу і панівної верхівки (в т. ч. і за національною ознакою) відбувається в оповіданні «Мужик» за допомогою написання ВІ польських аристократок латинськими літерами, що чітко виокремлює опозицію між ними та безіменними персонажами-українцями; уживання ВІ *Магдалена* («За готар») утворює яскраві асоціації-паралелі з євангельською ученицею Христа, висвітлюючи її кращі риси порівняно з бездушною селянською юрбою. ВІ *Андрій* на тлі численних БН («Юда») виокремлює персонаж, що лише згадується у роздумах безіменного *батька*-селянина, який сам себе називає *Юдою* у зв'язку з загибеллю *Андрія* з його вини.

Аналогічний прийом О. Кобилянська використовує і в нарисі «Віщуни», уживаючи низку БН персонажів — членів родини старого побережника *Войцеха* — *жінка; дівчата; молодший син*. Ім'я має лише молодша донька — *Цецилія*, улюблениця батька, та й сам *батько*. Навіть при першому введенні ВІ у контекст авторка протиставляє *Цецилію* та її безіменних родичів, підкреслюючи тим самим її незвичність, особливе становище в родині: «*Вдома все застає по-звичайному. Жінка вітає потоком запитань, дівчата ждуть, усміхаючись мовчки, скромних подарунків; молодший син позирає так само за таким же — тільки мала Цецилія, наймолодша його дитина, дивиться своїми синіми оченятами допитливо в обличчя старого батька*» [8:2:594]. Опозиція, що лежить в основі сюжету, міститься не тільки у засобах номінації — саме *малу Цецилію* родина по смерті батька віддає у найми, і сама вона в найкоротшім часі піде з життя услід за татом [8:2:601–602].

У повісті «Земля» О. Кобилянська вибудовує яскраву опозицію ВН — множинні БН + топонім *Молдава* : **Василь** і **Докія Чоп'як** — ті *газди* та *газдині*, які, на відміну від *Докії*, шукають щастя на чужині: «*Так, приміром, має хата заможного газди **Василя Чоп'яка**, якого жінка **Докія** служила довгі літа при дворі, інший вигляд, як інші сільські хати, особливо ж як хати **тих газдів та газдинь**, що шукали зарібку й щастя в **Молдаві**» [8:2:8].*

В іншому творі — повісті «В неділю рано зілля копала» — також спостерігаються яскраві опозиції ВН-БН. Перша з них — *циганка **Мавра** — один молодий бояр* [8:2:383]; *той гарний молодий бояр*; *один з панів, гарний і молодий бояр* [8:2:249]; *той пишний бояр* [8:2:430]; *мадьярський бояр* [8:2:455] — утворює різноманітні контрасти, протиставляючи персонажів за соціальним станом, трагедією життя *Маври* і жорстким, нелюдським вчинком її коханця. Опозицію підсилюють прикметники-означення *молодий, гарний, пишний* з одного боку та *чорна, хора, осиротіла* у НР *Маври*. ВІ **Андронаті** утворює одночасно дві опозиції, тісно пов'язані із описом подій: 1) *товариш Андронаті (...)* *цимбаліст* [8:2:380]; *товариш-цимбаліст* [8:2:382]; *один-чоловік-цимбаліст*; *його вірний товариш музикант-цимбаліст* [8:2:393], що ризикував життям, рятуючи *Мавру*; 2) *мати* [8:2:378]; *мати Маври* [8:2:382]; *стара мати Маври* [8:2:380]; *жінка* [8:2:381]; *стара мати хорої* [8:2:382]; *стара мати нещасної* [8:2:377], яку *старий Андронаті* мусив покинути в таборі задля порятунку *Маври*.

Отже, розглянуті опозиції ВН-БН стають дійовим засобом виокремлення онімних партій поіменованих персонажів і створення стишеного номінаційного фону для персонажів другорядних та епізодичних.

Особливо активно письменниця використовує різні типи БН при описі масових подій. Так, у повісті «Земля» це події, пов'язані зі вбивством *Михайла*, що об'єднали коло себе багато людей, опис яких акцентовано на певних прикметах: *чоловік*; *один*; *житар із сусіднього села* [8:2:186–187]; *жандарі*; *жиди*; *чоловіки й жінки*; *чужі й знайомі* [8:2:191]; *бабусі, білоголові Марійчини сусідки* [8:2:193]; *білоголові бабусі* [8:2:195]; *одна молода жінка* [8:2:202]; *два судові урядники* [8:2:203]; *якась старовина, вдовиця якась; бідна вдовиця; баба; бабуся; стара жінка* [8:2:204–205]; *один молодий хлопець, ровесник убитого* [8:2:205]; *один чоловік* [8:2:208]; *пани* [8:2:209]; *суддя* [8:2:210]; *мужчи-*

на [8:2:214]; лікар; старий лікар [8:2:206]; один лікар [8:2:207]; старенький лікар [8:2:211]. «Цілком природно, аксесуарні персонажі, що на мить виступають із натовпу, визначаються чисто зовнішніми прикметами» [3:328]. Такі БН створюють ефект масовості, значно розширюють межі оповіді, а в даному контексті вони природно вписуються у мовну тканину, стаючи одним із засобів опису трагедії.

Яскравий приклад БН у сполученні з іншими номінаційними засобами, зокрема топонімами спостерігаємо в «Апостоли черні» при описі вечірки у *вельможів фон Ганингаймів*, що обернулася трагедією для *капітана Цезаревича-старшого* та його родини; опис гостей здійснено у виразно підвищеному ракурсі, з підкресленням їхнього багатства, соціального стану і це створює різкий контраст із загибеллю Юліяного діда: «*Були тут мужі на гарних становищах, були багаті поляки та угри-ротмістри, декілька бояр з Румунії, вірмени з Буковини й Бессарабії, священники вищої ранги з червоними поясами і самі брати фон Ганингайми*» [7:95–96]. Отже, збірні БН також є яскравими стилістамими; при описі масових подій вони відтворюють широкий фон, є дійовим засобом побудови глибинного підтекстового змісту.

Таким чином, система номінацій у контексті прози О. Ю. Кобилянської відзначається своєрідністю, розмаїтістю побудови. Загальний її огляд і характеристика дозволяють дійти висновку, що авторка використовує два основні варіанти номінацій — онімний і безонімний, які, утворюючи своєрідний номінаційний комплекс, доповнюють, відтіняють один одного, акцентуючи на важливих ідейно-концептуальних настановах письменниці. «Суттєвою особливістю неспонтанного літературно-художнього мовлення є свідоме ставлення автора до створення такої мовної палітри, яка б найбільше відповідала авторському тематичному задуму» [9:149]. БН, що є вагомою складовою номінаційної системи у «неповторному масиві прози» О. Кобилянської [6:191], закономірно і вмотивовано вписуються у контекст, стають містким засобом узагальнення й типізації, підсилюють глибинний внутрішній сюжет, створюють різноманітні асоціації-паралелі й контрастні протиставлення у змалюванні характерів, виокремлюють найбільш визначальні риси певних персонажів; вони безпосередньо пов'язані з художнім методом О. Кобилянської і є однією з суттєвих характеристик її індивідуального стилю.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. — М., 1976.
2. Болотнова Н. С. Коммуникативные универсалии и их лексическое воплощение // Филологические науки. — 1992. — №4.
3. Виноградов В. В. Избранные труды. Поэтика русской литературы. — М., 1976.
4. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций // Языковая номинация: Общие вопросы. — М., 1977.
5. Гореликова М. И., Магомедова Д. М. Лингвистический анализ художественного текста. — М., 1989.
6. Демченко І. Д. Особливості поетики Ольги Кобилянської: Монографія. — К., 2001.
7. Кобилянська О. Ю. Апостол черні. — Львів, 1994.
8. Кобилянська О. Ю. Твори: У 3-х т — К., 1956. — Т.1–3.
9. Лагутіна А. В. Стилiстико-естетичні критерії добору слова // Теоретичні проблеми лiнгвiстичної стилістики: Зб. наук. праць. — К., 1972.
10. Нестеренко І. Я. Явища непрямой номінації в українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Одеса, 1997.

Немировская Е. Ф.

БЕЗОНИМНЫЕ НОМИНАЦИИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОСТРАНСТВЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОЗИ О. Ю. КОБЫЛЯНСКОЙ)

В статье проанализированы особенности функционирования и стилистическая роль безонимных номинаций в прозе О. Ю. Кобылянской, определена их роль в построении сюжета и раскрытии авторской концепции.

Ключевые слова: онимная лексика, собственное имя, безонимные номинации, система номинаций.

Nemyrovska O. F.

APPELLATIVE NOMINATIONS IN ARTICTIC SPACE (BASED ON O.YU. KOBYLANSKA'S PROSE)

Semantic features and stylistic role of the appellative nominations in O.Kobylianska's artistic prose are analyzed in the article, their role in plot development and the author's concept foregrounding is revealed.

Key words: proper name, onym, appellative nomination, system of nominations.

УДК 811.161.2'373.2

А. П. Романченко

ОНІМ ЯК РЕФЕРЕНТ ТА АГЕНТ ПОРІВНЯННЯ

Стаття присвячена дослідженню функціонування порівнянь з онімними компонентами у сучасній українській прозі. Окреслено інформативно-стилістичну та емоційно-стилістичну функції.

Ключові слова: порівняння, референт, агент, онім.

Порівняння в мові розуміють як модель, структуру якої становить три необхідних компоненти: 1) предмет, який порівнюють, — референт (ще об'єкт порівняння, суб'єкт, перший компарат); 2) предмет, з яким порівнюють агент (ще еталон, об'єкт, стандарт порівняння, другий компарат); 3) спільна ознака, за якою порівнюють предмети, — орієнтир (основа) порівняння. Референтом порівняння є предмет або явище, ознаки якого пізнаються за допомогою іншого, агент порівняння — предмет чи явище, що має яскраво виражені певні ознаки. Ознака, яка лежить в основі порівняння і є спільною для референта і агента порівняння, є орієнтиром для операції порівняння. До складу компаративної моделі може входити й показник порівняльних відношень — засіб мовного оформлення порівняльної семантики [19:5]. Необхідним мінімумом утворення порівняння на основі асоціативних зв'язків і відношень між предметами та явищами об'єктивного світу є перших три компоненти порівняльної конструкції [12:6].

У компаративних структурах оніми використовують у ролі референтів та агентів порівняння. Як референти порівняння майстри художнього слова вживають оніми різних розрядів. Найчастіше референтами порівняння є антропоніми. Серед них виокремимо офіційні назви, напр.: *Мар'ян, мов осіння година, прийшов до оселі Волошина* [15:646]; *Вдома часом кажуть, що впертістю та затаїстю Інна схожа на дядька з «Оріона»* [5, 6:139]; *Корній... зморщений, як стручок, хоча й літами не старий* [5, 5:12]; *Де тільки яка заворуха на ярмарку... безперемінно й Інокентій там треться, уже водить за собою ватагу шибайголів у сивих шапках, виграє очима, як вовк біля кошари* [18:18–19]; *Тамара, як тигриця, берегла тебе* [10:165]. До цієї ж групи відносимо

й імена священнослужителів, які, щоправда, відрізняються оформленням від офіційних імен інших людей: *...отець Миколай велетенською темно-синьою крашанкою завзято котиться до хати... перекочується через поріг і одразу ж, гусаком, налітає на Вікентія Петровича [15:417]. Рідше в компаративних структурах використовують усічені й зменшено-пестливі наймення персонажів, напр.: *...Катря із-за спини кішкою вчепилась... [5, 7:405]; Похнюпився, згорбився Данько, наче дід [5, 2:15]; ...на крижині упертим вузликом стояв її Миколка [16:52]; Стопочка стрілою вилетів на другу половину оселі... [16:160].**

Власне ім'я, вживаючись у формі множини, може набувати в художньому творі здатності до узагальнення, ставати певним символом. Оникій Безбородько, характеризуючи політика, говорить так про нього: *І думає він, ніч, і думає другу, і третю, щоб ці Данили снопами лягли біля снопів чи зігнулися рабами перед новими правителями [16:158].* Для таких політиків усі хлопці, які мають упертий, нескоренний характер, шукають правди, думають про простих людей, як один із персонажів, звуться Данилами.

Прізвища в компаративних структурах використовуються рідко. Здебільшого на прізвище в прозових творах називаються негативні персонажі (*... Плачинда корком вилетів з натовпу! [15:30]; ...Магазинник ... розумівся на соціалізмі, мов крїт на зорях, і, звісно, ніякої приязні не мав до нього... [16:151]*) або військові чи моряки (*Фашисти б'ють, не підступити, а Кравцов вужем проліз і витяг ад'ютанта, можна сказати з того світу... [10:94]; А бесіда була, видно, гарячою, бо за якийсь час Сперанський кулею вилетів звідти, червоний як рак... [5, 1:232]; Як туча став Ягнич [5, 6:49]*).

Історичних осіб в компаративних структурах називають на ім'я (*Євпраксія була легенька, мов хмаринка, сяяла вся золотом і молодістю... [6:44]; Генріх метався, щоб скинути з себе тягар провини, як вовк — капкан [6:95]; на прізвисько (... навіть син його Мономах ставав славнішим за власного вітця... [6:13])* чи на прізвище (*Сам же Котовський, як вихор, на ясній коні, срібногривім... [17:75].*

Імена персонажів можуть мати, хоч і набагато рідше, двокомпонентну антропонімну структуру: ім'я та по батькові або ім'я і прізвище. Перша з них у компаративних побудовах, як і загалом у художніх текстах, використовується для називання інтелігентів, зокрема вчителів, та осіб високого соціального становища, зокрема панів.

Напр.: *Степан Васильович, мов заєць, петляє з вулички у вуличку...* [15:559].

Для іменування простих людей письменники використовують другу модель: *... не то крізь сміх, не то крізь плач попрохала його (тут Левка) задерикувата, акуратна, мов горсточка льону, Христина Гордієнко* [15:57]; *Журавлистий, неквапний, мов добра година, Лаврін Гримич ...одразу ж ошелешив лісника* [16:114].

У ролі референтів порівняння можуть виступати оніми міфологічного, релігійного і фольклорного походження (Адам, Єва, Іуда, Муза, Ерот, Мамай). У деяких компаративних ситуаціях простежується зв'язок носія імені з агентом порівняння за властивостями та характером. У такому разі порівняння лише підсилює ці особливості, напр.: *Один лише Іуда, як гендляр, позбавлений честі носити зброю...* [15:180]; *...в уявній фаті близько тулилася до Сергія перед тим лихим та веселим, як біс, Мамаєм...* [5, 4:550]. Козак Мамай — відомий персонаж українського фольклору, художньої прози та народних картин. На картинах його зображували із загадковою усмішкою характерника-чародія.

В аналізованих конструкціях використовуються й зооніми — клички собак і коней. Собаки при цьому характеризуються за зовнішнім виглядом, за особливостями голосу, за манерою поведінки: *Від клуні з гавканням зривається, кудлатий, як свіжий сніп гороху, Барбос...* [15:224]; *Налетів Заливай, як демон, і без ніякого попереднього слідства просто задавив тугу рись* [2:132].

Тісний зв'язок між кличкою собаки і його особливостями виявляється в таких синтаксемах, коли вони порівнюються за ознакою голосу чи руху. *Рушай рухається швидко, стрімко, як вихор, а Заливай гавканням нагадує фагот — музичний інструмент зі звуком низького тембру: Спущений Рушай ішов вихором уперед* [2:174]; *Дзвінко розсипалась сміхом Наталка, викликаючи луну, а навколо неї стрибає і гавкає, як фагот, Заливай...* [2:161]. Останній приклад засвідчує перехресний повтор у порівнянні, де фагот виступає то агентом, то референтом порівняння. Пор.: *Диригент енергійно замахав паличкою, фагот загавкав, мовби пес...* [2:157].

Коні, які порівнюються з вітром, стрілою за темпом руху, мають відповідні клички — Ластівка і Орлик: *Моя Ластівка прудкіша за вітер* [10:310]; *Орлик стрілою поніс його туди до гаю!* [17:84]. Назви гіпо-

німів до гіпероніма «птаха», переосмислившись, дали зооніми — клички коней.

Топоніми як компоненти компаративної структури використовуються досить рідко, виконуючи інформаційно-стилістичну функцію: *Дунай темнів унизу, як прітва* [5, 1:316]. М. Р. Мельник зауважує, що інформаційно-стилістичний вжиток власної назви майже завжди супроводжується емоційно-стилістичними елементами [11:98]. У даному випадку Дунай символізує загрозу, щось лихе, відображаючи психологічний і фізичний стан німця, який ледь не звалився з високого берега в річку. Сказане підсилюється вдалим порівнянням.

Серед агентів порівняння виокремлюємо однокомпонентні антропоніми (офіційні імена: Марія, Платон, Ярош, Панас, Хома, Петро, Фріц, Роман, Корній; неофіційні імена: Миколка, Любка, Янка). Напр.: *Найбільший дзвін чимсь нагадував діда Корнія, коли той у потемнілому брилі виходив із степових вечорів* [16:16]; *Здоровенний, вищий за Хому, в чорних навушниках, з блукаючими дикими очима* [15, 1:316]. Одна особа порівнюється за віком з іншою за віком, за здібностями, зростом, поглядом, зовнішніми даними, вчинками тощо: *...висунулась з юрби сива жіноча постать, хіба на яке століття молодша від Опанаса* [14:192]; *Я не стрічав ... кращого за діда Яроша виконавця чумацьких пісень...* [15:392]; *І хоч затяжким було для нього весло, але в очах, як і Миколка, тримав цілі броди синьої радості...* [16:37]; *Гарна, як янгол. Біловолоса, мов сама Євпраксія...* [6:183].

Агентами порівняння є особи, які названо на прізвище, на ім'я по батькові, на прізвисько. Особливо виразним є порівняння, коли в ролі агента порівняння виступають історичні особи з відомими читачеві рисами, вчинками, напр.: *Це ж ви, як Петлюра, євреїв громили!* [17:82]; *Понурився, як Тарас на засланні!..* [5, 6:39]; *Повинен я на Чернишевського рівнятись? Ах! Чи, може, на Тараса* [17:153].

Нічим не відрізняються компаративні конструкції з агентом порівняння — персонажем, названим на прізвище. Порівнюються особи за різними зовнішніми або внутрішніми ознаками, властивостями чи вчинками, напр.: *У своїй доброті ця дівчинка з янгольськими очима так само безжально-жостока, як і Забуш, як імператор, як усі ті, хто дбає передовсім про себе...* [6:247]; *Я людина пряма, і не буду крутитися, як Вітряк!* [10:462].

Перлокутивний ефект мають ті компаративні структури, де агентом порівняння є фольклорні, міфологічні та релігійні образи, оскільки такі компаративні ситуації великою мірою спираються на пресупозицію, на фоніві знання читача, напр.: *Терпить люд, як Ісус на хресті [15:449]; ...сидить у своєму кабінеті при світлі лампи і вдень, як Діоген у бочці... [5,5:24]; ...цигикає на гармошці шахтарський підліток, серйозний, незворушний, як юний Будда... [5, 4:206].*

Обираючи агентом порівняння оніми на позначення осіб, відомих у сфері культури, літератури, письменник розраховує на певну реакцію читача, на вплив адресанта в емоційно-оцінному плані, напр.: *Немов той Дант у пеклі, стою серед бандитів і злочинців [17:48]; За Ягничем, як за Кантом, можемо звіряти час... [5, 6:45].*

У художніх творах теоніми використовують порівняно рідко, напр.: *Ці люди мали здатність до співу! Співали, як Орфеї, як давні твої боги, ні, краще за богів!.. [5, 6:24].* У цьому прикладі спостерігаємо явище сенсифікації агента порівняння. Відомо, що Орфей, за давньогрецькою міфологією, був чарівним музиком і співаком. У такій компаративній структурі фіксуємо не просто порівняння, а порівняння, яке супроводжується наростанням ознак, вказівкою на перевищення здібностей агента.

Як зазначає Ю. О. Карпенко, значна кількість слів, вийшовши з античної міфології, порвала чи значно послабила зв'язок з нею. Такі слова зараз сприймаються носіями мови як такі, що існують без будь-якого зв'язку з античною міфологією: лабіринт, муза, гігант [9:94]. Вважаємо, що в компаративних ситуаціях, наявних у прозових творах, більше можливостей для акцентування такого зв'язку, напр: *Імператор заліг у глибинах палацу, мов Мінотавр у Лабіринті [6:217].*

Чи не найбільше функціональне навантаження в художньому тексті мають оніми літературного походження. Їх розуміння сприяє розумінню тексту, «його глибинних підтекстових змістових шарів» [8:69]. У тканини твору такі власні назви, використовуючись у компаративних структурах у ролі агента порівняння, «дають неоціненну інформацію для інтерпретації цього тексту» [8:69] в цілому та для сприймання художнього образу зокрема. У згаданих компаративних ситуаціях велику роль відіграють фоніві знання читача. Напр.: *Босий стояв перед жіноцтвом, тонконогий, як Дон-Кіхот, в безглуздім своїм галіфе, без чобіт... [5, 4:377]; Тут — хто більший, хто менший — але*

всі невтомні, усі як Фаусти [5, 4:467]; Я в селі — як Онегін у Петербурзі [10:101]; Часто я самотній, ніби Крузо, Виглядаю з-за обрїю кораблів [14:113]; При таких літах — і така у вас, прости Господи, мордяка! Як у Мефістофеля [2:50].

Значно частіше, ніж у ролі референта порівняння, у компаративних побудовах використовуються в художніх текстах топоніми в ролі агента порівняння. Автори творів залучають для порівняння такі географічні назви, які адекватно сприйме читач. Як зауважує Е. В. Боева, топоніми експресивні й стилістично марковані [4:46]. Уживаний в компаративних ситуаціях топопростір обов'язково має бути зрозумілим для відповідного декодування читачем образу, сюжету, події. Напр.: *Того року трави і пшениці стояли, мов Дунай... [15:213]; — Ба-чите, ми формою, як Італія [5, 5:25]; ...ти носив лиш ненависть і лють В своєму серці кам'янім і дикім, Свободи не любив, як Ватикан Корана... [14:150].*

В аналізованих структурах одночасно референт і агент порівняння можуть бути виражені онімами на позначення реальних чи нереальних осіб. У зібраному матеріалі спостерігаємо, що один персонаж художнього твору порівнюється з іншим або одна історична особа порівнюється з іншою історичною особою. Таким чином, можна виокремити різновиди порівнянь у межах онімічних компаративем: 1) вигаданий персонаж — вигаданий персонаж; 2) невикладаний персонаж — невикладаний персонаж; 3) вигаданий персонаж — невикладаний персонаж. Перші два різновиди поширені в художніх творах приблизно однаково. Існування таких різновидів і їх вживаність пояснюється тематикою творів. У художніх творах на історичну тематику ширше використовується другий різновид, напр.: *...Генріх мав мало не стільки літ, як великий князь Всеволод, годився б Євпраксії в батьки [6:79]; Янка, як і Мономах, була донькою Всеволода від роменської царівни Марії... [6:21]; Папа Уран виявився хитрішим за грецького імператора Комніна [6:257].*

Вигадані художні образи порівнюються в межах одного твору в таких ситуаціях: *...чим Плачинда гірше Варави? [15:335]; Фросина вміє себе краще захистити, аніж Марян [15:172].* Досить рідко автор порівнює вигадані персонажі з реальними особами, напр.: *А в Петра, як у Сквороди, тільки книжки [10:300].*

О. Ю. Карпенко стверджує, що в будь-якому тексті власні назви становлять 5 % його обсягу [8:68]. Зібраний нами фактичний матеріал

(понад 5 тисяч компаративних ситуацій) засвідчує, що приблизно в 4 % (майже 200 конструкцій) наявні оніми як референти чи агенти порівняння, без урахування тих випадків, коли онімна лексика просто поширює порівнювані об'єкти. Референтами та агентами порівняння оніми є у 81 і 87 випадках відповідно. Онімну ж лексику як референт і агент порівняння в одній компаративній ситуації зафіксовано в 4 рази менше (всього понад 20).

Беручи до уваги виокремлені функції ФСП компаративності в сучасній українській літературній мові [13], відзначимо, що з одинадцяти функцій субполя власне компаративності у п'яти активну роль відіграють антропоніми та інші розряди онімів, які входять до складу конструкцій із семантикою порівняння. У межах компаративних структур онімна лексика реалізує власне нерівність, адеквативність, власне рівність, модальну рівність, ірреальну рівність. Перші дві функції виявляються в підзоні власне компаральності, а інші — у підзоні еквативності.

Функція власне нерівності реалізується в мовленні тоді, коли заперечується однаковість двох порівнюваних предметів чи осіб. Вона виражається за допомогою синтаксичних конструкцій зі сполучниками *не так, як; не те, що* тощо. Суть функції власне нерівності — «показати різницю, відмінність якісних або кількісних відношень двох порівнюваних до чогось третього» [7:185], напр.: *Та й на виду Зося не згірша за Христину* [15:542].

Під адеквативністю розуміємо значення компаратива, що вказує на більшу міру вияву ознаки в одного її носія порівняно з другим, якому притаманний вищий ступінь такої ознаки [1:210] і який є агентом порівняння та займає правобічну позицію в компаративній структурі. Функція адеквативності реалізується в конструкціях із прийменником *від/од* (або без нього) та родовим відмінком іменника, а також із сполучником *ніж/як/чим* та іменником у називному відмінку. Напр.: *Та Іван Антонович сам хитріший за всіх хитрих* [5, 1:306]; *Вранці діти прокинулися раніше, ніж Дарія Олександрівна* [3:239]; *В усьому Дорохтей був обережніший і скупіший за батька* [15:240].

Найпоширенішим засобом вираження функції власне рівності є речення, до складу яких входить конструкція *такий же... як і* та її варіанти. Найчіткіше виражена функція власне рівності в конструкціях

з обома частками одночасно, хоч вони в мовленні не є частотними, напр.: *Наталка, така ж насуплена, як і батько... шила унти...* [2:182]. Речення, у яких реалізується названа функція, можуть містити корелятиви *такий самий, якраз такий, чисто такий, точно такий*, напр.: *...Роман грізно витріщився на сестру, а Василь посміхнувся, підвів брову точнісінько так, як батько* [16:180].

На відміну від власне рівності, що вказує на однаковість порівнюваного з агентом порівняння, в основі модальної рівності лежить встановлення їх подібності. Модальна рівність може виражатись у конструкціях із сполучниками *як, мов, наче* та ін., із валентно недостатніми словами (*нагадувати, схожий, подібний тощо*), з орудним порівняльним, напр.: *...хотіла б стати лавром, як Дафна, соняшником, як Клітія, кущем калини або тополею...* [6:114].

Під ірреальною рівністю розуміємо цілковиту ірреальність, суть якої полягає в тому, що одна людина уподібнюється певному реальному чи уявному предмету або персонажеві. Схожість, яку виражають сполучники *ніби, мовби, начеб* та інші з часткою *би*, мінімальна, швидше образна, уявна, напр.: *...а Христина, ніби м'яч, вилетіла в протилежащий (бік)...* [15:67].

Отже, оніми відіграють важливу роль у компаративних структурах, виконуючи інформаційно-стилістичну та емоційно-стилістичну функцію.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М., 1966.
2. Багрянний І. Тигролови. — Кіровоград, 2000.
3. Барка В. Жовтий князь. — К., 1989.
4. Боева Е. В. Художній топос в авторському всесвіті В. Винниченка // Записки з ономастики. — Одеса, 2003. — Вип. 7.
5. Гончар О. Твори в 7-и томах. — К., 1987. — Т. 1, 2, 4, 5, 6, 7.
6. Загребельний П. Євпраксія. — К., 1987.
7. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. — К., 1992.
8. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження // Записки з ономастики. — Одеса, 2000. — Вип. 4.
9. Карпенко Ю. О. Антична міфологія як поетична зброя // Записки з ономастики. — Одеса, 2002. — Вип. 6.
10. Коломієць О. Вибрані твори: в 2 т. — К., 1988. — Т. 2.

11. Мельник М. Р. Особливості ономастичного простору поезій Ліни Костенко // Записки з ономастики. — Одеса, 2003. — Вип. 7.
12. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. — К., 2000.
13. Романченко А. П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові. Дис. ... канд. філол. наук. — Одеса, 2009.
14. Симоненко В. Лебеді материнства. — Дніпропетровськ, 1989.
15. Стельмах М. Хліб і сіль. — К., 1967.
16. Стельмах М. Чотири броди. — К., 1989.
17. Тичина П. Твори. — К., 1976.
18. Тютюнник Г. Вир. — К., 1990.
19. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Дніпропетровськ, 1998.

Романченко А. П.

ОНИМ КАК РЕФЕРЕНТ И АГЕНТ СРАВНЕНИЯ

Статья посвящена изучению функционирования сравнений с онимными компонентами в современной украинской прозе. Описаны их информативно-стилистическая и эмоционально-стилистическая функции.

Ключевые слова: сравнение, референт, агент, оним.

Romanchenko A. P.

ONYM AS THE REFERENT AND AGENT OF SIMILE

The article is dedicated to the study of functioning of similes with onymic components in modern Ukrainian prose. Their informative-stylistic and emotive-stylistic functions are described.

Key words: simile, referent, agent, onym.

УДК 811.161.2'373.2'367.7

Г. В. Ткаченко

УТВОРЕННЯ НОВОГО РОЗРЯДУ ХРЕМАТОНІМІВ ТА ЙОГО ПІДГРУП НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ РІЗНОМАНІТНИХ ВИДІВ І ТИПІВ ЗБРОЇ

В статті досліджуються назви унікальних видів зброї, які систематизуються за денотатними ознаками. Це дозволило виділити окремий розряд хремадонімів — армоніми.

Ключові слова: хремадонім, армонім, фентезі.

В онімічному просторі української та англійської мов гостро постає питання утворення нових термінів. Особливе місце у лінгвістиці посідає хремадонімія — наука про вивчення власних назв унікальних предметів, тому метою нашої розвідки є розробка нового самостійного розряду, до якого включені назви різних видів зброї та запропоновано уніфікацію їх груп.

Актуальність даної роботи полягає в маловивченості феномену хремадонімії, можливості подальшого детального опрацювання та в утворенні нових розрядів та груп, які згодом стануть складовою повноцінної класифікації хремадонімів.

Об'єктом даної роботи стала відома, славетна реальна або ірреальна зброя, яка має власну назву, отриману завдяки своїм унікальним характеристикам або помітному історичному сліду. Також це може бути зброя, відома як атрибут якогось персонажа, який має надзвичайні здібності та згадується у фантастичній літературі та кінофільмах.

Власне сама назва предмета не завжди може бути документально зафіксована у словниках або енциклопедіях, тому що багато власних назв вилучено як з реального світу, так і з літературних, переважно фантастичних творів. Саме цей факт дає нам змогу використовувати в класифікації як реальні, так і ірреальні існуючі власні назви. Велика кількість останніх сконцентрована у відносно молодому жанрі фантастики, а саме у фентезі як його жанровому різновиді, що виник у ХХ ст. Твори цього жанру до останнього часу практично не вивчали, але з розвитком ономастології як самостійної науки дослідники почали

звертати увагу і на нього. Відповідний жанр стає об'єктом лінгвістичного вивчення саме завдяки великій насиченості онімами, зокрема хрематонімами. Характерною рисою є той чинник, що «утворюючи та описуючи нереальний світ, письменник-фантаст в той же час прагне бути переконливим» [3 : 75].

Термін **фентезі** (fantasy) зазвичай тлумачиться як «різновид літературної творчості, в якому органічною складовою світу є надприродні явища, витвір фантазії автора, котрий здебільшого черпає натхнення у міфах і фольклорі» («Володар перснів» Дж. Р. Р. Толкієна, «Слимак на схилі» А. і Б. Стругацьких) [11 : 1411]. В інших джерелах подається як «жанровий різновид фантастики, в якому при її запереченні використовуються ірраціональні мотиви чарівництва, магії, лицарського епосу у поєднанні з реалістичною працею (А. Блеквуд, М. Пік, Д. Лавкрофт, Дж. Р. Р. Толкієн)...» [6 : 693]. Основною рисою фентезі є утворення так званого паралельного світу, який може бути схожим з реальним світом, а може і неймовірно відрізнятись від нього. Едвард Джон Мортон Дрекс Планкетт, барон Дансені, цілком може претендувати на звання засновника фентезі. Перша збірка оповідань письменника побачила світ у 1905 році, а в 1922 році вийшов його перший роман. Ці дві дати й можна вважати датою народження фентезі.

Жанр фентезі зацікавив нас наявністю великої кількості хрематонімів. Учені не звертали увагу на цей жанр досить довго в основному через те, що не сприймали його як припустимий об'єкт лінгвістичного дослідження, внаслідок його легкості та екстравагантності. Однак саме останній чинник дозволяє звертатися до творів цього жанру у дослідженні. Створюючи вигаданий або напіввигаданий світ, автор додає величезну долю вигадки, фантазії, щоб наділити певну річ та її ім'я унікальністю. Саме тому можемо виділити першу та головну функцію хрематонімів — створення ефекту неймовірності та екзотичності. Також неможливо не підкреслити дві периферійні ролі хрематонімів у фантастичних творах: вони виконують певну диференційну та стилістичну функції, вагомішою з яких є закріплення назви за якоюсь річчю.

Чіткою вимогою фантастичного жанру до найменування є неординарне та незвичайне забарвлення, характеристика, виявлена в екзотичності [1 : 94; 4 : 114]. Нашу увагу привернули види та типи зброї, які мають надзвичайні властивості і не мають аналогів в існуючому

світі. Варто зазначити, що деякі види зброї дійсно існували, але більшість із них є лише вигаданими предметами світової літератури, телевізійних фільмів та комп'ютерних ігор.

З урахуванням останніх тенденцій розвитку ономастики, а саме з позицій когнітивної ономастики, яка вивчає функціонування онімів в ментальному лексиконі носіїв мови, можемо розподілити всі хрема-тоніми за ступенем організації їх в ментальному лексиконі окремого індивіда на три сфери, або скрипти, як було вперше запропоновано О. Ю. Карпенко [5 : 131–136]: 1) узуальні (історичні або реальні), які дійсно існували або існують, ті, що оточують нас. Їх можна побачити в музеях, на експозиціях та в приватних колекціях (*the Coronation Chair*); 2) віртуальні (вигадані), які створені фантазією людини. Ці приклади можна знайти в творах жанру фентезі, в кінофільмах та комп'ютерних іграх (*the Philosopher's Stone*); 3) сакральні (напівреальні, напіввигадані), хрема-тоніми останнього типу відносяться до священого, релігійного або сприймаемого як святе, адже за визначенням Ж. М. Арутюнової: «сакральне (від лат. «присвячене богам», «священе», «заборонене», «прокляте») — святе, священе, важлива світоглядна категорія, яка виокремлює галузі буття та стану існуючого, які сприймаються свідомістю як принципово відмінні від повсякденної реальності та виключно цінні» [2 : 392]. Сакральні приклади можна знайти в міфах, легендах та переказах (*the Holy Grail*).

Отже, спираючись на розподіл хрема-тонімів на вищезазначені сфери або скрипти, пропонуємо наступну класифікацію, в якій будуть наведені приклади з урахуванням функціонування хрема-тонімів за ступенем їх реальності в свідомості людини.

Першою вагомою працею, де було подано чітке визначення терміну **хрема-тонім**, стала робота російського ономатолога О. В. Суперанської «Загальна теорія власної назви». На думку дослідниці, **хрема-тоніми** — власні назви окремих неживих предметів (зброї, посуду, коштовностей, музичних інструментів) [9 : 190]. Н. В. Подольська подає наступне визначення: «**хрема-тонім** — власна назва унікального предмета матеріальної культури, виробленого чи здобутого руками людини» [7 : 146].

Згідно з класифікацією онімного простору української мови, запропонованої М. М. Торчинським, **хрема-тоніми** — власні назви унікальних предметів матеріальної культури, зроблені руками людини

або знайдені природно — утворюють чотири розряди [10 : 193 — 196]. До них входять наступні: **ювеліроніми** — власні назви дорогоцінного каміння (намісто *The Heart of the Ocean*), **колекціоніми** — власні назви зібрань за окремими методами (марка *Z Grill*), **емблеоніми** — власні назви предметів, що мають рельєфне покриття або якусь певну символічність зображення (герб США *The Great Seal of the USA*) та **унікумоніми** — власні назви унікальних та неповторних предметів (стіл *The Round Table*).

Власні назви унікальних видів зброї (**артилеріоніми**), належать до однієї з груп останнього розряду, тобто до унікумонімів. Проте у такому разі вважається важливим уточнити значення останнього терміну. За одним з критеріїв термінотворення важливою складовою утворення терміна є грецькі та латинські терміноелементи, які складають його основу. Отже у даному випадку термін **артилеріонім** був утворений від фр. *artillerie* — зброя. Тому, беручи до уваги вище зазначений критерій утворення нових термінів, вважаємо необхідним скорегувати термін та запропонувати нову назву — **армонім** (від лат. *arma* — зброя).

У ході детального вивчення онімного простору англійської мови було виявлено більшу кількість одиниць зброї, які мають власні назви, ніж в українській мові. Саме це й дозволило нам виокремити армоніми в самостійний розряд. З урахуванням основних принципів термінотворення, можемо виділити шість підгруп армонімів.

Існують відповідні критерії, які дають підстави класифікувати термінологію зброї:

- 1) призначеність для ураження (тобто зброя для ураження відповідного об'єкта);
- 2) цільове призначення (тобто зброя для цільового влучення).

Згідно з даними видових та цільових ознак зброю в цілому можна розподілити на два типи: холодна та вогнепальна. Перший тип в свою чергу розпадається на три категорії: ріжуча, колюча та рубляча (або січена) види холодної зброї. За результатом цієї систематизації вважається необхідним розподілити армоніми на наступні групи та дати їм такі назви:

- 1) **Стигмоніми** (від лат. *stigma* — поріз [8]) — ріжучі види холодної зброї: ніж, клинок, стилет та ін. На кшталт, два клинки — *the Sparkling and the Icy Death*.

2) **Пунктоніми** (від лат. *puncta* — заштирк [8]) — колючі види холодної зброї: багнет/штик, шпага, лук, арбалет, спис та ін., на кшталт, *the Spear of Destiny*. *Спис Доли* є одним із *Знарядь Пристрастей*. Це — піка, яку римський воїн Лонгін устромив у підребер'я розіп'ятого Ісуса Христа. Як і усі Знаряддя Пристрастей цей спис вважається однією з найвизначніших реліквій християнства.

3) **Гладіусоніми** (від лат. *gladius* — меч, рублячі та колючі види холодної зброї [8]) — рублячі види холодної зброї: меч, шабля, сокира, тесака ін., на кшталт, *the Thames Sword*, який насправді має ще одну назву *the Thames Scamasax*. Цей меч увійшов до історії Англії завдяки своїй старовинності. Він був знайдений на дні річки Темзи у 1857 році. Науковці вважають, що він був виготовлений приблизно у VIII або IX ст. Унікальним його робить те, що на цьому мечі є написи зі стародавнього рунічного алфавіту. Враховуючи місце знахідки, ця зброя й отримала свою назву. Сьогодні він знаходиться у Британському музеї та є предметом гордості всієї англійської нації.

4) **Фламмоніми** (від лат. *flamma* — вогонь [8]) — вогнепальні види зброї: пістолет, револьвер, кулемет, гармата, рушниця та ін., на кшталт, *the Tzar Cannon* — середньовічна артилерійська зброя, один із пам'ятників російської артилерії та ливарного мистецтва. *Царгармата* була відлита з бронзи у 1586 році російським майстром Андрієм Чолоховим на Гарматному дворі за часів правління царя Федора Івановича.

5) **Протекціоніми** (від лат. *protection* — захист [8]) — захисні або оборонні види зброї: шолом, зброя чи обладунок, щит, на кшталт, *the Wigar* — власна назва зброї короля Артура, XII ст., яку вжито у творі «Брут», у вірші, що вважається одним з найперших англійських творів про Артура та лицарів Круглого Столу.

6) Додаємо ще одну групу, **екзекуціоніми** — назви знарядь катування (від лат. *executio* — кара [8]): тортури, шибениці та ешафоти, які є своєрідними знаряддями для вбивства, на кшталт, *the Tyburn tree* (або *The Triple Tree*) — шибениця на Таймерні.

Під час проведеного дослідження термінології зброї нами був виокремлений ще один розряд зброї, а новоутворені групи були систематизовані, внаслідок чого вони отримали свої дефініції. Зазначаємо, що межі розрядів та їх групи є умовними, які згодом при додатковому вивченні будуть уточнюватися та оновлюватися. Останні тенденції

розвитку онімічних досліджень виявили, що кількість незареєстрованих у словниках та енциклопедіях хремотонімів значно більша, ніж зареєстрованих. Цей факт свідчить про перспективність вивчення даної галузі, а також про можливість складання хремотонімічних словників та енциклопедій, адже на сьогоднішній день не існує жодного словника такого типу.

Література

1. Андрееенко Е. Ю. Главная ономастическая антиномия научно-фантастических произведений //Шоста Республіканська ономастична конференція (4–6 грудня 1990 року). — Одеса, 1990.
2. Арутюнова Ж. М. Культурология XX век. Словарь. — Санкт-Петербург, 1997.
3. Калинюк Е. А. Жанрообразующая роль онимов в научной фантастике // Питання сучасної ономастики: VII Всеукраїнська ономастична конференція (1–3 жовтня 1997 р.). — Дніпропетровськ, 1997.
4. Карпенко О. Онімія науково-фантастичного тексту: групування за ступенем екзотичності // Слов'янська ономастика: збірник наукових праць на честь 70-річчя доктора філ. наук, професора П. П. Чучки. — Ужгород, 1998.
5. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв // Дис. ... доктора філол. наук. — Одеса, 2006.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К., 2006.
7. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М., 1988.
8. Русско-латинский и латинско-русский он-лайн словарь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.linguaeterna.com/ru/lexicon/5-3.html>.
9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
10. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. — Хмельницький, 2008.
11. Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. — К., 1999.

Ткаченко А. В.

**СОЗДАНИЕ НОВОГО РАЗРЯДА ХРЕМАТОНИМОВ И ЕГО ПОДГРУПП
НА ОСНОВЕ ИЗУЧЕНИЯ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ И ТИПОВ ОРУЖИЯ**

В статье рассматриваются названия уникальных видов оружия, которые обладают именами собственными, что позволило нам выделить отдельный разряд хремотонимов — армонимы.

Ключевые слова: хремотоним, армоним, фэнтези.

Tkachenko A. V.

**NEW SUBDIVISION OF CHREMATONYMS BASED ON THE STUDY OF
VARIOUS TYPES OF WEAPONS**

The article is dedicated to unique kinds of armory which have proper names, that permitted us to unite them into a definite class of chrematonyms — armonyms.

Key words: chrematonym, armonyms, fantasy.

УДК 811.161.2'373.231

*О. В. Черноус***ОСОБОВЕ ІМ'Я ЯК АНТРОПОНІМНА КАТЕГОРІЯ**

Статтю присвячено визначенню особового імені на рівні поняття, систематизовано та узагальнено теоретичні розвідки з цього питання. Окреслено етимологічні, функціональні, граматичні ознаки власних імен як особового класу онімів.

Ключові слова: онім, особове ім'я, антропонім, диференційні ознаки.

Визначаючи місце особових імен серед інших антропонімних класів, переважна більшість українських та зарубіжних дослідників погоджуються щодо особливого статусу цих одиниць в ономастичному просторі будь-якої мови. Таке твердження сформувалося на підставі численних історичних, семантичних, семасіологічних, етимологічних, словотвірних тощо досліджень особових імен, що активізувалися впродовж останніх десятиліть. Проте не всі теоретичні проблеми вивчення особових імен остаточно розв'язані або мають однозначне трактування в сучасній ономастиці. Наразі актуальним, на нашу думку, є питання визначення особового імені на рівні поняття, а також систематизація та узагальнення відомостей про особові імена як клас онімної лексики.

Історично поява власних імен людей була зумовлена суспільною необхідністю індивідуального означення осіб з метою їх розрізнення в повсякденному житті [20: 148]. Перші особові імена найчастіше утворювалися від різноманітних апелятивів, тому фактично будь-яке повнозначне слово могло стати для людини іменем [18: 63]. Водночас, на думку О. Суперанської, у індоевропейській період вживались також складні імена та імена, утворені зі складних шляхом скорочення та наступного розширення за рахунок додавання спеціального суфікса [18: 63]. Такі механізми формування тогочасної антропонімної системи, за спостереженням Л. Белея, перетворювали давніх носіїв не тільки на денотатів, але й активних ім'ятворців [2: 6]. Завдяки цьому система особових імен постійно поповнювалася новими одиницями та різноманітними формами імен. Хоча особовими іменами в тради-

ційному розумінні первісні імена можна називати з певним застереженням. Тогочасні антропоніми були найвірогідніше антропонімами-прізвиськами, що поєднували в собі сучасне особове ім'я та прізвище, та вже в період запровадження канонізації вони відмежовуються від прізвиськ і перетворюються на окремий клас фіксованих слів [18: 64]. Фактично саме особові імена впродовж кількох століть використовуються як основний засіб номінації людини в межах спільноти. Проте вже з XVI ст. вагому роль відіграють не тільки особові імена, але й індивідуальні та родові прізвиська, що перетворюються на наймасовіший антропонімний клас в Україні [24: 608–610]. З формуванням державності для реалізації важливих завдань держави (наприклад, перепис населення, оподаткування тощо) поступово формується нова антропонімна одиниця — прізвище [14: 31]. Цей процес охоплює кілька століть і остаточно завершується впровадженням прізвищ для всіх соціальних верств українського суспільства лише наприкінці VIII ст.-протягом XIX ст. [20: 73–76, 12: 50]. Тож з усією впевненістю можемо сказати, що особові імена — найдавніший антропонімний клас.

На сучасному етапі суспільного розвитку особове ім'я є компонентом офіційної формули іменування людини. Їх уживання зафіксоване в різних спільнотах, що перебувають на різних стадіях суспільного розвитку. Вважається, що не існує жодного, навіть найбільш примітивного племені, у користуванні якого не було б особових імен [7: 35–36]. Водночас у різних мовах світу воно може вживатися як єдиний необхідний засіб ідентифікації особи або в поєднанні з іншими компонентами утворювати дволексемні (використання для іменування людини особового імені та прізвища, або особового імені та прізвиська тощо), трилексемні (наприклад, «прізвище, ім'я та по батькові» або «ім'я, прізвисько та додаткове прізвисько») та інші багатоконпонентні антропонімні системи [17: 175]. Обмежуючи огляд антропонімних систем сучасними слов'янськими мовами, варто звернути увагу на твердження С. Медвідь-Пахомової про те, що сучасні слов'янські мови активно користуються антропоформулою «особове ім'я + прізвище», а східнослов'янські мови мають юридично закріплену норму у вигляді компонування особового імені, по батькові та прізвища [8: 99]. Такі висновки підтверджують, що особове ім'я є стабільним компонентом сучасних антропонімних систем. При цьо-

му таке позиціонування особового імені спостерігається не лише на сучасному етапі, але й упродовж розвитку антропонімної системи. Як приклад наведемо дослідження української антропонімної системи Р. Керсти. Пам'ятки української антропонімної системи підтверджують, що в XVI ст. вживалися паралельно одночленні назви, виражені християнським іменем, двочленні — християнське ім'я і патронім або прізвисько, тричленні — християнське ім'я, патронім і прізвисько та описові назви, незмінним компонентом яких виступає особове ім'я людини [5: 98–99]. Така позиція неодмінно вказує на величезне функціональне навантаження особового імені порівняно з іншими класами антропонімів.

Питання головного компонента в межах української антропоформули особового імені, патроніма та прізвища в українській офіційній системі іменування людини розглядалося з різних позицій. На думку С. Медвідь-Пахомової, аналіз структури «ім'я+прізвище» з позиції мови підтверджує, що стрижневим компонентом слід вважати ім'я, оскільки прізвище граматично залежить від імені, а чеська та словацька мови взагалі демонструють не тільки морфологічну, але й деривативну залежність прізвища від імені. Натомість аналіз конструкції з позиції мовлення, наприклад, у сфері наукового та офіційно-ділового стилів, висуває на перше місце прізвище, тоді як ім'я та по батькові ініціально скорочуються і виступають додатковим компонентом. Разом із тим, дослідниця наводить приклад беззаперечного панування особового імені в діловодстві у випадках фіксації власних назв священників, пап, королів [8: 100–101]. Водночас можливість інверсійного порядку компонентів «особове ім'я та прізвище» не стосується розташування компонентів «особове ім'я — по батькові».

Проте, як слушно зауважує Р. Осташ, «між офіційною антропонімійною системою і народно-побутовою існує різниця» [11: 115]. Але й у живому мовленні особове ім'я є основною антропонімною одиницею, тоді як прізвище виконує додаткову функцію при одночасній присутності двох осіб з однаковими іменами [8: 101].

На позначення власної назви людини в Україні найчастіше вживається термін **ім'я**. У говорах Закарпаття носії іноді використовують його більш конкретизований варіант — **хрєсне, крєсноіе** чи **крєсноій имн'а** [21: 38]. За спостереженням С. Зиніна, термін **ім'я** до XV ст. вживався в широкому значенні, тобто **іменувати** могли не тільки лю-

дину, але й різні предмети та явища дійсності. У той самий час у мові функціонувала низка синонімів, що також використовувались носіями з метою номінації особи, наприклад **рекло**, **назвище** тощо. Диференціація у значенні відбувалася поступово протягом XVIII–XX ст., коли термін **ім'я** почали вживати з метою іменування тільки людини [4: 24–25].

Сучасні словники пропонують здебільшого схожі тлумачення цього слова. Як приклад, можемо навести значення слова **ім'я**, подані в «Словнику української мови»: 1) особиста назва людини, що дається їй після народження; рідко прізвище 2) те саме, що назва; найменування; 3) те саме, що слава; репутація [16: 23]. Згідно з побудовою словника, першим є значення найуживаніше в мовній практиці [15: X]. На нашу думку, таке тлумачення абсолютно відповідає уявленням сучасних носіїв про поняття особового імені. Водночас ім'я є об'єктом не лише мовознавства, але й юридичною категорією. Та в юридичній практиці ім'я громадянина має інше смислове наповнення: «за законодавством ім'я громадянина складається із прізвища, власного імені та по батькові, якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини, до якої належить фізична особа» (3 практики застосувань термінів, слів та словосполучень у юриспруденції) [25].

Водночас ономастичні наукові джерела найчастіше використовують термін **власне особове ім'я** [23: V] При цьому його смислове наповнення в різних дослідженнях може варіюватись залежно від того, який аспект особового імені дослідник бажає підкреслити. У вступі до збірника наукових праць із антропоніміки наголошується, що особове ім'я — це календарне ім'я або інше ім'я, що передує по батькові, прізвищу [1: 5–6]. У монографії В. Никонова підкреслено соціальність особового імені, у зв'язку з чим зазначається, що особове ім'я — це пароль, що означає належність носія до того чи іншого суспільного стану [9: 20]. В окремих виданнях пропонується таке тлумачення: «ім'я — це юридично зафіксоване слово, з допомогою якого (разом з формою по батькові та прізвищем) здійснюється індивідуалізація, чи за юридичною термінологією, легалізація особи» [6: 9]. М. Крюков, аналізуючи соціологічний аспект вивчення китайської антропонімії, виділяє категорію особових імен як таких, що надаються окремим індивідам без попереднього передбачення і переважно визначених довільним вибором [7: 35]. І. Фаріон визначає поняття особового імені як «універсаль-

ну й окремішню модель, зумовлену взаємозалежною низкою внутрі- та позамовних чинників, тобто — це той клас лексики, що найпоказовіше детермінований суспільними категоріями» [19: 163].

Наукове визначення терміна **особове ім'я** подане в «Словнику російської ономастичної термінології» Н. Подольської: особове ім'я — вид індивідуального антропоніма: 1) основне, офіційне ім'я, що було присвоєне людині при народженні, або (рідко) обране для себе дорослою людиною 2) неофіційна форма цього імені [13: 69]. У монографії «Антропонімія Закарпаття» П. Чучка синтезував різні ознаки особового імені як антропонімної категорії у єдине поняття: «ім'я — це однопоколінна індивідуальна назва, яка надається людині при її народженні і під якою ця людина відома протягом усього життя в суспільстві» [21: 35]. Зважаючи на виявлене багатоманіття трактувань особового імені, можемо підкреслити, що наразі в лінгвістиці продовжуються пошуки більш точного, узагальненого визначення цієї антропонімної категорії.

Доцільним вважаємо також окремо звернути увагу на питання розрізнення в сучасній ономастиці понять «українські особові імена» та «особові імена українців». Значно ширше воно розкрите дослідниками на прикладі антропонімної категорії прізвищ. На думку Ю. Редька, українськими варто вважати всі прізвища осіб української національності. При цьому науковець обґрунтовує недоцільність врахування етимологічного чинника для поділу прізвищ на українські та неукраїнські, і до українських послідовно зараховує всі прізвища іншомовного походження, носіями яких є українці [10: 108–109]. На противагу йому, відомий український ономаст П. Чучка неодноразово підкреслює актуальність такого поділу в багатьох своїх дослідженнях. Він зауважує, що поняття «прізвища українців» акумулює в собі вказівку на національну належність носія, тому логічно зараховувати до цієї групи всі без винятку прізвища осіб української національності, якщо їх носії вважають себе українцями. Натомість підставою виділення групи «українські прізвища» є саме етимологічний фактор. До таких П. Чучка відносить лише ті прізвища, що утворені засобами та способами українського словотвору від слів української мови [23: XV]. Аналогічні критерії ономаст застосовує й для розмежування понять «українські особові імена» та «особові імена українців». Таким чином, під українським особовим іменами розуміється не будь-яка

власна назва, що частіше чи рідше вживається носіями на території України, а «тільки традиційне власне особове ім'я, яке створили українці або їх давніші східнослов'янські предки (русини, руси, анти...) зі слов'янськомовного матеріалу засобами і способами слов'янського назвотворення, тобто ім'я, котре було вже в обігу на просторах України» [22: 20–21].

Визначальною диференційною ознакою антропоніма є його функціонування як засобу задоволення фундаментальної комунікативної потреби в ідентифікації конкретного індивіда з-поміж багатьох йому подібних [3: 10]. Проте така ідентифікація може здійснюватись за допомогою онімів різних антропонімних класів, кожен із яких має свої особливості. Важливими для розуміння місця особового імені в антропонімній системі є праці П. Чучки. Дослідник систематизував диференційні ознаки кожного із антропонімних класів, що дозволило порівняти їх за кількома критеріями: хронологічним, функціональним, кількісним тощо. Найбільш повно специфіка особового імені помітна на фоні прізвищ та прізвиськ [21].

Особові імена, так само, як і прізвища, є компонентом офіційної системи ідентифікації людини і є юридично закріпленими, обов'язковими, тоді як прізвисько — не основна, а додаткова, факультативна назва, сфера функціонування якого обмежена розмовно-побутовим стилем.

Особове ім'я та прізвище, як правило, фіксуються в нормативних документах одразу після народження особи, тоді як прізвисько людина отримує значно пізніше, найчастіше за якоюсь ознакою характеру, яскраво виявленою рисою зовнішності тощо.

На відміну від прізвищ, особові імена не успадковуються від одного члена родини до іншого, а присвоюються в результаті вибору найменувача відповідно до його смаків та уподобань. У зв'язку із цим варто зазначити таку характерну особливість особового імені, як функціонування його переважно в межах одного покоління, хоча така особливість не є повсюдною. Згадаймо традиції закарпатських українців називати первістка сина іменем батька тощо. За способом отримання носієм особові імена більш близькі до прізвиськ.

Довільний спосіб присвоєння особових імен дає підстави припустити, що вони можуть частіше, ніж прізвища чи по батькові, виника-

ти й зникати, замінюючись на інші, популярніші чи просто привабливіші для найменувача, тобто темпи оновлення системи особових імен набагато швидші.

Можливість утворення емоційно-експресивних варіантів та інших офіційних найменувань (по батькові) від особових імен якісно відрізняє їх від класу прізвищ.

Прізвище є головним засобом ідентифікації родини в суспільстві, а особове ім'я — найголовніший засіб ідентифікації особи в межах вужчих спільнот (родини, класу, групи тощо). Особові імена — відносно замкнений, кількісно обмежений клас онімної лексики, тоді як прізвиська вважаються найбагатшим та найрізноманітнішим класом. Особові імена є важливою базою для творення онімів інших антропонімних класів (прізвиस्क, прізвищ).

Отже, клас особових імен є одним із найдавніших, він і етимологічно, і функціонально, і граматично має свої, тільки йому притаманні ознаки, виконує суспільно важливу функцію ідентифікації особи.

Література

1. Антропонимика. — М., 1970.
2. Белей Л. До питання про християнізацію іменника українців // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Вип. 37. — Кіровоград, 2001. — С. 5–8.
3. Блох М. Я., Семенова Т. Н. Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике. — М., 2001.
4. Зинин С. И. Из истории антропонимических терминов // Антропонимика. — М.: Наука, 1970. — С. 24–26;
5. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. — К., 1984.
6. Коваль А. П. Життя і пригоди імен. — К., 1988.
7. Крюков М. В. О социологическом аспекте изучения китайской антропонимии // Ономастика. — М., 1969. — С. 35–45.
8. Медвідь-Пахомова С. М. Антропонімна формула *особове ім'я — прізвище* в слов'янських мовах // Українська пропріальна лексика. Матеріали наукового семінару 13–14 вересня 2000 р. — К., 2000. — С. 99–102.
9. Никонов В. А. Имя и общество. — М., 1974.
10. Осташ Л. Р. «Словник сучасних українських прізвищ» Ю. К. Редька в контексті слов'янської антропоніміки кінця XX століття // Українська пропріальна лексика. Матеріали наукового семінару 13–14 вересня 2000 р. — К., 2000. — С. 106–114.

11. Остап Р. І. Із життя сучасних українських прізвищ // Українська пропріальна лексика. Матеріали наукового семінару 13–14 вересня 2000 р. — Київ, 2000. — С. 115–121.
12. Остап Р. Українські прізвища у світлі історичної та діалектної антропонімії // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 354–355. Слов'янська філологія. — Чернівці, 2007. — С. 50–54.
13. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М., 1988.
14. Сими́на Г. Я. Фамилия и прозвище // Ономастика. — М., 1969. — С. 27–34.
15. Словник української мови. — К., 1970. — Т. 1.
16. Словник української мови. — К., 1973. — Т. 4.
17. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М., 1973.
18. Суперанская А. В. Структура имени собственного (фонология и морфология). — М., 1969.
19. Фаріон І. Д. До джерел імен українців // Українська пропріальна лексика. Матеріали наукового семінару 13–14 вересня 2000 р. — К., 2000. — С. 163–169.
20. Худаш М. П. Із історії української антропонімії. — К., 1977.
21. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. — Ужгород, 2008.
22. Чучка П. П. Власне українські особові імена // Дивослово. — 2004. — №4. — С. 19–22.
23. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. — Львів, 2005.
24. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови: лексика і фразеологія. — К., 1983. — С. 592–622.
25. www.ligazakon.ua

Черноус О. В.

ЛИЧНОЕ ИМЯ КАК АНТРОПОНИМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Статья посвящена определению личного имени на уровне понятия, систематизируются и обобщаются теоретические работы по этому вопросу. Определены этимологические, функциональные, грамматические признаки личных имен как специфического класса онимов.

Ключевые слова: *оним, личное имя, антропоним, дифференцирующие признаки.*

Chornous O. V.

PERSONAL NAME AS A CATEGORY OF ANTHROPONYMS

The article is dedicated to the definition of the personal name as a notion, previous theoretical works on the subject are systemized and generalized. Etymological, functional, grammatical features of personal names as a specific class of proper names are outlined.

Key words: *onym, personal name, anthroponym, distinctive features.*

УДК 811.161.2'373.23

Л. В. Шевчук

ДИНАМІКА НАЙУЖИВАНІШИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН М. ІЛЛІЧІВСЬКА

У статті аналізуються чоловічі імена, які функціонували в іменнику м. Іллічівська Одеської області з 1952 по 2006 рр., а саме найуживаніша десятка. Простежується якісний та кількісний склад даної групи антропонімів, а також особливості їх функціонування в іменних системах інших територій.

Ключові слова: антропонім, антропонімійна система, динаміка імен, частотність.

Наукове вивчення власних імен людей почалося в другій половині XIX ст. і пов'язане з іменами таких учених, як А. І. Степович, М. Ф. Сумцов, В. О. Охрімович, В. М. Ястребов, І. Я. Франко. У наш час клас особових імен вивчається плідно й активно. Свідченням цього є поява цілої низки ґрунтовних досліджень О. Ю. Касім (іменник переселенців Одещини), Ю. О. Карпенка (особові імена Півдня України), Л. П. Зайчикової (іменник Одеси), С. Л. Брайченко (іменник Одещини), Р. В. Петрової (антропонімія Херсонщини), Д. О. Жмурко (антропонімія Ізмаїльщини), Т. Д. Космакової (антропонімія Правобережного Побужжя), Л. В. Кракалії (антропонімія Буковини), О. Ю. Медведєвої (іменник Українського Придунав'я), І. Д. Скорук (особові імена Волині), Т. В. Кравченко (іменник Донецька), Г. Алексєєнко (іменник Мелітополя), Т. Буги (антропонімікон Донеччини), Н. Свистун (антропонімікон Тернопільщини).

Особові імена міста Іллічівська Одеської області, які формувалися в умовах впливу давніх багатонаціональних поселень, ще не були предметом спеціального дослідження. Матеріалом для написання статті слугують алфавітні книги Іллічівського РАЦСу, за якими ми простежили зміни кількісного й якісного складу іменника за 55 років. Саме стільки й існує Іллічівськ. Спочатку це місто було одним із районів Одеси, проте в 1975 року Іллічівську було надано статус самостійного міста і приєднано до нього три села: Малу Долину (колишне Кляйн

Лібенталь, що було німецьким поселенням), Олександрівку (колишнє Арнаутівка, де оселялися греки) та Бурлачу Балку — поселення, засноване козаками. Отже, формування іменника м. Іллічівська відбувалося в умовах багатонаціональності населення, перехрещення елементів різних культур та традицій.

У даній статті маємо на меті проаналізувати найуживаніший чоловічий іменник. Ця група антропонімів має максимальне навантаження й обслуговує значну частину чоловічого населення. «У кожному іменнику діють традиції популярності імен, що призводить до концентрації іменника. Концентрація іменника виявляється в тому, що невелика кількість імен «відтягує» на себе більшу частину ім'янаречень» [8:46]. Серед чоловічих імен досліджуваної іменної системи Іллічівська також «чітко окреслюється група панівних імен, імен-улюбленців, що різко вирізняється на тлі імен обмеженого чи поодинокого вжитку» [19:11]. Досліджуючи зібраний матеріал, нами було виділено 6 хронологічних зрізів, для аналізу кожного з яких був залучений кількісно-якісний метод, розроблений ще В. Д. Бондалетовим [1:92].

На шести хронологічних зрізах шляхом суцільної вибірки в місті Іллічівську було зафіксовано 31900 новонароджених, з яких 16720 — хлопчики. У першій десятці іменника побувало 25 антропонімів: *Анатолій, Андрій, Вадим, Валерій, Віктор, Віталій, Владислав, Володимир, В'ячеслав, Даниїл, Денис, Дмитро, Євген, Ігор, Ілля, Кіріл, Леонід, Максим, Микола, Нікіта, Олег, Олександр, Олексій, Сергій, Юрій*.

Розглянемо їх спочатку в порядку зменшення вживаності. Два імені — *Андрій* і *Олександр* — функціонували тут постійно на всіх шести зрізах, займаючи різні місця. Онім *Андрій* спочатку збільшував свою вживаність, посідаючи на III та IV зрізах 3 місце, проте вже наступного десятиліття він поступається оніму *Максим*, перетнувши межу тисячоліття під ранговим номером 7. Але найбільше утвердився в першій десятці антропонім *Олександр*. Протягом півстоліття це ім'я утримувало позицію лідера, поступившись лише на II та VI зрізах онімам *Сергій* та *Дмитро*. Лексеми *Андрій, Олександр, Сергій* та *Дмитро* вирізняються за частотою вжитку в Одесі [7] та Одеській області [10:8], у місті Ізмаїлі [6:86], на Миколаївщині [12:101], а також у росіян — у Свердловську [11:100] та Пензі [2].

На п'яти хронологічних зрізах використовувались імена *Володимир* та *Сергій*. За винятком першого зрізу, коли онім *Володимир* займав

позицію на ранг вищу, ніж *Сергій*, тобто другу, протягом сорока років вони знаходилися на відстані 2–4 рангів у межах першого десятка. За час перебування серед числа найулюбленіших, онім *Володимир* тільки зменшував свої позиції. Лише на третьому зрізі він мав 5% прихильників, що дозволило йому піднятися з 5 на 4 місце. Проте вже на V зрізі це ім'я посіло останню позицію панівної групи онімів, а з початку XXI століття вийшло з десятки, перейшовши до частотної групи, де з антропонім *Сергій* розділило 15 місце. Останній розпочав своє перебування в десятці з третьої позиції і вже на II зрізі очолив групу найуживаніших імен. У першій п'ятірці ім'я *Сергій* зустрічається на перших чотирьох зрізах, а вже на кінець XX століття востаннє з'являється в десятці, посідаючи лише 7 позицію.

Чотири рази у десятці перебували оніми *Дмитро* та *Олексій*. Останні 5 років вони очолюють та завершують частотну десятку відповідно. Ці антропоніми потрапили до розряду найуживаніших на III хронологічному зрізі (1972–1991 рр.), залишивши групу рідковживаних та частотних імен. Онім *Дмитро* отримав чималу кількість прихильників у зазначений період, що дозволило йому стрімко увійти до десятки і посісти там одразу 5 місце. З того часу *Дмитро* лише набуває популярності, обслуговуючи два десятиліття поспіль 8% новонароджених. Онім *Олексій* з'явився в десятці на 8 місці. Таку ж позицію він посів і в останнє десятиліття XX століття. Лише з 1982 по 1991 роки простежується активне використання цього імені і антропонім *Олексій* очолює другу п'ятірку найуживаніших антропонімів.

Ігор, *Максим*, *Олег* та *Юрій* перебували серед імен частотної десятки протягом трьох хронологічних зрізів, але кожен з них мав свій шлях до популярності. Оніми *Ігор*, *Олег* та *Юрій* заявили про себе як про популярні в першій половині досліджуваного періоду. Якщо *Ігор* та *Олег* займали 7, 4, 9 та 8, 3, 7 місця відповідно, то антропонім *Юрій* лише звужував коло прихильників, посідаючи 5, 6, 10 позиції. Надалі всі троє хоча й залишатимуться частотними, але за межами десятки. Онім *Максим* перебуває в розряді імен-фаворитів лише 25 років. З'явився він серед найулюбленіших імен лише на IV зрізі, коли за кількістю ім'явжитків посів 8 місце. За час перебування в даній групі, *Максим* спочатку збільшував свої симпатії, посідаючи 5 позицію, проте з 2002 по 2006 роки він перебував уже в другій п'ятірці — на 6 місці.

Шість імен — *Валерій, Віктор, Віталій, Владислав, Денис, Євген* — обслуговували два вікові зрізи. Спільною ознакою цих онімів є те, що майже всі вони в межах досліджуваної групи мали низхідний характер. Лише антропонім *Денис*, з'явившись у складі імен-фаворитів на 10 місці, у 1992–2001 рр. отримав більше прихильників і перемістився на 9 позицію.

На одному хронологічному зрізі побували такі імена: *Анатолій, Вадим, Вячеслав, Даниїл, Ілля, Кіріл, Леонід, Микола* та *Нікіта*. Вони функціонували в іменнику в різні періоди, займаючи різні позиції. Імена *Анатолій, Вячеслав, Леонід* та *Микола* входили до складу панівної групи на I хронологічному зрізі. Ім'я ж *Вадим* увійшло до списку лише наступного десятиліття, проте одразу на 9 місце. Лише з II зрізу зафіксовано нами онім *Ілля*, який, перебуваючи 3 десятиліття поспіль в групі рідковживаних імен, межу століття перетнув у групі найуживаніших. Стрімко увірвався до іменника іллічівців антропонім *Даниїл*, який належить до тих імен, що походять з давньоєврейської мови і мають другий компонент «ел» — бог. Але поряд з цією книжною формою, яку зберегла церква, у живому мовленні вони замість форми *иїл(ь)* отримали *—ило* (Гаврило, Данило). Форми на *—ло* мали широке розповсюдження [15:67], проте не прийшлися до смаку іллічівцям. Причиною тому є складна мовна ситуація на Півдні України [5:5], через що антропонімічні симпатії мешканців Іллічівська увібрали національні варіанти імен сусідніх народів, зокрема росіян. Так, грецькі імена *Kyrillos* — «могутній» та *Niketes* — «переможець», яким в українській мові відповідають *Кирило* та *Микита* [20:173, 228], фіксується в алфавітних книгах міста тільки як *Кіріл* та *Нікіта* і посідають у першій десятці 8 та 4 місця відповідно.

Простежимо функціонування десятки найуживаніших імен на кожному хронологічному зрізі.

З 1952 по 1961 рр. до першої десятки іменника міста Іллічівська увійшло 13 антропонімів: *Олександр, Володимир, Сергій, Віктор, Микола, Юрій, Анатолій, Валерій, Ігор, Олег, Андрій, Вячеслав, Леонід*. Три пари онімів *Микола — Юрій, Валерій — Ігор, Вячеслав — Леонід* розділили 5, 7 та 10 місця відповідно. Ім'я *Микола* після перебування в десятці на першому хронологічному зрізі більше до неї не потрапляє. На Івано-Франківщині *Микола* користується більшою популярністю: на кінець XX ст. цей антропонім перебуває серед лідерів. Активність його ви-

користання С. П. Павелко пов'язує із зверненням місцевого населення до імен традиційного вітчизняного фонду [16:33]. У різні часи цей онім потрапляв до імен панівної групи м. Донецька [13:7], м. Ізмаїла [6:85] Правобережного Побужжя [12:101], перебував у колі уподобань російського населення Півдня України [9:84]. Антропоніми *Анатолій*, *Вячеслав* та *Леонід* перебували в десятці лише на даному зрізі, а до кінця досліджуваного періоду входили до складу або частотних, або рідковживаних імен. *Юрій* також втрачав своїх шанувальників, проте його популярність падала не так швидко, і він протримався в десятці ще 20 років. Зауважимо, що онім *Юрій* ми розглядаємо окремо від оніма *Георгій*, який також представлений в іменнику м. Іллічівська, оскільки всі опитані нами інформанти не сприйняли ці імена як тотожні, а навпаки, як окремі та самостійні. На сьогодні немає одностайної думки щодо того, чи розглядати ці оніми як окремі: у словнику українських імен І. І. Трійняка подається: «*Юрій*, розмовний варіант чоловічого *Георгій*, що став офіційним» [20:408], а в словнику-довіднику Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської — «*Юрій*, те саме, що *Георгій*» [19:109].

Заслужують на увагу й оніми *В'ячеслав* та *Леонід*, оскільки, посівши місце в першій десятці, кількісно вони були використані менше, аніж обчислений нами середній коефіцієнт однойменності: дані антропоніми мають по 11 ім'явжитків, тоді як СКО дорівнює 12. Отже, *В'ячеслав* та *Леонід* є, по суті, іменами рідковживаними, а дане десятиліття не нараховує жодного частотного оніма. Непопулярність імен *Вячеслав* та *Леонід* підтверджують і дослідження Л. С. Брайченко [3:5]. На даному зрізі найуживаніша десятка обслуговує 78,8% новонароджених. Така концентрація є найбільшою за 55 років. Порівнюючи склад десятки найуживаніших імен міста Іллічівська зі складом десяти найпопулярніших імен Одеси цього ж періоду, виявляємо їх схожість на 70% [7:33–34].

У період з 1962 по 1971 рр. народилося 2005 хлопчиків, для яких було використано 63 імені. До першої десятки увійшли імена *Сергій* — 14%, *Олександр* — 13%, *Олег* — 9%, *Георг* — 8%, *Володимир* — 7%, *Юрій* — 5%, *Андрій* — 4,6%, *Віктор* — 4%, *Вадим* — 3%, *Валерій* — 2,9%. Дане угруповання обслуговує 70,5% новонароджених. У середині найуживанішої десятки відбулися помітні зміни. Так, по висхідній лінії пішли *Сергій*, *Георг*, *Олег* та *Андрій*, піднявшись з 3, 7, 8 та 9 позицій до 1, 3, 4 та 7 відповідно. Значно звузив коло використання *Володимир*, а не

менш гарне й милозвучне ім'я *В'ячеслав* зовсім вийшло з числа найуживаніших. Надалі *В'ячеслав* остаточно припинило обслуговувати десятку. З часом втратили свою колишню симпатію *Микола*, *Анатолій* та *Леонід*. Але відбулося й поповнення: до групи імен-фаворитів увійшов онім *Вадим*. Значення цього імені не знайшло одноставного витлумачення. Дехто вважає його перським, більшість же дослідників — давньоруським від дієслова «вадити» — сперечатися, викликати незгоди [19:44]. Можливо, через своє значення це ім'я не відзначилося стійкою поширеністю. У 1976 р. знаходимо його серед рідкоживаних в іменнику Миколаївщини [12:101], натомість у росіян він користується неабиякою популярністю [11:100]. На даному зрізі якісний склад імен-фаворитів Іллічівська та Одеси різняться лексемами *Вадим*, *Валерій*, *Микола* та *Євген* [7:33–34]. Останній опиниться у колі уподобань іллічівців лише у 80-х рр.

У наступні 10 років (з 1972 по 1981 рр.) народилося 4016 хлопчиків, яким було дано 81 ім'я. Окрім змін внутрішніх, у першій десятці іменника міста відбулися і якісні зміни. 7 імен уживалися в попередній період, проте склад десятки змінився за рахунок 3 лексем: сюди потрапили 2 грецькі імені — *Дмитро*, *Олексій* — та 1 латинське — *Віталій*. Концентрація іменника зменшилася на 6,9%, а імена-фаворити розташувалися в наступному порядку: *Олександр* — 14%, *Сергій* — 12%, *Андрій* — 9%, *Володимир* — 5%, *Дмитро* — 4,9%, *Віталій* — 4%, *Олег* — 3,9%, *Олексій* — 3,8%, *Ігор* — 3,6%, *Юрій* — 3,4%. На даному зрізі відбувся найбільший збіг складу найуживаніших імен у м. Іллічівську та в м. Одесі — 90% [3:36]. Отже, погляди на імена з часом стабілізуються, свідченням чого є наявність спільних у панівній групі антропонімів в іменниках міста Херсона [17:74], Дніпропетровська [4:100], Донецька [13:7].

5289 немовлят-хлопчиків, які народилися в Іллічівську з 1982 по 1991 рр., отримали 101 ім'я. Місця в десятці розподілилися наступним чином: естафету лідерства прийняв *Олександр* (12%), який зберігатиме свій авторитет ще в наступному зрізі. Міцно закріпив свої позиції *Дмитро*, оскільки отримав 8% прихильників і перейшов з 5 на 2 місце. Стійкими виявилися смаки батьків щодо імені *Андрій*: як і минулого десятиліття, він посідає почесне 3 місце, проте через зменшення концентрації іменника обслуговує лише 7% носіїв. 4 позицію в групі займає онім *Сергій*. З часу перебування лідером на

П хронологічному зрізі це ім'я лише втрачає свої позиції, уже наступного десятиліття цей онім займе 7 місце. В оновленні панівної десятки взяли участь імена *Євген* — 5%, *Максим* — 3,68% та *Денис* — 3,5%, які посіли 5, 8 та 10 позиції відповідно. У цьому ж статусі вони перебували і в місті Донецьку [13:7], Кілії [14:6]. Проте межу століття перетне лише *Максим*. На 6, 7 та 9 сходинках розташувалися *Олексій*, *Володимир* та *Віталій*.

З 1992 по 2001 роки народилося 3176 хлопчиків, для іменування яких було використано 109 імен. 9 імен (*Олександр* — 10%, *Дмитро* — 8%, *Владислав* — 6%, *Андрій* — 5,7%, *Максим* — 5%, *Євген* — 4,5%, *Сергій* — 4%, *Олексій* — 3,2%, *Денис* — 3%, *Володимир* — 2,9%) повторюють склад попередньої десятки, зазнавши лише деяких внутрішніх змін. З'явилося ім'я *Владислав*, яке перебувало в іменнику Іллічівська лише останні 3 десятиліття, проте це єдине слов'янське ім'я, яке буде серед найпопулярніших у новому тисячолітті, хоча за результатами дослідження Л. С. Брайтченко відзначається захоплення мешканців Одеської області милозвучними слов'янськими автохтонними іменами [3:17]. У Тернополі онім *Владислав* на межі століть (у 2000 р.) утримував 10 позицію [18:70]. До лексем, рівень популярності яких знизився, можемо віднести імена *Андрій* та *Євген*. Втративши по одній позиції, вони зійшли з 3 на 4 та з 5 на 6 місця відповідно. На 2 позиції нижче, тобто на 7, опинилася лексема *Олексій*, а на 3 — *Сергій* та *Володимир*. По висхідній лінії пішли *Максим* та *Денис*: перший піднявся з 8 на 5, а другий — з 10 на 9 позицію. Незмінним залишилося ставлення до імен *Олександр* та *Дмитро*.

На початку нового століття усього за 5 років склад найуживанішої десятки змінюється якісно найбільше за весь досліджуваний період. Імена *Євген*, *Сергій*, *Денис* і *Володимир* віддали свої позиції лексемам *Даниїл*, *Нікіта*, *Кіріл* та *Ілля*. З попереднього переліку імен-фаворитів до останнього зрізу перейшли лише 6 онімів, з яких тільки *Дмитро* відзначився збільшенням частотності вжитку і очолив десятку. Оніми ж *Олександр*, *Владислав*, *Максим*, *Андрій* та *Олексій* втратили від 1 до 3 позицій і посіли 2, 5, 7 та 10 місця відповідно. Концентрація імен останнього зрізу зменшилася до 49,5% і є найменшою за 55 років.

Отже, як бачимо, питома вага імен, які були в складі першої десятки, постійно зменшувалася, що призвело до розширення іменного

репертуару (кількість імен, які були використані для називання немовлят, зросла від 41 на I зрізі до 121 на VI). Що ж до якісних змін у десятці, то вони відбувалися досить жваво: щодесять років до неї входили від одного до чотирьох нових онімів.

**Динаміка найуживаніших чоловічих імен м. Іллічівська,
що побували в першій десятці за період з 1952 по 2006 рр.
(вказано ранговий номер)**

№	Період	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>
	Ім'я	1952– 1961	1962– 1971	1972– 1981	1982– 1991	1992– 2001	2002– 2006
	Анатолій	6	ч	р	р	р	р
	Андрій	9	7	3	3	4	7
	Вячеслав	10	ч	р	ч	ч	р
	Вадим	--	9	ч	ч	ч	ч
	Валерій	7	10	ч	р	ч	ч
	Віктор	4	8	ч	ч	ч	ч
	Віталій	р	ч	6	9	ч	ч
	Владислав	--	р	р	ч	3	5
	Володимир	2	5	4	7	10	ч
	Даниїл	--	--	--	--	ч	3
	Денис	--	р	ч	10	9	ч
	Дмитро	р	ч	5	2	2	1
	Євген	р	р	ч	5	6	ч
	Ігор	7	4	9	ч	ч	ч
	Ілля	--	р	р	р	ч	9
	Кіріл	--	--	--	--	ч	8
	Леонід	10	р	р	р	р	р
	Максим	--	р	ч	8	5	6
	Микола	5	ч	ч	ч	ч	ч
	Нікіта	--	--	--	р	ч	4
	Олег	8	3	7	ч	ч	ч
	Олександр	1	2	1	1	1	2
	Олексій	р	ч	8	6	8	10
	Сергій	3	1	2	4	7	ч
	Юрій	5	6	10	ч	ч	ч

Ч – частотні імена

Р – рідковживані імена

Література

1. Бондалетов В. Д. Динамика личных имён в XX в. // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. Проблемы антропонимики. — М., 1970.
2. Бондалетов В. Д. Русский именник, его состав, статистическая структура и особенности изменения // Ономастика и норма. — М., 1976.
3. Брайченко С. Л. Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Одеса, 1999.
4. Головина Е. Д., Шкаредная И. В. К вопросу о состоянии современного именника (По материалам загсов г. Днепропетровска) // Вопросы прикладной лингвистики. — Днепропетровск, 1976. — Вып. 6.
5. Демченко В. М. Мовна ситуація і мовна політика в умовах Півдня України // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса, 1995. — Вип. 2.
6. Жмурко Д. А. Динамика личных имён жителей г. Измаила // Русская ономастика. — Одесса, 1984.
7. Зайчикова Л. П. Русский именник г. Одессы: Дис. ... канд. філол. наук. Приложение. — Одеса, 1986.
8. Зайчикова Л. П. Статистическое описание именника и его теоретические основы // Актуальные вопросы русской ономастики. — К., 1988.
9. Карпенко Ю. О. Найуживаніші чоловічі імена російського населення Півдня України // Мовознавство. — 1981. — № 3.
10. Касим Е. Ю. Именник украинского населения Одещины: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Одесса, 1984.
11. Короткова Т. А. Личные имена свердловчан, родившихся в 1966 году // Ономастика. — М., 1969.
12. Космакова Т. Д. Антропоніми Правобережного Побужжя // Українське мовознавство. — К., 1980. — Вип. 8.
13. Кравченко Г. В. Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-і роки: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Донецьк, 2000.
14. Медведева О. Ю. Динаміка особових імен мешканців Українського Придунав'я (на матеріалі Кілійського та Болградського районів Одеської області): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Ізмаїл, 2001.
15. Никонов В. А. Русская адаптация иноязычных личных имён // Ономастика. — М., 1969.
16. Павелко С. П. Динаміка чоловічих особових імен міста Косова // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. — Івано-Франківськ, 2007. — Вип. XV-XVIII.
17. Петрова Р. В. Динамика мужского именника г. Херсона // VI Республ. ономастич. конференция: Тези доп. і повід. — Одеса, 1990. — Ч. 2.

18. Свистун Н. Динаміка особових імен м. Тернополя // Наукові записки. — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград, 2001. — Вип.37.
19. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 1996.
20. Трійняк І. І. Словник українських імен. — К., 2005.

Шевчук Л. В.

**ДИНАМИКА САМЫХ УПОТРЕБИТЕЛЬНЫХ МУЖСКИХ ИМЕН
Г. ИЛЬИЧЕВСКА**

В статье анализируются мужские имена, которые функционировали в именной г.Ильичевска Одесской области с 1952 по 2006 гг., а именно наиболее употребительная десятка. Прослеживается качественный и количественный состав данной группы антропонимов, а также особенности их функционирования в именных системах других территорий.

Ключевые слова: антропоним, антропонимическая система, динамика имен, частотность.

Shevchuk L. V.

DYNAMICS OF THE MOST RECURRENT MALE NAMES OF ILLICHEVSK

Analysis of the most frequently used personal masculine names of newborn children in Illichevsk, the city of Odessa region, from 1952 till 2006 is given in the article. Qualitative and quantitative components of this group of anthroponyms are analyzed. Also the peculiarities of their functioning in the anthroponymic systems of other territories are investigated.

Key words: anthroponym, anthroponymic system, dynamics of names, frequency.

НАШІ АВТОРИ

БЕРБЕР НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА — аспірант кафедри української філології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

БОЄВА ЕВЕЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ВЕБЕР НАДІЯ ВАСИЛІВНА — аспірант кафедри української мови Івано-Франківського національного університету

ГОЛИНСЬКА ГАННА ОЛЕКСАНДРІВНА — аспірант кафедри української та зарубіжної літератур Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ЗАЙЧКОВСЬКА ОЛЕНА ВІТАЛІЇВНА — викладач кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки

КРУПЕНЬОВА ТЕТЯНА ІВАНІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

МЕЛЬНИК ГАЛИНА ІВАНІВНА — кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

МИКИТИН-ДРУЖИНЕЦЬ МАРІЯ ЛЬВІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

НЕМИРОВСЬКА ОЛЕКСАНДРА ФЕДОРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

РОМАНЧЕНКО АЛЛА ПЕТРІВНА — кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ТКАЧЕНКО ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА — аспірант кафедри лексикології й стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЧОРНОУС ОКСАНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА — аспірант кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ШЕВЧУК ЛАРИСА ВАСИЛІВНА — здобувач кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРО ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДО ДРУКУ

Шановні колеги! Запрошуємо до співпраці! До друку приймаємо неопубліковані раніше матеріали: наукові статті, огляди, рецензії тощо, які відповідають тематиці цієї збірки. Статті, підготовлені здобувачами та аспірантами, приймаються за рекомендацією наукового керівника.

Згідно з Постановою ВАК України до друку приймаються наукові статті (науковою вважається стаття, яка містить результат теоретичного або експериментального дослідження і призначена для наукового видання), які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Послідовність розміщення матеріалу статті: назва статті, УДК, ініціали та прізвище автора (-ів), анотація, ключові слова (3–5), текст, список використаної літератури, анотація російською мовою, анотація англійською мовою. Загальний обсяг статті біля 8–10 сторінок. Статті, більші за обсягом, можуть бути прийняті до розгляду на підставі рішення редколегії.

Текст має бути складений у текстовому редакторі Microsoft Word. Шрифт — Times New Roman, кегль — 14. Поля стандартні. Міжрядковий інтервал — полуторний. Абзац — 7,5 мм. Не використовувати примусовий та ручний переніс слів. Не встановлювати відступ (абзац) першого рядка табуляцією або декількома проміжками. Заголовки відокремлювати від тексту зверху і знизу одним пустим рядком. Слова мають бути розділені одним проміжком. Сторінки не пронумеровувати. Посилання на використану літературу в тексті позначаються цифрою у квадратних дужках, номер сторінки відокремлюється двокрапкою. Приклади та іншомовні включення виокремлюються курсивом (бажано навести переклад іншомовних прикладів), основні терміни — напівжирним шрифтом. Таблиці мають бути пронумеровані арабськими цифрами

і мати заголовки. Примітки та виноски до таблиць повинні бути надруковані безпосередньо під відповідною таблицею.

У редакцію бажано представити роздрукований текст статті; електронний варіант статті; відомості про автора (-ів) (на окремому аркуші): прізвище, ім'я, по батькові, вчений ступінь та звання, місце роботи, посада, адреса, телефон, e-mail. Збірка друкується за кошти авторів.

Контактна інформація:

Карпенко Олена Юріївна

Телефон: 067 98 158 96

Електронна пошта: elena_karpenko@ukr.net

Адреса: Одеса, 65058, Французький бульвар, 24/26, каб. 131, 132,
кафедра граматики англійської мови,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЗМІСТ

<i>Вступне слово</i>	5
<i>Звезда по имени Карпенко...</i>	7
<i>Н. М. Бербер</i> Про актуалізацію асоціативного потенціалу антропонімів у художньому тексті (на матеріалі роману «Солодка Даруся» Марії Матіос)	14
<i>Е. В. Бюва</i> Онiмічний аспект проблеми ідіостилю Валерія Шевчука (на матеріалі роману «Стежка в траві»)	25
<i>Н. В. Вебер</i> Мікроойконіми Івано-Франківщини на -и/-і	38
<i>Г. О. Голинська</i> Особливості антропонімікону драми Миколи Куліша «Патетична соната»	53
<i>О. В. Заїнчовська</i> Відойконімічні мікротопоніми Південно-Східного Поділля	61
<i>Т. І. Крупеньова</i> Функціональне навантаження власних назв історичних осіб у художньому тексті (на матеріалі драматургії Лесі Українки)	68
<i>Г. І. Мельник</i> Специфіка онімікону у збірці Є. Маланюка «Влада»	76
<i>М. Л. Микитин-Дружинець</i> Мотиваційна база сімейно-родових та колективно- територіальних прізвиськ Стрийщини	84
<i>О. Ф. Немировська</i> Безонімічні номінації в художньому просторі (на матеріалі прози О. Ю. Кобилянської)	92

<i>А. П. Романченко</i>	
Онім як референт та агент порівняння	104
<i>Г. В. Ткаченко</i>	
Утворення нового розряду хрематонімів та його підгруп на основі вивчення різноманітних видів і типів зброї	113
<i>О. В. Черноус</i>	
Особове ім'я як антропонімна категорія	120
<i>Л. В. Шевчук</i>	
Динаміка найуживаніших чоловічих імен м. Іллічівська	129
<i>Наші автори</i>	139
<i>Про подання матеріалів до друку</i>	140

Записки з ономастики = Opera in onomastica : збірник
3-324 наукових праць / ред. кол. : Ю. О. Карпенко (відп. ред.) [та
ін.]. — Одеса : Астропринт, 2010. — Вип. 13 = Fascicullum 13. —
144 с.

ББК 81.031.4я5
УДК 801.311/.313(066)

Наукове видання

Записки з ономастики

Випуск 13

Збірник наукових праць

•

Opera in onomastica

Fascicullum XIII

*Українською, російською, болгарською,
англійською, польською, чеською мовами*

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*
Технічний редактор *М. М. Бушин*
Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*

Здано у виробництво 12.02.2010. Підписано до друку 23.03.2010.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура «Newton». Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 8,37. Тираж 300 прим. Зам. № 68.

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.